This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

f. 7

29462. f. 7.

G Pinckney

To the Bodleian Library
from E. S. Dodgson,
13 April 1907.

Capt. [illegible] Liber
Sep. 11
179[illegible]

M. TULLII CICERONIS

ORATIONUM XII SELECTARUM LIBER.

Editio cum OLIVET, aliisque melioris notæ Exemplaribus collata,

ET

In usum studiosæ Juventutis edita.

ETONÆ excudit J. POTE.

MDCCLXXXV.

13-4-1907
LIBRARY

AD

LECTOREM.

IN hoc novo Orationum Ciceronis *Delectu, quem ex nostrâ Officinâ emisimus, monendus est Lector, ut diligenter perlustratis omnibus Orationibus, eas potissimum excerperemus, quarum lectio juventuti plurimum prodesset, sive ob formularum elegantiam, sive ob rerum sententiarumque præstantiam, sive denique ob oratorii artificii concinnitatem; quo verò constat, in legendis his Patris Eloquentiæ Romanæ Orationibus, rem literariam in Scholis optimè promotam fuisse, nam ut ait* Quinctilian Illum profecisse, cui Cicero valde placebit.

Præterea admonendus est Lector has Orationes, suo quasque loco, ex ordine aptè disponi. Hoc modo, Tempora in

quibus

quibus singulæ Orationes haberentur luculenter notantur, ac res gestas Po puli Romani serie annorum, planè con stituuntur; Conspectu etiam primo, vi debit Lector illas lites per totum ter rarum orbem celeberrimas, quarum pa trocinium susceperit, et qualem pro cessum fecerit illustrissimus Rhetor, i tuendâ communi causâ Patriæ Civi umque suorum, quum discrimini ru entis Reipublicæ caput suum sponte ob jectaret. Vale L. B. et his nostris la boribus fruere.

M. FAB

M. FABII QUINTILIANI

De CICERONE judicium.

Lib, 10. *Institut. Orat. Cap.* 1.

ORATORES vero vel præcipue Latinam eloquentiam parem facere Græcæ possunt. Nam Ciceronem cuicunque eorum fortiter opposuerim. Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cum præsertim id non sit propositi ut eum Demostheni comparem hoc tempore neque enim attinet; cum Demosthenum imprimis legendum vel ediscendum potius putem. Quorum ego virtutes plerosque arbitror similes, consilium, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique, quæ sunt inventionis. In eloquendo est aliqua diversitas: densior ille, hic copiosior: ille concludit adstrictius, hic latius pugnat: ille acumine semper, hic frequenter, et pondere: illi nihil

hil detrahi poteſt, huic nihil adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certe, et commiſeratione (qui duo plurimum affectus valent) vincimus. Et fortaſſe epilogos illi mos civitatis abſtulerit: ſed et nobis illa quæ Attici mirantur, diverſa Latini ſermonis ratio minus permiſerit. In epiſtolis quidem, quanquam ſunt utriuſque, nulla contentio eſt. Cedendum vero in hoc quidem, quod ille et prior fuit, et ex magnâ parte Ciceronem, quantus eſt, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius cum ſe totum ad imitationem Græcorum contuliſſet, effinxiſſe vim Demoſthenis, copiam Platonis, jucunditatem Iſocratis. Nec vero quod in quoque optimum fuit, ſtudio conſecutus eſt tantum; ſed plurimas, vel potius omnes ex ſe ipſo virtutes extulit immortalis ingenii beatiſſimâ ubertate. Non enim pluvias (ut ait Pindarus) aquas colligit, ſed vivo gurgite exundat: dono quodam providentiæ genitus in quo to-

tas vires ſuas eloquentia experiretur. Nam quis docère diligentius, movere vehementius poteſt? cui tanta unquam jucunditas affluit, ut ipſa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, et cum tranſverſum vi ſuâ judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, ſed ſequi? Jam in omnibus quæ dicit, tanta autoritas ineſt, ut diſſentire pudeat; nec advocati ſtudium, ſed teſtis aut judicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ vix ſingula quiſquam intentiſſima cura conſequi poſſet fluunt illaborata: et illa, qua nihil pulchrius auditu eſt, oratio, præ ſe fert tamen feliciſſimam facilitatem. Quare non immerito ab hominibus ætatis ſuæ regnare in judiciis dictus eſt: apud poſteros vero id conſecutus ut Cicero jam non hominis, ſed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur ſpectemus: hoc propoſitum nobis ſit exemplum. Ille ſe profeciſſe ſciat, cui Cicero valde placebit.

ORATIONES.

I.	PRO LEGE MANILIA	Pag. 1
II.	*Pro* ARCHIA POETA	30
III.	*In* CATALINAM, *prima*	44
IV.	——————— *secunda*	57
V.	——————— *tertia*	70
VI.	——————— *quarta*	83
VII.	*In* PISONEM	95
VIII.	*Pro* MILONE	139
IX.	*Pro* MARCELLO	179
X.	*Pro* LIGARIO	191
XI.	*Pro* REGE DEIOTARO	205
XII.	*In* MARC. ANTONIUM, Philippica 2da.	221

ORATIO I.

PRO

LEGE MANILIA.

ARGUMENTUM.

Diuturnum et grave bellum cum Mithridate rege Ponti, Romani gessêre. Contra hunc primùm missi sunt cum imperio Sylla, et post hunc L. Lucullus: hi duo quanquam magnis cladibus regem afficerent, stantem tamen, neque victum relinquere cogebantur. Sylla enim, Marianâ factione Romæ sæviente, coactus est pacem facere cum Mithridate, et domum reverti, ut hanc compesceret. L. Lucullus cùm bello ita regem fatigâsset, ut jam prope ad angustias redactus videretur; exortâ inter milites seditione, delere eam probibitus est. Adde quòd Romæ nonnulli Lucullo infensi efficiebant, ut Lucullus Senatusconsulto à bello revocaretur; at eo revocato, ejusque exercitu dissipato, Mithridates hostis impunè grassabatur, quare C. Manilius tribunus plebis legem tulit, ut Pompeius in provincias, quotquot Lucullus tenebat succederet, et belli gerendi adversus Mithridatem et Tigranem Imperator extra ordinem mitteretur; ut hâc lege Maniliâ potentia Pompeii crescere, et Lucullus rerum gestarum gloriâ privari videbatur, ita optimi quoque rogationi huic obsistere statuebant, ne omnia ad unum Pompeium deferrentur. Verum nemo intercessit metu plebis, quæ Pompeio favebat. *Solus Catulus et Hortensius* legem dissuadebant, *quibus hâc oratione Cicero* respondet, ostendit-

que bellum esse necessarium, ac difficile, nec alium imperatorem præter Pompeium inveniri, qui huic bello gerendo sit idoneus.

Habita est hæc Oratio in rostris anno urbis conditæ 687. Ciceronis ætat. 41. cum Prætor esset, Coss. M. Æmilio Lepido, et Volcatio Tullo.

QUanquam mihi semper frequens conspectus vester, multo jucundissimus; hic autem locus, ad agendum amplissimus; ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ, prohibuerunt. Nam, cum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem; statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent: et meus labor in privatorum periculis caste integreque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus sum, facile intellexi, Quirites, et quid de me judicaretis, et quid aliis præscriberetis. Nunc cum et auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis; et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certe, et si quid auctoritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; et si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo

judicio

judicio tribuendum esse censuerunt. Aqtue illud in primis mihi lætandum jure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiaque virtute, hujus autem orationis difficilius est exitum, quam principium invenire. Ita mihi non tam copia, quam modus in dicendo quærendus est.

Atque ut inde oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa ducitur: bellum grave et periculosum vestris vectigalibus atque sociis, à duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, et Tigrane: quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis, honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatæ: qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipublicæ, periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: huic qui succurrerit, non satis esse paratum, ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis et civibus ad id bellum imperatorem deposci, atque expeti: eundum hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem.

Causa quæ sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus, cum magna

in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa majores vestri magna et gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi Romani vectigalia, et maxima, quibus amissis, et pacis ornamenta, et subsidia belli, requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis, et ipsorum, et reipublicæ causa consulendum.

Et quoniam semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa macula, Mithridatico bello superiore suscepta: quæ penitus jam insedit, atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is, qui uno die tota Asia, tot in civitatibus, uno nuncio, atque una literarum significatione cives Romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc pœnam nullam, suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium et vicesimum regnat: et ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Muræna de Mithridate, duo fortissimi viri, et summi imperatores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt: venia danda, quod reliquerunt: propterea quod ab eo bello Sullam in Italiam respublica, Murænam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit: qui posteaquam maximas ædificasset ornassetque classes; exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset, et se Bosporanis, finitimis

suis,

ſuis, bellum inferre ſimulaſſet; uſque in Hiſpaniam legatos Ecbatanis miſit ad eos duces, quibuſcum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctiſſimis, maximeque diverſis, uno conſilio, à binis hoſtium copiis bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione diſtricti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hiſpanienſis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino conſilio ac ſingulari virtute depulſum eſt: in altera parte ita res à L. Lucullo, ſummo viro, eſt adminiſtrata, ut initia illa geſtarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, ſed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, ſed fortunæ tribuenda eſſe videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, et ita dicam, Quirites, ut neque vera laus, ei detacta oratione noſtra, neque falſa, afficta eſſe videatur. De veſtri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is eſt exorſus orationis meæ, videte, quem vobis animum ſuſcipiendum putetis. Majores veſtri ſæpe, mercatoribus ac naviculatoribus injurioſius tractatis, bella geſſerunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? Legati quod erant appellati ſuperbius, Corinthum patres veſtri, totius Græciæ lumen, extinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum populi Romani, conſularem, vinculis ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi perſecuti ſunt: vos legatum populi Romani, omni ſupplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; ſic vobis turpiſſimum

pissimum sit, illud, quod accepistis, tueri et conservare non posse.

Quid, quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes, rex, socius populi Romani, atqúe amicus: imminent duo reges toti Asiæ, non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis; civitates autem omnes, cuncta Asia atque Græcia vestrum auxilium expectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem à vobis certum deposcere, cum præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque id se facere summo sine periculo posse arbitrantur. Vident et sentiunt hoc idem, quod vos, unum virum esse; in quo summa sint omnia, et eum prope esse: quo etiam carent ægrius: cujus adventu ipso atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque, sicut cæterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis. Atque hoc etiam magis, quam cæteros; quod ejusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiam si ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum, non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur. Quare, si propter socios, nulla ipsi injuria lacessiti, majores, vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere, præsertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur.

Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia vero tam opima est et fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine pastionis, et multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si et belli utilitatem, et pacis dignitatem sustinere vultus, non modo à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. Nam cæteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur. At in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cum hostium copiæ non longe absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore ammittitur. Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis prope adsint? cum una excursio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt, conservaveritis, non solum (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos?

Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vo-

bis, pro veſtra ſapientia, Quirites, habenda eſt ratio diligenter. Nam et publicani, homines et honeſtiſſimi et ornatiſſimi, ſuas rationes, et copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipſorum per ſe res et fortunæ curæ vobis eſſe debent. Etenim ſi vectigalia, nervos eſſe reipublicæ ſemper duximus: eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum recte eſſe dicemus. Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi et induſtrii partim in Aſia negotiantur, quibus vos abſentibus conſulere debetis: partim ſuas, et ſuorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis veſtræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: ſapientiæ, videre, multorum civium calamitatem à republica ſejunctam eſſe non poſſe. Etenim illud primum parvì refert, vos publicanis amiſſa vectigalia poſtea victoria recuperare. Neque enim iiſdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem. Deinde, quod nos eadem Aſia, atque idem iſte Mithridates initio belli Aſiatici docuit; id quidem certe calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cum in Aſia res magnas permulti amiſerant, ſcimus Romæ, ſolutione impedita, fidem concidiſſe. Non enim poſſunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures ſecum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, et mihi credite, id quod ipſi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, que in foro verſatur, implicita eſt cum illis pecuniis Aſiaticis, et cohæret. Ruere illa non poſſunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis ſit, omni ſtudio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis veſtri, ſa-

[illegible] lus

lus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur.

Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici; belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum: non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maxime laborandum est, ne forte à vobis quæ diligentissime providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, et sapientissimo homini, et magno imperatori debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas, atque instructas fuisse; urbemque Asiæ clarissimam, nobisque amicissimam, Cyzicenorum obsessam esse ab ipso rege magna multitudine, et oppugnatam vehementissime, quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberavit; ab eodem imperatore classem magnam et ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas: patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui ante populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopen, atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæterasque urbes Ponti et Cappadociæ permultas, uno aditu atque adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio atque avito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse: atque hæc omnia, salvis populi Romani sociis, atque integris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, à nullo istorum, qui huic obtrectant legi atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum hæc ita sint, reliquum

liquum poſſit eſſe magnum bellum. Cognoſcite, Quirites, non enim hoc ſine cauſa quæri videtur. Primum ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugiſſe dicitur: quam prædicant in fuga, fratris ſui membra in iis locis, qua ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe, ut eorum collectio diſperſa, mœrorque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximàm vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas et à majoribus acceperat, et ipſe bello ſuperiore ex tota Aſia direptas, in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum noſtri colligunt omnia diligentius, rex ipſe è manibus effugit. Ita illum in perſequendi ſtudio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore et fuga Tigranes, rex Armenius, excepit: diffidentemque rebus ſuis confirmavit, et afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum poſteaquam L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Romanus, neque laceſſendas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani locupletiſſimi et religioſiſſimi diripiendi cauſa in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, etſi urbem ex Tigranis regno ceperat, et prœliis uſus erat ſecundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus noſtris reditus magis maturus, quam proceſſio longior quæreretur. Mithridates autem et ſuam manum jam

confirmarat,

confirmarat, et eorum, qui se ex ejus regno collegerant, et magnis adventitiis multorum regum et nationum copiis juvabátur. Hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivant in regno; quod regale iis nomen magnum et sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret: sed in exercitum vestrum, clarum atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poëtæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuncius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confecti erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consulto: sed eo vos conjectura perspicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod conjungant reges potentissimi, renovent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, novus imperator vester accipiat, vetere pulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset, genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. Restat, ut de imperatore ad id bellum diligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur.

Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio

deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis! Nunc vero cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit; quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere posset? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est? qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris? ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator? qui sæpius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit? plura bella gessit, quam cæteri legerunt? plures provincias confecit, quam alii concupiverunt? cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis: non offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed triumphis est erudita? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum ex civitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum. Varia et diversa genera et bellorum, et hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant, in usu militari positam, quæ hujus viri scientiam fugere possit.

Jam vero virtuti Cn. Pompeii, quæ potest par oratio inveniri? Quid est, quod quisquam aut *dignum* illo, aut vobis novum, aut cuiquam inau*ditum possit* afferre? Neque enim illæ sunt solæ *virtutes imperatoriæ*, quæ vulgo existimantur, la-

bor

bor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo; quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sulla, hujus virtute et subsidio confessus est liberatam. Testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii, explicavit. Testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum internecione patefactum est. Testis est Hispania, quæ sæpissime plurimos hostes ab hoc superatos prostratosque conspexit. Testis est iterum et sæpius Italia, quæ cum servili bello tetro periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est; adventu sublatum ac sepultum. Testes vero jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes: denique maria omnia, tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret, cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late divisum atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? Quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio, classibus vestris, *fuistis? quam* multas existimatis insulas *esse desertas?* quam multas aut metu relictas, aut à præ-

à prædonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? Fui hoc quondam, fuit proprium populi Romani longe à domo bellare, et propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis ego vestris mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cum exercitus nostri Brundusio, nunquam, nisi summa hieme, transmiserint? Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; cum legati populi Romani redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim secures in prædonum potestatem pervenerint? Cnidum, aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias, captas esse commemorem, cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam et spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestatem sciatis? An vero ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicæ querar, cum, prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta atque oppressa est? Pro Dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiatis? Atque hæc qua celeritate gesta sint, quanquam videtis, tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut *obeundi negotii*, aut consequendi quæstus studio, *tam brevi tempore* tot loca adire, tantos cursus *conficere potuit*, quam celeriter, Cn. Pompeio duce,

ce, belli impetus navigavit? Qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe venit: atque haec tria frumentaria subsidia reipublicae firmissimis praesidiis, classibusque munivit. Inde, se cum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, et Gallia Cisalpina praesidiis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, et in Achaiam, omnemque Graeciam navibus, Italiae duo maria maximis classibus, firmissimisque praesidiis adornavit: ipse autem, ut à Brundusio profectus est, unde quinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique praedones fuerunt, partim capti interfectique sunt; partim unius hujus imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit. Est haec divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid caeterae, quas paulo ante commemorare coeperam, quantae, atque quam multae sunt? Non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quaerenda est: sed multae sunt artes eximiae, hujus administrae comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quae breviter, qualia sunt in Cn. Pompeio, consideremus. Summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex aliorum contentione, quam ipsa per sese cognosci atque intelligi possunt. *Quem enim possumus* imperatorem aliquo in nu-

 mero

mero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? Quid hunc hominem magnum, aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino: quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocunque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini. Tum facilius statuetis, quid apud exteras nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis, hostium urbes, an hibernis, sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet: neque severus esse in judicando, qui alios in se severos esse judices non vult. Hic miramur, hunc hominem tantum excellere cæteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Jam vero, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literæ perferuntur. Non modo, ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur: sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age vero cæteris in rebus quali sit temperantia, considerate. Unde illam tantam celeritatem, et tam incredibilem cursum inventum putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita

quædam

quædam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt. Sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. Postremo signa, et tabulas, cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cælo delapsum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia: quod jam nationibus exteris incredibile, ac falso memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum, cum hac temperantia magistratus habebamus, servire populo Romano, quam imperare aliis, maluisse. Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate et copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem vero ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam judicarint? Humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint.

Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia nostræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur? Et quoniam auctoritas

multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet; certe nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quam aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? Cujus res gestæ pares? De quo homine vos, (id quod maxime facit auctoritatem) tanta et tam præclara judicia fecistis? An vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur; qui quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repente vilitas annonæ ex summa inopia et caritate rei frumentariæ consecuta est, unius hominis spe et nomine, quantam vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam, accepta in Ponto calamitate, ex eo prælio, de quo vos paulo ante invitus admonui: cum socii pertimuissent; hostium opes animique crevissent; cum satis firmum præsidium provincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi ad id ipsum temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus et *Mithridatem* insolita inflammatum victoria continuit, et Tigranem magnis copiis minitantem

Asiæ

Asiæ retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quam facile imperio atque exercitu socios et vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Age vero, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes una huic se dediderunt? Quod Cretensium legati, cum in eorum insula noster imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iste Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum usque in Hispaniam misit? eumque Pompeius legatum semper judicavit: ii, quibus semper erat molestum, ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quam legatum judicari maluerunt. Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis.

Reliquum est, ut de felicitate (quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse et commemorare de altero possumus) sicut æquum est homini de potestate Deorum, timide et pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, et cæteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius, imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem et gloriam, et ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam

positam

positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa Diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terra marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint; socii obtemperarint, hostes obedierint; sed etiam venti tempestatesque obsecundarint. Hoc brevissime dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui à Diis immortalibus tot et tantas res tacitus auderet optare, quot et quantas Dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle et optare debetis. Quare cum et bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit: ita magnum, ut accuratissime sit administrandum: et cum ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a Diis immortalibus oblatum et datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis? Quod si Romæ Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore: tamen ad tantum bellum is erat diligendus atque mittendus. Nunc, cum ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid expectamus? aut cur non, ducibus Diis immortalibus, eidem, cur cætera summa cum salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?

At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicæ, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque summis ornamentis honoris, fortunæ,

tunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, et valere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum et clarissimorum, tamen omissis auctoritatibus, ipsa re et ratione exquirere possumus veritatem: atque hoc facilius, quod ea omnia, quæadhuc à me dicta sunt, iidem isti vera esse, concedunt, et necessarium bellum esse, et magnum, et in uno Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo magis, quam verbis, refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi, et in senatu contra virum fortem A. Gabinium, graviter ornateque dixisti, cum is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset: et ex hoc ipso loco permulta item contra legem eam verba fecisti. Quid? tum, per Deos immortales! si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus, et vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum populi Romani legati, prætores, quæstoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu et privato, et publico prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transmarinam, neque publicam jam obire possemus? Quæ civitas antea unquam fuit non dico Atheniensium, quæ satis late quondam mare tenuisse dicitur: non Carthaginiensium, qui permultum classe, maritimisque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum

peretis; si quid eo factum esset, in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes prope una voce, *in eo ipso vos spem habituros esse* dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non et consilio regere, et integritate tueri, et virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod, quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respublica, dum per Deos immortales licet, frui debet summi hominis vita, atque virtute. At enim nihil novi fiat contra exempla, atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace, consuetudini; in bello, utilitati paruisse; semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum et Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta: duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maxime minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur: ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum administraret. In ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summaque Catuli voluntate constituta, recordamini. Quid enim tam novum, quam adolescentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit. Huic præesse? præfuit. Rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cujus à senatorio gradu ætas longe abesset, imperium atque exercitum dari? *Siciliam* permitti, atque *Africam*, bellumque *in ea* administrandum? Fuit in his provinciis

singulari

ſingulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, ſed etiam ſtudio omni viſendam putavit. Quid tam inuſitatum, quam ut, cum duo conſules clariſſimi fortiſſimique eſſent, eques Romanus ad bellum maximum formidoloſiſſimumque pro conſule mitteretur? miſſus eſt. Quo quidem tempore, cum eſſet non nemo in ſenatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro conſule*: L. Philippus dixiſſe dicitur, *Non ſe illum ſua ſententia pro conſule, ſed pro conſulibus mittere.* Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ ſpes conſtituebatur, ut duorum conſulum munus unius adoleſcentis virtuti committeretur. Quid tam ſingulare, quam ut ex ſenatus-conſulto legibus ſolutus, conſul ante fieret, quam ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? Quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex ſenatus conſulto triumpharet? Quæ in omnibus hominibus nova poſt hominum memoriam conſtituta ſunt: ea tam multa non ſunt, quam hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova, profecta ſunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejuſdem dignitatis ampliſſimorum hominum auctoritate. Quare videant, ne ſit periniquum, et non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam ſemper eſſe: veſtrum ab illis de eodem homine judicium, populique Romani auctoritatem improbari: præſertim cum jam ſuo jure populus Romanus in hoc homine ſuam auctoritatem vel contra omnes, qui diſſentiunt, poſſit defendere: propterea quod, iſtis reclamantibus, *vos unum illum* ex omnibus delegiſtis, quem bello

bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis, et reipublicæ parum consuluistis; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur. Sin autem vos plus tum in republica vidistis: vos, his repugnantibus, per vosmet ipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, et sibi, et cæteris, populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, et regio, non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ et magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regnisque interiorum nationum, ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste, ac de laude, cogitet. etiam si qui sunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? Urbes jam locupletes ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo, et Q. Hortensio disputarem, summis et clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque amicos? Quæ civitas est in Asia, quæ non modo imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? Quare, etiam si quem habetis, qui collatis signis, exercitus regios superare

posse

posse videatur: tamen, nisi erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim prætores locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? Quasi vero Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus. Quare nolite dubitare quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis; est vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius: cujus tantæ res gestæ terra marique extiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat. Est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio et prudentia præditus. Est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis. Est C. *Cassius, integritate,* virtute, constantia singulari. *Quare vidéte,* ut horum auctoritatibus, illorum orationi

orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

Quæ cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam et legem, et voluntatem, et sententiam laudo, vehementissimeque comprobo; deinde te hortor, ut auctore populo Romano, maneas in sententia, neve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi, perseverantiæque arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam nunc iterum in eodem homine præficiendo vidimus; quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi et populo Romano polliceor, ac defero. Testorque omnes Deos, et eos maxime, qui huic loco temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea quod pericula facile, ut hominem præstare oportet, innocentia tecti pellemus: honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas intel-

[illegible] ligam,

ligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles, suscepisse. Sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, et reipublicæ dignitatem, et salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis et rationibus præferre oportere.

ORATIO II.

PRO

AULO LICINIO ARCHIA POETA.

ARGUMENTUM.

Syllanus *et* Carbo *legem tulerant, ut ii cives Romani haberentur, qui adscripti essent fœderatis civitatibus, et domicilium in Italia tum cum lex ferebatur, habuissent, ac intra* 60 *dies apud prætorem professi essent. Hac lege adductus* Gracchus *quidam,* Archiam *poëtam in judicio accusavit, quod in urbe se pro cive gereret, cum non esset civis. Negavit enim* Archiam *adscriptum esse fœderatis civitatibus, et tempore legis latæ à* Syllano *et* Carbone *in Italia domicilium habuisse, ac apud prætorem professum esse.* Cicero *cum unice diligeret poëtam, hac oratione ipsum in magna frequentia et concursu hominum literatorum, defendit. Ac primum comprobat* Archiam *legitimum civem esse, cum* Heracleæ *et aliis civitatibus adscriptus sit, et tum, cum lex ferebatur, domicilium in Italia habuerit, ac denique apud prætorem professus sit. Deinde, cum causa per se tenuis sit, digreditur in locum communem de studiis literarum, ac in laudationem* Archiæ: *quibus persuadet judicibus,* Archiam, *etiamsi non esset civis, cùm sit, tamen propter eruditionem et merita erga populum Romanum, in urbem adsciscendum esse. Et quia in publico judicio novum et ineptum videbatur laudare studia literarum, ac personam, excusat se* Cicero *in exordio quod novum dicendi*

genus

genus in forum adferat, alienum à consuetudine judiciorum. Genus orationis judiciale est: Status vero conjecturalis, an Archias *sit civis. Hoc confirmat à testibus, et objecta dissolvit.*

Habita est hæc Oratio anno urbis conditæ 692. M. Pupio Pisone, et M. Val. Messa Consulibus, annum agente Cicerone quadragesimum sextum.

SI quid est in me ingenii, Judices, quod sentio quam sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum: aut, si hujusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium, vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet. Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, et pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem et ad suscipiendam, et ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse. Quod si hæc vox, hujus hortatu, præceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: à quo id accepimus, quo cæteris opitulari, et alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, et opem et salutem ferre debemus. Ac, ne quis à nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut disciplina: ne nos quidem huic uni studio penitus unquam dediti fuimus. *Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se continentur.* Sed ne cui vestrûm mirum esse videatur, me in quæstione legitima, et in judicio publico, cum res agatur apud prætorem [illegible] [illegible]

puli Romani, lectissimum virum, et apud severissimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a consuetudine judiciorum, verum etiam à forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam; ut me, pro summo poëta, atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis ac literarum paulo loqui liberius: et in ejusmodi persona, quæ propter otium ac studium minime in judiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. Quod si mihi à vobis tribui, concedique sentiam: perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium; verum etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse.

Nam ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primum Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe et copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimique studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. Post in cæteris Asiæ partibus, cunctæque Græciæ, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem adventus admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum: studiaque hæc et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis: et hic Romæ, propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani, civitate, cæterisque præmiis donarunt: et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant

rant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famæ cum esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule, et Catulo. Nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cum pretextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. Sed etiam hoc non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, et ejus Pio filio: audiebatur à M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, et patre, et filio: à L. Crasso colebatur: Lucullus vero, et Drusum, et Octavios, et Catonem, et totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore, quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant. Interim satis longo intervallo, cum esset cum L. Lucullo in Siciliam profectus, et cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam: quæ cum esset civitas æquissimo jure ac fœdere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege, et Carbonis, *Si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent: si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent: et, si sexaginta diebus apud prætorem essent professi.* Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, professus est apud prætorem, Q. Metellum familiarissimum suum.

Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege dicimus, *nihil dico amplius?* causa dicta est. Quid [illegible]

 horum

horum infirmari, Grati, poteſt? Heracleæne eſſe tum adſcriptum negabis? adeſt vir ſumma auctoritate, et religione, et fide M. Lucullus, qui ſe non opinari, ſed ſcire: non audiviſſe, ſed vidiſſe: non interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. Adſunt Heraclienſes legati, nobiliſſimi homines: hujus judicii cauſa, cum mandatis, et cum publico teſtimonio venerunt; qui hunc adſcriptum Heraclienſem dicunt. Hic tu tabulas deſideras Heraclienſium publicas, quas Italico bello, incenſo tabulario, interiſſe ſcimus omnes. Eſt ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere: quærere, quæ habere non poſſumus: et de hominum memoria tacere; literarum memoriam flagitare: et, cum habeas ampliſſimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo poſſunt, repudiare: tabulas, quas idem dicis ſolere corrumpi, deſiderare. At domicilium Romæ non habuit: is, qui, tot annis ante civitatem datam, ſedem omnium rerum ac fortunarum ſuarum Romæ collocavit. At non eſt profeſſus. Immo vero iis tabulis profeſſus, quæ ſolæ ex illa profeſſione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appii tabulæ negligentius aſſervatæ dicerentur: Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas; poſt damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem reſignaſſet: Metellus, homo ſanctiſſimus modeſtiſſimuſque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, et ad judices venerit, et unius nominis litura ſe commotum eſſe dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cum ita ſint, quid eſt, quod de ejus civitate dubitetis, præſertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adſcriptus? Etenim cum mediocribus, multis, et aut nulla, aut humili aliqua arte præditis, gratui-

to civitatem in Græcia homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenſes, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant, id huic, ſumma ingenii prædito gloria, noluiſſe. Quid? cum cæteri non modo poſt civitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiniam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerint: hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus, quod ſemper ſe Heraclienſem eſſe voluit, rejicietur? Cenſus noſtros requiris ſcilicet. Eſt enim obſcurum, proximis cenſoribus, hunc cum clariſſimo imperatore L. Lucullo, apud exercitum fuiſſe: ſuperioribus, cum eodem quæſtore fuiſſe in Aſia: primis, Julio et Craſſo, nullam populi partem eſſe cenſam. Sed, quoniam cenſus non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui ſit cenſus, ita ſe jam tum geſſiſſe pro cive: iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipſius quidem judicio eum in civium Romanorum jure eſſe verſatum, et teſtamentum ſæpe fecit noſtris legibus, et adiit hæreditates civium Romanorum, et in beneficiis ad ærarium delatus eſt à L. Lucullo prætore et conſule. Quære argumenta, ſi qua potes: nunquam enim hic neque ſuo, neque amicorum judicio revincetur.

Quæres à nobis, Grati, cur tantopere hoc homine delectemur. Quia ſuppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, et aures convicio defeſſæ conquieſcant. *An tu exiſtimas, aut ſuppetere nobis poſſe, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, niſi animos noſtros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam poſſe contentionem, niſi eos doctrina eadem relaxemus?* Ego vero fateor, me his ſtudiis eſſe deditum. Cæteros pudeat, ſi qui ita ſe literis abdiderunt, ut nihil poſſint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aſpectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo,

Judices,

Judices, ut ab nullius unquam me tempore aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum cæteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam requiem animi et corporis conceditur temporis: quantum alii tribuunt tempestivis conviviis: quantum denique aleæ, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis hæc quoque censetur oratio et facultas: quæ quantacumque est in me, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur: illa quidem certe, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam, nisi multorum præceptis, multisque literis mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem, atque honestatem: in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exsilii parvi esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas, quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas scriptores et Græci et Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum, et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt, istane *doctrina*, quam tu laudibus effers, eruditi fue-

runt?

runt? Difficile eſt hoc de omnibus confirmar Sed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuiſſe, et ſine doctrina, naturæ ipſius habitu prope divino, per ſeipſos et moderatos, et graves extitiſſe fateor. Etiam illud adjungo, ſæpius ad laudem atque virtutem naturam ſine doctrina, quam ſine natura valuiſſe doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illuſtrem acceſſerit ratio quædam, conformatioque doctrinæ: tum illud neſcio quid præclarum ac ſingulare ſolere exiſtere. Ex hoc eſſe hunc numero, quem patres noſtri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, modeſtiſſimos homines et continentiſſimos: ex hoc fortiſſimum virum, et illis temporibus doctiſſimum, M. Catonem illum ſenem: qui profecto ſi nihil ad percipiendam, colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent. Quod ſi non hic tantus fructus oſtenderetur, et ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remiſſionem, humaniſſimam ac liberaliſſimam judicaretis. Nam cætera neque temporum ſunt, neque ætatum omnium, neque locorum. *Hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium ac ſolatium præbent; delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur.* Quod ſi ipſi hæc neque attingere, neque ſenſu noſtro guſtare poſſemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus. Quis noſtrûm tam animo agreſti ac duro fuit, ut Roſcii morte nuper non commoveretur? qui cum eſſet ſenex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venuſtatem, videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille *corporis motu tantum* amorem ſibi conciliarat a no-

bis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, Judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere extempore? Quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis, atque sententiis? quæ vero accurate, cogitateque scripsisset: ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent.

Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus, eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, et doctrina, et præceptis, et arte constare: poëtam natura ipsa valere, et mentis viribus excitari, et quasi divino quodam spiritu inflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, Judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa et solitudines voce respondent; bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum: Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnei vero suum esse confirmant. Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui et voluntate, et legibus noster est, repudiabimus? Præsertim cum omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudemque celebrandum? Nam et Cimbricas res adolescens

adolescens attigit, et ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. *Neque enim quisquam est tam aversus à Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiatur.* Themistoclem illum summum Athenis virum dixisse aiunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem libentissime audiret: *Ejus, à quo sua virtus optime prædicaretur.* Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit: cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. Mithridaticum vero bellum magnum atque difficile, et in multa varietate terra marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum et clarissimum virum, verùm etiam populi Romani nomen illustrant. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, et regiis quondam opibus, et ipsa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam esse, atque servatam: nostra semper feretur, et prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius. Itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus è marmore. At iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur. Omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non

 fi-

ſine communi omnium noſtrûm laude decorantur. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores noſtri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus conſtitutum, de noſtra civitate ejiciemus? Nam ſi quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis verſibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat, propterea quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus: Latina ſuis finibus, exiguis ſane, continentur. Quare ſi res hæ, quas geſſimus, orbis terræ regionibus definiuntur: cupere debemus, quo minus manuum noſtrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare: quod cum ipſis populis, de quorum rebus ſcribitur, hæc ampla ſunt; tum iis certe, qui de vita, gloriæ cauſa, dimicant, hoc maximum et periculorum incitamentum eſt, et laborum.

Quam multos ſcriptores rerum ſuarum magnus ille Alexander ſecum habuiſſe dicitur? Atque is tamen, cum in Sigæo ad Achillis tumulum aſtitiſſet, *O fortunate*, inquit, *adoleſcens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris*. Et vere. Nam, niſi Ilias illa extitiſſet; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruiſſet. Quid? noſter hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mytilenæum, ſcriptorem rerum ſuarum, in concione militum civitate donavit? et noſtri illi fortes viri, ſed ruſtici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quaſi participes ejuſdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, ſi civis Romanus Archias legibus non eſſet, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, cum Hiſpanos et Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiaſſet: quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poëta

de

de populo ſubjeciſſet, quod epigramma in eum feciſſet tantummodo alternis verſibus longiuſculis, ſtatim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui ſub ea conditione, *ne quid poſtea ſcriberet.* Qui ſedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium et virtutem in ſcribendo, et copiam non expetiſſet? Quid? à Q. Metello Pio, familiariſſimo ſuo, qui civitate multos donavit, neque per ſe, neque per Lucullos impetraviſſet? qui præſertim uſque eo de ſuis rebus ſcribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis pingue quiddam ſonantibus atque peregrinum, tamen aures ſuas dederet. Neque enim eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt; ſed præ nobis ferendum: *trahimur omnes laudes ſtudio; et optimus quiſque maxime gloria ducitur.* Ipſi illi philoſophi, etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem, nobilitatemque deſpiciunt, prædicari de ſe, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, ſummus ille vir et imperator, Attii, amiciſſimi ſui, carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit ſuorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Muſis conſecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poëtarum nomen et muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices à Muſarum honore, et à poëtarum ſalute abhorrere. Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, Judices, indicabo, et de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortaſſe, veruntamen honeſto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum ſimul pro ſalute hujus urbis atque imperii, et pro vita civium, proque univerſa republica geſſimus, attigit hic verſibus, atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi

magna res et jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis et gloriæ: qua quidem detracta, Judices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, et tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? Certe, si nihil animus præsentiret in posterum, et si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque *virtus*, quæ *noctes et dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam*. An vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica, atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, ut, cum, usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An cum statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerint; consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam? Ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc vero sive a meo sensu post mortem abfutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam, speque delector.

Quare conservate, Judices, hominem pudore eo, quem amicorum studiis videtis comprobari tum dignitate, tum etiam venustate; ingenio autem

tem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis; causa vero ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita sint: petimus à vobis, Judices, si qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse: ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit: qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur: quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti, atque dicti: sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causa, pro mea consuetudine, breviter, simpliciterque dixi, Judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipsius studio locutus sum, ea, Judices, a vobis spero esse in bonam partem accepta; ab eo, qui judicium exercet, certe scio.

ORATIO III.

Quæ est prima in

L. CATILINAM.

Argumentum super quatuor *Catilinariis*.

Lucius Catalina, *teste* Sallustio Crispo, *qui conjurationem hujusmodi scripsit, nobili genere natus fuit, magnâ vi animi & corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adolescentiâ bella intestina, rapinæ, cædes, discordia civilis, grata fuêre; ibique juventutem exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ fuit, suprà quam credibile est. Animus audax, subdolus, varius, cujuslibet rei simulator, ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens cupiditatibus, satìs eloquntiæ, sapientiæ parùm; vastus animus, immoderata vel incredibilia, & nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem* L. Syllæ *libido maxima invaserat reipublicæ capiendæ; neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magìs atque magìs animus, indiesque ferox inopiâ familiaris rei, scelerum conscientiâ, quæ utraque his artibus auxerat, quas suprà memoravi. Incitabant eum præterea corrupti mores civitatis, quos pessima ac diversa mala inter se luxuria atque avaritia vexabant. Corruptâ namque in civitate ratus est, id quod facillimum factu erat, omnium flagitiosorum atque facinorosorum circum se tanquam stipatorum catervas habere. His amicis sociisque confisus,* opprimendæ reipub-

lica

licæ consilium cepit: ad hoc quietis rebus ipsi consulatum petenti magna spes fuit. Sed pecuniarum repetundarum probatus reus, conjuravit de arripiendo dominium. Quod Fulvia *nobilis mulier insolentiâ* Q. Curii *consocii cognitum propalavit. Quo accensis patrum studiis* M. Tullius, Cn. Antonius *consules declarantur. At* Tullius, *cui urbs evenerat, ad evitandum illius dolos & astutias, & perquirendum illius consilia vigilavit. Tandem manifestâ re apud P. C. publico in senatu* Catilinam *præsentem invehit, monetque ut ex primâ invectivâ liquet, urbe discedat. Inde per secundam invectivam milites seu* Quirites *in* Catilinam *hortatur: monetque si qui sunt conjurationis complices, abeant. Ad* Quirites *item per tertium. Qualiter conspirationem noverit, manifestat; rogatque grates agant diis, & indies perpetuò celebretur. Demum, per quartam, senatum consulit, quid de complicibus captis agendum. Sunt itaque hæ quatuor invectivæ in genere demonstrativo, in quantum* Catilinam *vituperat. Sunt etiam in genere deliberativo, in quantum consulit. Constitutio videtur generaliter conjecturalis. Dispositio verò est non ab artis institutione profecta, sed ad casum temporis, oratoris judicio, accomodata.*

Habita est hæc Oratio in senatu 6. Idus Novem. in æde Jovis Statoris, anno urbis conditæ 690. ætatis suæ quadragesimo quarto.

QUousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrænata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præsidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil *concursus* bonorum omnium, nihil hic munitissimus *habendi* senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt?

moverunt? Patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, ô mores! Senatus hæc intelligit, consul videt; hic tamen vivit. Vivit? Imo vero etiam in Senatum venit: fit publici consilii particeps: notat et designat oculis ad cædem unumquemque nostrum. Nos autem, viri fortes, satisfacere reipublicæ videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, jussu consulis, jampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An vero vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam vero, orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? Nam illa nimis antiqua prætereo, quod Q. Servilius Ahala Sp. Melium novis rebus studentem, manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem coërcerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens et grave: non deest reipublicæ consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte, consules desumus. Decrevit quondam Senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid respublica detrimenti caperet. Nox nulla intercessit; interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre, avo, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius, consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario et L. Valerio Consulibus permissa est respublica: num unum diem postea L. Saturninum, tribunum plebis, et C. Ser-

vilium

vilium prætorem, mors ac reipublicæ pœna remorata est? At nos vicesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim hujusmodi senatusconsultum, veruntamen inclusum in tabulis, tanquam in vagina reconditum: quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina, convenit. Vivis: et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.

Cupio, Patres conscripti, me esse clementem: cupio in tantis reipublicæ periculis non dissolutum videri: sed jam meipsum inertiæ, nequitiæque condemno. Castra sunt in Italia contra rempublicam, in Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium, intra mœnia, atque adeo in senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius à me, quam quisquam crudelius factum esse dicant. Verum ego hoc, quod jampridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor ut faciam. Tum denique interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives: et vives ita, ut nunc vivis, multis meis, et firmis præsidiis obsessus, ne commovere te contra rempublicam possis. Multorum te etiam oculi et aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius expectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest?

teſt? ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? Muta jam iſtam mentem: mihi crede: obliviſcere cædis, atque incendiorum. Teneris undique: luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſtine, me ante diem xii. Kalendas Novembris dicere in ſenatu, fore in armis certo die, qui dies futurus eſſet ante diem vi. Kalendas Novembris, C. Manlium, audaciæ ſatellitem atque adminiſtrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatum contuliſſe in ante diem v. Kalendas Novembris, tum cum multi principes civitatis Roman non tam ſui conſervandi, quam tuorum conſiliorum reprimendorum cauſa profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipſo die meis præſidiis, mea diligentia circumcluſum, commovere te contra rempublicam non potuiſſe, cum tu deceſſu cæterorum, noſtra tamen, qui remanſiſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas? Quid? cum tute Præneſte Kalendis ipſis Novembris occupaturum nocturno impetu eſſe confideres: ſenſiſtine, illam coloniam meo juſſu, meis præſidiis, cuſtodiis, vigiliiſque eſſe munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam, ſed etiam non videam, planeque ſentiam. Recognoſce tandem mecum illam ſuperiorem noctem. Jam intelliges multo me vigilare acrius ad ſalutem, quam te ad perniciem reipublicæ. Dico te priore nocte veniſſe inter falcarios (non agam abſcure) in M. Leccæ domum: conveniſſe eodem complures ejuſdem amentiæ, ſceleriſque ſocios. Num negare audes? quid taces? convincam, ſi negas. Video enim eſſe hic in ſenatu quoſdam, qui tecum una fuere. O Dii immortales,

mortales, ubinam gentium fumus? in qua urbe vivimus? quam rempublicam habemus? Hic, hic funt, in noftro numero, Patres confcripti, in hoc orbis terræ fanctiffimo graviffimoque confilio, qui de meo, noftrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hofce ego video conful, et de republica fententiam rogo: et, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuifti igitur apud Leccam illa nocte, Catilina: diftribuifti partes Italiæ: ftatuifti quo quemque proficifci placeret: delegifti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: defcripfifti urbis partes ad incendia: confirmafti, te ipfum jam effe exiturum: dixifti paululum tibi effe etiam tum moræ, quod ego viverem. Reperti funt duo equites Romani, qui te ifta cura liberarent, et fefe illa ipfa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu veftro dimiffo, comperi: domum meam majoribus præfidiis munivi, atque firmavi: exclufi eos, quos tu mane ad me falutatum miferas, cum illi ipfi veniffent; quos ego jam multis ac fummis viris ad me id temporis venturos effe prædixeram. Quæ cum ita fint, Catalina, perge quo cœpifti; egredere aliquando ex urbe; patent portæ: proficifcere. Nimium diu te imperatorem illa tua Manliana caftra defiderant. Educ tecum etiam omnes tuos: fi minus, quam plurimos? Purga urbem. Magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus interfit. Nobifcum verfari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non finam. Magna Diis immortalibus habenda eft gratia, atque huic ipfi Jovi Statori, antiquiffimo cuftodi hujus urbis, quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infeftam reipublicæ peftem toties jam effugimus. Non eft fæ- pio

pius in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privata diligentia defendi. Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, et competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, et copiis, nullo tumultu publice concitato. Denique quotiescunque me petisti, per me tibi obstiti: quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ esse conjunctam. Nunc jam aperte rempublicam universam petis. Templa Deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium Italiam denique totam, ad exitium et vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, disciplinæque majorum proprium est, facere nondum audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam, si te interfici jussero, residebit in republica reliqua conjuratorum manus. Sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et perniciosa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tua sponte faciebas? Exire ex urbe consul hostem jubet. Interrogas me, num in exilium? non jubeo: sed, si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te jam in hæc urbe delectare possit? in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui non oderit. Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam, ferrum, aut

ad

ad libidinem, facem prætulisti? Quid vero? nuper, cum morte superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? Quod ego prætermitto, et facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus senties. Ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam reipublicæ, atque ad omnium nostrum vitam salutemque pertinent. Potestne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cæli spiritus esse jucundus, cum scias, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalendas Januarias Lepido, et Tullo Consulibus, stetisse in comitio cum telo? manum, consulum, et principum civitatis interficiendorum causa, paravisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam reipublicæ obstitisse? Ac jam illa omitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multo postea commissa. Quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere conatus ès? Quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione, et, ut aiunt, corpore effugi? Nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle desistis. Quoties jam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties vero excidit casu aliquo, et elapsa est? Tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris, ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas consulis in corpore defigere. Nunc vero, quæ tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, *quo debeo*, sed ut misericordia, quæ tibi *nulla debetur*. Venisti paulo ante in senatum.

Quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cum sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? Quid, quod adventu tuo ista subsellia vacua facta sunt? quod omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simulatque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei si me isto pacto metuerunt, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? et, si me meis civibus injuria suspectum tam graviter, atque offensum viderem: carere me adspectu civium, quam infestis oculis omnium conspici mallem. Tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, et jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum adspectum præsentiamque vitare? Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos alla ratione placare posses: ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes. Nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit: et jamdiu de te nihil judicat, nisi de parricidio suo cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? Quæ tecum, Catalina, sic agit, et quodammodo tacita loquitur: Nullum aliquot jam annis facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque sociorum, impunita fuit ac libera: tu non solum ad negligendas leges, ac quæstiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quanquam ferenda non *fuerunt*, tamen, ut potui, tuli. Nunc vero me *totum esse* in metu propter te unum; quidquid

increpuerit,

increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamsi vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti? Quid? quod, vitandæ suspicionis causa, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? à quo non receptus, etiam ad me venire ausus es: atque ut domi meæ te asservarem, rogasti. Cum à me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem venisti. A quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet et ad custodiendum te, diligentissimum, et ad suspicandum, sagacissimum, et ad vindicandum, fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur à carcere atque à vinculis abesse debere, qui seipsum jam dignum custodia judicaverit.

Quæ cum ita sint, Catilina, dubitas, si hic morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras, et vitam istam multis suppliciis justis debitisque ereptam, fugæ solitudinique mandare? Refer, inquis, ad senatum, (id enim postulas) et, si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum esse dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus: et tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, si hanc vocem expectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis

madvertis horum silentium? Patiuntur: tacent. Quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello dixissem: jam mihi consuli hoc ipso in templo, jure optimo senatus vim et manus intulisset. De te autem, Catilina, cum quiescunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. Neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, cæterique fortissimi cives, qui circumstant senatum; quorum tu et frequentiam videre, et studia perspicere, et voces paulo ante exaudire potuisti: quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo: eosdem facile adducam, ut te hæc, quæ jampridem vastare studes, relinquentem, usque ad portas prosequantur. Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? ut ullum tu exilium cogites? utinam tibi istam mentem Dii immortales donarent! Tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista privata sit calamitas, et à reipublicæ periculis sejungatur. Sed ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipublicæ concedas, non est postulandum. Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocarit. Quamobrem, ut sæpe jam dixi, proficiscere: ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam; recta perge in *exilium: vix* feram sermones hominum, si id *feceris: vix* molem istius invidiæ, si in exilium

lium ieris juſſu conſulis, ſuſtinebo. Sin autem ſervire meæ laudi et gloriæ mavis, egredere cum importuna ſceleratorum manu: confer te ad Manlium: concita perditos cives; ſecerne te à bonis: infer patriæ bellum: exſulta impio latrocinio, ut à me non ejectus, ad alienos; ſed invitatus, ad tuos iſſe videaris. Quanquam quid ego te invitem, à quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad Forum Aurelium præſtolarentur armati? ſciam pactam et conſtitutam eſſe cum Manlio diem? à quo etiam Aquilam illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus perniciosam eſſe confido et funeſtam futuram; cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? Tu ut illa diutius carere poſſis, quam venerari, ad cædem proficiſcens, ſolebas? à cujus altaribus ſæpe iſtam dexteram impiam ad necem civium tranſtuliſti? Ibis tandem aliquando, quo te jampridem tua iſta cupiditas effrænata ac furioſa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna ſervavit. Nunquam tu non modo otium, ſed ne bellum quidem, niſi nefarium concupiſti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam ſpe derelictis, conflatam improborum manum. Hic tu qua lætitia perfruere? quibus gaudiis exultabis? quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quenquam, neque videbis? Ad hujus vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi, non modo ad obſidendum ſtuprum, verum etiam ad facinus obeundum: vigilare, non ſolum inſidiantem ſomno maritorum, verum etiam bonis occiſorum. Habes ubi oſtentes illam *præclaram tuam* patientiam famis, frigoris, inopiæ

piæ rerum omnium: quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cum te à consulatu repuli, ut exul potius tentare, quam consul vexare rempublicam posses: atque ut id, quod esset à te scelerate susceptum, latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

Nunc, ut à me, Patres conscripti, quandam prope justam patriæ querimoniam detester ac deprecer: percipite, quæso, diligenter, quæ dicam, et ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim, si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tune eum, quem esse hostem comperisti: quem ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum, et civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? Nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mosne majorum? at persæpe etiam privati in hac republica perniciosos cives morte multarunt. An leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? At nunquam in hac urbe ii, qui à republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? præclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed, si quis est invidiæ metus, num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia, *quam inertiæ* ac nequitiæ pertimescenda? An, *cum bello* vastabitur Italia, vexabuntur urbes,

tecta

tecta ardebunt: tum te non exiſtimas invidiæ incendio conflagraturum? His ego ſanctiſſimis reipublicæ vocibus, et eorum hominum, qui idem ſentiunt, mentibus, pauca reſpondebo. Ego, ſi hoc optimum factu judicarem, Patres conſcripti, Catilinam morte multari: unius uſuram horæ gladiatori iſti ad vivendum non dediſſem. Etenim, ſi ſummi viri, et clariſſimi cives, Saturnini, et Grachorum, et Flacci, et ſuperiorum complurium ſanguine non modo ſe non contaminarunt, ſed etiam honeſtarunt: certe verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiæ mihi in poſteritatem redundaret. Quod ſi ea mihi maxime impenderet: tamen hoc animo ſemper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem. Quanquam nonnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea, quæ vident, diſſimulent: qui ſpem Catalinæ mollibus ſententiis aluerunt, conjurationemque naſcentem non credendo corroboraverunt. Quorum auctoritatem ſecuti multi, non ſolum improbi, verum etiam imperiti, ſi in hunc animadvertiſſem, crudeliter, et regie factum eſſe dicerent. Nunc intelligo, ſi iſte, quo intendit, in Manliana caſtra pervenerit, neminem tam ſtultum fore, qui non videat conjurationem tam eſſe factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipublicæ peſtem pauliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Quod ſi ſe ejecerit, ſecumque ſuos eduxerit, et eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit: extinguetur, atque delebitur non modo hæc tam adulta reipublicæ peſtis, verum etiam ſtirps ac ſemen malorum omnium. Etenim jamdiu, Patres conſcripti, in his periculis conjurationis, inſidiiſque verſamur: ſed neſcio quo pacto omnium ſcelerum, ac veteris furoris et audaciæ maturitas in

nostri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura et metu esse relevati: periculum autem residebit, et erit inclusum penitus in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri morbo gravi, cum æstu febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primo relevari videntur; deinde multo gravius vehementiusque afflictantur; sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius pœna, vehementius vivis reliquis ingravescet.

Quare, Patres conscripti, secedant improbi, secernant se à bonis, unum in locum congregentur: muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernantur à nobis: desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare. Sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis, quid de republica sentiat. Polliceor hoc vobis, Patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catalinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce omnibus, Catalina, cum summa reipublicæ salute, et cum tua peste ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidioque junxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo es constitutus; quem Statorem hujus urbis atque imperii vere nominamus: hunc, et hujus socios à tuis aris cæterisque templis, à tectis urbis, ac mœnibus, a vita, fortunisque civium omnium arcebis: et omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

ORATIO

ORATIO IV.

Quæ est secunda in

L. CATILINAM.

TAndem aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis, atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem verbis prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam pernicies à monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem sine controversia vicimus. Non enim jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. Loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus. Palam jam cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimns hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quod vero non cruentem mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est, quod ei ferrum de manibus extorsimus, quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum esse et profligatum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, et se perculsum atque abjectum esse sentit, et retorquet oculos profecto sæpe ad hanc urbem; quam ex suis faucibus ereptam esse luget. Quæ quidem lætari *mihi videtur,* quod tantam pestem evomuerit, *forasque projecerit.*

At

At ſi quis eſt talis, quales eſſe omnes oportebat, qui in hoc ipſo, in quo exultat et triumphat oratio mea, me vehementer accuſet, quod tam capitalem hoſtem non comprehenderim potius, quam emiſerim: non eſt iſta mea culpa, Quirites, ſed temporum. Interemptum eſſe L. Catilinam, et graviſſimo ſupplicio affectum, jampridem oportebat: idque à me et mos majorum, et hujus imperii ſeveritas, et reſpublica poſtulabat. Sed quam multos fuiſſe putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter ſtultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverint? Ac ſi, ſublato illo depelli à vobis omne periculum judicarem: jampridem ego L. Catalinam non modo invidiæ meæ, verum etiam vitæ periculo ſuſtuliſſem. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, ſi illum, ut erat meritus, morte multaſſem, fore, ut ejus ſocios invidia oppreſſus perſequi non poſſem: rem huc deduxi, ut tum palam pugnare poſſetis, cum hoſtem aperte videretis. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quam vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleſte fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes ſecum ſuas copias eduxiſſet! Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta calumnia cœperat: Publicium et Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ motum afferre poterat: reliquit quos viros? quanto alieno ære, quam valentes, quam nobiles vos videtis? Itaque ego illum exercitum, et Gallicanis legionibus, et hoc delectu, quem in agro Piceno, et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis, quæ à *nobis quotidie* comparantur, magnopere contemno; *collectum* ex ſenibus deſperatis, ex agreſti

luxuria

luxuria, ex rusticis decoctoribus: ex iis, qui vadimonia deferere, quam illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos.

Atque hoc etiam sunt timendi magis, quod, quid cogitent, me scire sentiunt: neque tamen permoventur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit. Omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid expectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram. Quod expectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse aperte conjurationem contra rempublicam videretis. Nisi vero si quis est, qui Catalinæ similes cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus: severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. Demonstrabo iter: Aurelia via profectus est. Si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam rempublicam, siquidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhausto, relevata mihi et recreata respublica videtur. Quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? Quis *tota Italia veneficus*, quis gladiator, quis latro, *quis sicarius*, quis parricida, quis testamentorum

ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catalina non familiariſſime vixiſſe fateatur? Quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt? quod nefarium ſtuprum non per illum? Jam vero quæ tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipſe amabat turpiſſime, aliorum amori flagitioſiſſime ſerviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc vero quam ſubito non ſolum ex urbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? Nemo, non modò Romæ, ſed nec ullò in angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus adſciverit. Atque, ut ejus diverſa ſtudia in diſſimili ratione perſpicere poſſitis, nemo eſt in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur: nemo in ſcena levior, et nequior, qui ſe non ejuſdem prope ſodalem fuiſſe commemoret. Atque, idem tamen, ſtuprorum et ſcelerum exercitatione aſſuefactus, frigore, et fama, et ſiti, ac vigiliis perferendis, fortis ab iſtis prædicabatur, cum induſtriæ ſubſidia, atque inſtrumenta virtutis, in libidine, audaciaque conſumerentur. Hunc vero ſi ſui fuerint comites ſecuti: ſi ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges? ô nos beatos, ô rempublicam fortunatam, ô præclaram laudem conſulatus mei! Non enim jam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant niſi cædes, niſi incendia, niſi rapinas: patrimonia ſua profuderunt: fortunas ſuas obliguerunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen

illa,

illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino et alea commessationes solum, et scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi. Hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, sertis redimitti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod: et pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare jam plane, aut certe jam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit: non breve nescio quod tempus, sed multa secula propagarit reipublicæ. Nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. Omnia sunt externa, unius virtute, terra, marique pacata. Domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis. Cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum. Quæ sanari poterant, quacunque ratione sanabo. Quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quiescant: aut, si et in urbe, et in eadem mente permanent; ea, quæ merentur, expectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, à me in exilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, et permodestus vocem consulis ferre non potuit: simulatque ire in exilium jussus est, *paruit, quievit.* Hesterno die, cum domi meæ

pene interfectus essem, senatum in aedem Jovis Statoris convocavi: rem omnem ad patres conscriptos detuli. Quo cum Catilina venisset: quis eum Senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita aspexit, ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt.

Hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quaesivi à Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, necne. Cum ille homo audacissimus, conscientia convictus, primo reticuisset: patefeci caetera. Quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum haesitaret, cum teneretur; quaesivi, quid dubitaret eo proficisci, quo jampridem pararat: cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suae fecerat, scirem esse praemissam. In exilium ejiciebam, quem jam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Manlius iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit: et illa castra nunc non Catilinam ducem expectant: et ille ejectus in exilium, se Massiliam, ut aiunt, non in haec castra conferet. O conditionem miseram, non modo administrandae, verum etiam conservandae reipublicae! Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, et belli, iter ad fugam, atque *in exilium* converterit: non ille à me spoliatus *armis audaciae*, non obstupefactus ac perterritus

mea

mea diligentia, non de ſpe conatuque depulſus, ſed indemnatus, innocens, in exilium ejectus à conſule, vi et minis eſſe dicetur: et erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed miſerum: me non diligentiſſimum conſulem, ſed crūdeliſſimum tyrannum exiſtimari velint. Eſt mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falſæ atque iniquæ tempeſtatem ſubire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur ſane ejectus eſſe à me, dummodo eat in exilium. Sed mihi credite, non eſt iturus. Nunquam ego à Diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ cauſa, ut L. Catilinam ducere exercitum hoſtium, atque in armis volitare audiatis: ſed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi ſit invidioſum aliquando, quod illum emiſerim potius, quam quod ejecerim. Sed cum ſint homines, qui illum, cum profectus ſit, ejectum eſſe dicant, iidem, ſi interfectus eſſet, quid dicerent? Quanquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quam verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Maſſilienſes ire malit. Ille autem, ſi mehercule hoc quod agit, nunquam ante cogitaſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quam exulem vivere. Nunc vero, cum ei nihil adhuc præter ipſius voluntatem cogitationemque acciderit, niſi quod vivis nobis Roma profectus eſt: optemus potius, ut eat in exilium, quam queramur. Sed cur tamdiu de uno hoſte loquimur: et de eo hoſte, qui jam fatetur ſe eſſe hoſtem: et quem, quia, quod ſemper volui, murus intereſt, non timeo: de his, qui diſſimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus? Quos quidem ego, ſi ullo modo fieri poſſit, non *tam ulciſci ſtudeo*, quam ſanare, et ipſos placare

reipublicæ. Neque, id quare fieri non possit, si me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam consilii atque orationis meæ, si quam potero, afferam. Unum genus est eorum, qui magno in ære alieno, majores etiam possessiones habent: quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima: sunt enim locupletes: voluntas vero, et causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus et copiosus sis: et dubites de possessione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim exspectas? Bellum? quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? An tabulas novas? errant, qui istas à Catilina expectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. Quod si maturius facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris fructibus prædiorum; et locupletioribus his, et melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minime puto pertimiscendos, quod aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quam arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet et idem, quod cæteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse. Primum omnium me ipsum *vigilare, adesse,* providere reipublicæ: deinde *magnos animos* esse in bonis viris, magnam con-

cordiam,

cordiam, maximam multitudinem, magnas præterea militum copias: Deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris, præsentes auxilium esse laturos. Quod si jam sint id, quod eum summo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, et sanguine civium, quæ mente conscelerata ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse?

Tertium genus est ætate jam affectum, sed tamen excertitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Fesulis Sylla constituit: quas ego universas, civium esse optimorum, et fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiusque jactarunt. Hi dum ædificant, tanquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sylla sit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues atque egentes, in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, ac proscriptiones et dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut jam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videantur. Quartum genus est sane varium, et mistum, et turbulentum: qui jampridem premuntur; qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male *gerendo negotio*, partim etiam sumptibus *in vetere* ære alieno vacillant: qui vadimoniis; judiciis,

judiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti et ex urbe, et ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego non tam milites acres, quam inſitiatores lentos eſſe arbitror. Qui homines primum ſi ſtare non poſſunt, corruant: ſed ita, ut non modo civitas, ſed ne vicini quidem proximi ſentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, ſi vivere honeſte non poſſunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros ſe cum multis, quam ſi ſoli pereant, arbitrentur. Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium facinoroſum: quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo poſſunt: et pereant ſane in latrocinio, quoniam ſunt ita multi, ut eos capere carcer non poſſit. Poſtremum autem genus eſt, non ſolum numero, verum etiam genere ipſo, atque vita: quod proprium eſt Catilinæ, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus, ac ſinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis: manicatis, et talaribus tunicis: velis amictos, non togis: quorum omnis induſtria vitæ, et vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique verſantur. Hi pueri tam lepidi ac delicati, non ſolum amare, et amari, neque cantare, et ſaltare, ſed etiam ſicas vibrare, et ſpargere venena didicerunt: qui niſi exeunt, niſi pereunt, etiamſi Catilina perierit, ſcitote hoc in republica ſeminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid ſibi iſti miſeri volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? *niſi idcirco ſe* facilius hiemem toleraturos putant, *quod nudi in conviviis ſaltare didicerant.* O bel-

lum

lum magnopere pertimefcendum, cum hanc fit habiturus Catilina fcortorum cohortem prætoriam. Inftruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias veftra præfidia, veftrofque exercitus: et primum gladiatori illi confecto et faucio, confules, imperatorefque veftros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite. Jam vero urbes coloniarum ac municipiorum refpondebunt Catilinæ tumulis filveftribus. Neque vero cæteras copias, ornamenta, præfidia veftra, cum illius latronis inopia ac egeftate conferre debeo. Sed, fi, omiffis his rebus omnibus, quibus nos fuppeditamus, eget ille, fenatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus: fi, inquam, his rebus omiffis, ipfas caufas, quæ inter fe confligunt, contendere velimus; ex eo ipfo, quam valde illi jaceant, intelligere poffumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ftuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc fcelus: hinc conftantia, illinc furor: hinc honeftas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: poftremo copiæ cum egeftate, bona ratio cum perdita, mens fana cum amentia, bona denique fpes cum omnium rerum defperatione confligit. In hujufmodi certamine ac prælio, nonne, etiam fi hominum ftudia deficiant, Dii ipfi immortales cogent ab his præclariffimis virtutibus, tot et tanta vitia fuperari?

Quæ cum ita fint, Quirites, vos, quemadmo*dum jam antea dixi*, veftra tecta cuftodiis vigiliif-

que

que defendite: mihi, ut urbe sine vestro motu, ac sine ullo tumultu, satis esset præsidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes, municipesque vestri, certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facile urbes suas, finesque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum, et certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque præmisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem, omniumque vestrum, in urbe à Catilina relicti sunt, quanquam sunt hostes, tamen quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portæ custos: nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, consulere sibi possunt. Qui vero in urbe se commoverit, cujus ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero: sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum *intestinum* ac domesticum, post hominum memo*riam crudelissim*um ac maximum, me uno togato

duce

duce et imperatore, ſedetur. Quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut, ſi ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. Sed ſi vis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſario de hac animi lenitate deduxerint; illud profecto perficiam, quod in tanto, et tam inſidioſo bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque pœna vos jam omnes ſalvi eſſe poſſitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites: ſed multis, et non dubiis Deorum immortalium ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiamque ſum ingreſſus: qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte, atque longinquo, ſed hic præſentes ſuo numine atque auxilio ſua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentiſſimam potentiſſimamque eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis, terra marique ſuperatis, à perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

ORATIO V.

Quæ eſt tertia in

L. CATILINAM.

REmpublicam, Quirites, vitamque omnium veſtrum, bona, fortunas, conjuges, liberoſque veſtros, atque hoc domicilium clariſſimi imperii, fortunatiſſimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, Deorum immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, conſiliis, periculiſque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam, et vobis conſervatam ac reſtitutam videtis. Et, ſi non minus nobis jucundi atque illuſtres ſunt ii dies, quibus conſervamur, quam illi, quibus naſcimur: quod ſalutis certa lætiti eſt, naſcendi incerta conditio: et quod ſine ſenſ naſcimur, cum voluptate conſervamur: prefect quoniam illum, qui hanc urbem condidit, R mulum, ad Deos immortales benevolentia, fan que ſuſtulimus: eſſe apud vos poſteroſque veſt in honore debebit is, qui eandem hanc urt conditam amplificatamque ſervavit. Nam tc urbis templis, delubris, tectis, ac mœnibus jectos prope jam ignes, circumdatoſque reſ mus: iidemque gladios in rempublicam deſt retudimus, mucroneſque eorum à jugulis rejecimus. Quæ quoniam in ſenatu illu patefacta, compertaque ſunt per me, vob exponam breviter, Quirites, ut et quan quam manifeſta, et qua ratione inveſtig comprehenſa ſint, vos, qui ignoratis, et e *tis,* ſcire poſſitis.

Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum ſceleris ſui ſocios, hujuſce nefarii belli acerrimos duces, Romæ reliquiſſet: ſemper vigilavi, et providi, Quirites, quemadmodum in tantis, et tam abſconditis inſidiis ſalvi eſſe poſſemus. Nam tum, cum ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cum illa magis ſit timenda, quod vivus exierit) ſed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum ſimul exituram, aut eos, qui reſtitiſſent, infirmos ſine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore et ſcelere eſſe inflammatos ſciebam, eos nobiſcum eſſe, et Romæ remanſiſſe: in eo omnes dies noctesque conſumpſi, ut, quid agerent, quid molirentur, ſentirem ac viderem: ut, quoniam auribus veſtris, propter incredibilem magnitudinem ſceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis ſaluti veſtræ provideretis, cum oculis maleficium ipſum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Tranſalpini, et tumultus Gallici excitandi cauſa, à P. Lentulo eſſe ſolicitatos, eoſque in Galliam ad ſuos cives, eodem itinere, cum literis mandatiſque, ad Catilinam eſſe miſſos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas eſſe ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego ſemper optabam à Diis immortalibus, tota res non ſolum à me, ſed etiam à ſenatu, et à vobis manifeſto deprehenderetur. Itaque heſterno die L. Flaccum, et C. Pontinum prætores fortiſſimos, atque amantiſſimos reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem expoſui: quid fieri placeret, oſtendi. Illi autem, qui omnia de republica præclara atque egregia ſentirent, ſine recuſatione, ac ſine ulla mora negotium ſuſceperunt, et, cum

advesperasceret, occulte ad pontem Mulvium pervenerunt: atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, et pons interesset. Eodem autem et ipsi sine cujusq^m. suspicione multos fortes viros eduxerunt, et ego ex præfectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera utor assidue in reipublicæ præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exacta, cum jam pontem Mulvium cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius, fit in eos impetus: educunter et ab illis gladii, et à nostris. Res erat prætoribus nota solis: ignorabatur à cæteris. Tum interventu Pontini atque Flacci, pugna, quæ erat commissa, sedatur. Literæ, quæcunque erant in eo comitatu, integris signis, prætoribus traduntur; ipsi comprehensi, ad me, cum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium, statim ad me, nihil dum suspicantem, vocavi. Deinde item arcessitur P. Statilius, et post eum Cethegus. Tardissime autem Lentulus venit, credo quod literis dandis, præter consuetudinem, proxima nocte vigilaret. Cum vero summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me mane convenerant, literas à me prius aperiri, quam ad senatum referrem, placeret; ne, si nihil esset inventum temere à me tantus tumultus injectus civitati vide retur; negavi me esse facturum, ut de pericu publico, non ad consilium publicum rem int gram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, q erant ad me delata, reperta non essent: tam ego non arbitrabar in tantis reipublicæ peric mihi esse nimiam diligentiam pertimescend Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, co *Atque interea* statim, admonitu Allobrogum, *Sulpicium*, prætorem, fortem virum, missi, q *ædibus Cethegi*, si quid telorum esset, ef

Ex quibus ille maximum ſicarum numerum, et gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium ſine Gallis: fidem ei publicam, juſſu ſenatus, dedi; hortatus ſum, ut ea, quæ ſciret, ſine timore indicaret. Tum ille, cum vix ſe ex magno timore recepiſſet, dixit: à P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata et literas, ut ſervorum præſidio uteretur, et ad urbem quamprimum eum exercitu accederet: id autem eo conſilio, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum deſcriptum diſtributumque erat, incendiſſent, cædemque infinitam civium feciſſent, præſto eſſet ille, qui et fugientes exciperet, et ſe cum his urbanis ducibus conjungeret Introducti autem Galli, jusjurandum ſibi, et literas à P Lentulo, Cethego, Statilio ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt: atque ita ſibi ab his, et à L. Caſſio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent: pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmaſſe, ex fatis Sibyllinis aruſpicumque reſponſis, ſe eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis, atque imperium pervenire eſſet neceſſe: Cinnam ante ſe, et Syllam fuiſſe: eundemque dixiſſe, fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, poſt Capitolii autem incenſionem viceſimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controverſiam fuiſſe dixerunt, quod Lentulo et aliis, Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimium id longum videri. Ac, ne longum ſit, Quirites, tabellas proferri juſſimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primum oſtendimus Cethego ſignum: cognovit. Nos linum incidimus: legimus. Erat ſcriptum *ipſius manu: Allobrogum ſenatui, et populo, ſeſe, quæ eorum legatis confirmaſſet, eſſe facturum*

rum: orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum precepissent. Tum Cethegus, qui paulo ante aliquid de gladiis, ac sicis, quæ apud ipsum erant deprehensæ, respondisset, dixissetque, se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse: recitatis literis debilitatus atque abjectus, conscientia convictus, repente conticuit. Introductus Stalilius cognovit manum, et signum suum. Recitatæ sunt tabellæ in eandem fere sententiam: confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo: et quæsivi, cognosceretne signum. Annuit. Est vero, inquam, signum quidem notum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unice patriam, et cives suos; quæ quidem te à tanto scelere etiam muta revocare debuit.

Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum populumque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille primo quidem negavit: post autum aliquanto, toto jam indicio exposito atque edito, surrexit: quæsivit à Gallis, quid sibi esset cum iis: quamobrem domum suam venissent; itemque à Vulturcio. Qui cum illi breviter, constanterque respondissent, per quem ad eum, quoticsque venissent: quæsissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus: tum ille subito, scelere demens, quanta conscientiæ vis esset, ostendit. Nam, cum id posset infitiari, repente præter opinionem omnium confessus est. Ita eum non modo ingenium illud, et dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti etque deprehensi, impudentia, qua superabat omnes, improbitasque defecit. Vulturcius vero subito proferri literas, atque aperiri jussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus, tamen et signum suum,

et

et manum cognovit. Erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: *Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Cura, ut vir sis, et cogita, quem in locum sis progressus: et vide, quid jam tibi sit necesse. Cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, cum primo impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se aspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed ipsi à se viderentur. Indiciis expositis, atque editis, Quirites, senatum consului, de summa reipublicæ quid fieri placeret. Dictæ sunt à principibus acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas senatus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum senatus consultum, ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, providentia mea, respublica periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus, et C. Pontinus prætores, quod eorum opera forti fidelique usus essem, merito ac jure laudantur: atque etiam viro forti, collegæ meo, laus impertitur, quod eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, à suis et reipublicæ consiliis removisset, Atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se prætura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemque uti C Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Cæparium, cui,

ad sollicitandos pastores, Apuliam esse attributam erat indicatum: in P. Furiam, qui est ex his coloniis, quas Fesulas L. Sylla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui una cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, à quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum pœna, republica conservata, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio Diis immortalibus, pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit: et his decreta verbis est, *quod urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberassem.* Quæ supplicatio si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interfit: quod ceteræ bene gesta, hæc una, conservata republica, constituta est. Atque illud quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis et confessionibus suis, judicio senatus, non modo prætoris jus, verum etiam civis amiserat; tamen magistratu se abdicavit: ut, quæ religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

Nunc, quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosissimique belli nefarios duces captos jam et comprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes, atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem *ego cum ex* urbe pellebam, hoc providebam animo, *Quirites,* remoto Catilina, nec mihi esse

Len-

Lentuli somnum, nec L. Cassii adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dum mœnibus urbis continebatur. Omnia nôrat, omnium aditus tenebat; appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum: consilio autem neque lingua, neque manus deerat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac descriptos habebat. Neque vero cum aliquid mandaverat, confectum putabat. Nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem, (dicam id, quod sentio, Quirites) non facile hanc tantam molem mali à cervicibus vestris depulissem. Non ille vobis Saturnalia constituisset, neque tanto ante exitium ac fati diem reipublicæ denunciasset, neque commisisset, ut signum, ut literæ suæ testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum unquam sit tam palam inventum, quam hæc tanta in rempublicam conjuratio manifesto inventa atque deprehensa est. Quod si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset: quanquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri, atque obstiti, tamen, ut levissime dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos unquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis rempublicam, tanta pace, tanto otio, tanto silentio, liberassemus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ita sunt à me administrata, ut Deorum immortalium nutu atque consilio et gesta, et provisa esse videantur. Idque cum conjectura

consequi

conſequi poſſumus, quod vix videtur humani conſilii tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe: tum vero ita præſentes his temporibus opem et auxilium nobis tulerunt, ut eos pæne oculis videre poſſemus. Nam, ut illa omittam, viſas nocturne tempore ab occidente, faces, ardoremque cæli, ut fulminum jactus, ut terræ motus relinquam, ut omittam cætera, quæ tam multa, nobis conſulibus, facta ſunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere Dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod ſum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum eſt. Nam profecto memoria tenetis, Cotta, et Torquato conſulibus, complures in Capitolio turres de cœlo eſſe percuſſas, cum et ſimulacra Deorum immortalium depulſa ſunt, et ſtatuæ veterum hominum dejectæ, et legum æra liquefacta. Tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem, fuiſſe meminiſtis. Quo quidem tempore cum aruſpices ex tota Etruria conveniſſent, cædes, atque incendia, et legum interitum, et bellum civile, ac domeſticum, et totius urbis atque imperii occaſum appropinquare dixerunt, niſi Dii immortales omni ratione placati, ſuo numine prope fata ipſa flexiſſent. Itaque illorum reſponſis tunc et ludi decem per dies facti ſunt, neque res ulla, quæ ad placandum Deos pertineret, prætermiſſa eſt: iidemque juſſerunt, ſimulacrum Jovis facere majus, et in excelſo collocare, et contra, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac ſe ſperare dixerunt, ſi illud ſignum, quod videtis, ſolis ortum, et forum curiamque conſpiceret, fore ut ea conſilia, quæ clam eſſent inita contra ſalutem ubis atque imperii, illuſtrarentur, ut à Senatu, populoque Romano perſpici

possent. Atque illud ita collocandum consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque à superioribus consulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis potest esse, Quirites, tam aversus à vero, tam praeceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipueque hanc urbem, Deorum immortalium nutu atque potestate administrari? Etenim eum esset ita responsum, cædes, incendia, interitumque reipublicæ comparari, et ea à perditis civibus, quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modo cogitata à nefariis civibus, verum etiam suscepta esse sensistis. Illud vero nonne ita præsens est, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum esse videatur, ut, cum hodierno die mane per forum meo jussu et conjurati, et eorum indices, in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato, atque ad vos, senatumqe converso, omnia et senatus, et vos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata, et patefacta vidistis. Quo etiam majore sunt isti odio, suppliciοque digni, qui non solum vestris domiciliis atque tectis, sed etiam Deorum templis atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati. Quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, et non sim ferendus. Ille, ille Jupiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam vero illa Allobrogum sollicitatio, sic à Lentulo cæterisque domesticis hostibus, tanta res, tam dementer credita et ignotis, et barbaris, commissæque literæ nunquam essent profecto, nisi à Diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid vero?

ero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una restat, quæ populo Romano bellum facere et posse, et non nolle videatur, spem imperii et rerum amplissimarum ultro sibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id nonne divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt.

Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores Diis immortalibus justi habiti sunt, ac debiti, sed profecto justiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, et erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione. Togati, me uno togato duce, et imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, neque solum eas, quas audistis, sed et has, quas vosmetipsi meministis, et vidistis. L. Sylla P. Sulpitium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium, custodem hujus urbis multosque fortes viros partim ejecit ex civitat partim interemit. Cn. Octavius, consul, arm ex urbe collegam suum expulit: omnis hic loc acervis corporum, et civium sanguine redundav Superavit postea Cinna cum Mario: tum ve clarissimis viris interfectis, lumina civitatis extir sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem stea Sylla: ne dici quidem opus est, quant minutione civium, et quanta calamitate rei licæ. Dissensit M. Lepidus à clarissimo et fo mo viro Q. Catulo: attulit non tam ipsius ritus reipublicæ luctum, quam cæterorum. que illæ dissentiones erant hujusmodi, Q *quæ non* ad delendam, sed ad commutanda *publicam* pertinerent. Non illi nullam e *publicam*, sed in ea, quæ esset, se esse p

neque hanc urbem conflagrare, ſed ſe in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæſivit, ejuſmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, ſed internecione civium dijudicatæ ſint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo, crudeliſſimoque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum ſua gente geſſit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, Caſſio, Cethego conſtituta, ut omnes, qui ſalva urbe ſalvi eſſe poſſent, in hoſtium numero ducerentur, ita me geſſi, Quirites, ut omnes ſalvi conſervaremini: et, cum hoſtes veſtri tantum civium ſuperfuturum putaſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuiſſet: et urbem, et cives integros incolumeſque ſervavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum inſigne honoris, nullum monumentum laudis poſtulo, præterquam hujus diei memoriam ſempiternam. In animis ego veſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis inſignia, condi et collocari volo. Nihil me mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique hujuſmodi, quod etiam minus digni aſſequi poſſint. Memoria veſtra, Quirites, noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, literarum monumentis inveteraſcent, et corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam ſpero æternam fore, et ad ſalutem urbis, et ad memoriam conſulatus mei, propagatam: unoque tempore in hac republica duos cives extitiſſe, quorum alter fines veſtri imperii, non terræ, ſed cœli regionibus terminaret; alter ejuſdem imperii domicilium, ſedemque ſervaret. Sed, quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt eadem fortuna atque conditio, quæ illorum, qui externa bella geſſerunt:

it: quod mihi vivendum sit cum illis, quos vici subegi; isti hostes aut interfectos, aut oppressos liquerunt: vestrum est, Quirites, si cæteris recta a facta prosunt, mihi mea ne quando obsint, rovidere. Mentes enim hominum audacissimoum sceleratæ ac nefariæ ne vobis nocere possent, go providi: ne mihi noceant, vestrum est providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest. Magnum enim est in bonis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in republica dignitas, quæ me semper tacita defendet: magna vis est conscientiæ, quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus. Quod si omnes impetus domesticorum hostium depulsi à vobis, se in me unum converterint: vobis erat providendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiæ, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est, quod jam ad vitæ fructum possit acquiri, præsertim cum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat ascendere? Illud perficiam profecto, Quirites, u ea, quæ gessi in consulatu, privatus tuear, atqu ornem: ut, si qua est invidia in conservanda r publica suscepta, lædat invidos, mihi valeat gloriam. Denique ita me in republica tractal ut meminerim semper quæ gesserim, curemq ut ea virtute, non casu, gesta esse videantur. V Quirites, quoniam jam nox est, veneramini il Jovem, custodem hujus urbis, ac vestrum, a in vestra tecta discedite: et ea, quanquam periculum est depulsum, tamen æque ac J

I

noſte, cuſtodiis, vigiliiſque defendite. Id ne vobis diutius faciendum ſit, atque ut in perpetua pace eſſe poſſitis, providebo.

ORATIO VI.

Quæ eſt quarta in

L. CATILINAM.

VIdeo, Patres conſcripti, in me omnium veſtrum ora atque oculos eſſe converſos. Video vos non ſolum de veſtro, ac reipublicæ, verum etiam, ſi id depulſum ſit, de meo periculo eſſe ſollicitos. Eſt mihi jucunda in malis, et grata in dolore, veſtra erga me voluntas: ſed eam, per Deos immortales! quæſo, deponite, atque obliti ſalutis meæ, de vobis, ac de liberis veſtris cogitate. Mihi quidem ſi hæc conditio conſulatus data eſt, ut omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatuſque perferrem: feram non ſolum fortiter, ſed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas, ſaluſque pariatur. Ego ſum ille conſul, Patres conſcripti, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus, conſularibus auſpiciis conſecratus: non curia, ſummum auxilium omnium gentium: non domus, commune perfugium, non lectus, ad quietem datus: non denique hæc ſedes honoris, ſella curulis, unquam vacuo mortis periculo, atque inſidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa conceſſi, multa meo quodam dolore, in veſtro timore, ſanavi. Nunc, ſi hunc exitum *conſulatus mei Dii* immortales eſſe voluerunt, ut

vos, Patres conscripti, populumque Romanum ex cæde misera, conjuges, liberosque vestros, virginesque vestales ex acerbissimà vexatione: templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex fœdissima flamma: totam Italiam ex bello et vastitate eriperem: quæcunque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipublciæ fore putavit: cur ego non læter meum consulatum ad salutem reipublicæ prope fatalem extitisse? Quare, Patres conscripti, consulite vobis, prospicite patriæ, conservate vos, conjuges, liberos, fortunasque vestras: populi Romani nomen, salutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes Deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam esse. Deinde, si quid obtigerit, æquo animo, paratoque moriar. Neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi, atque amantissimi præsentis mœrore non movear, ho rumque omnium lachrymis, à quibus me circum sessum videtis. Neque meam mentem non do mum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta me filia, et parvulus filius, quem mihi videtur am plecti respublica tanquam obsidem consulat mei: neque ille, qui expectans hujus exit diei, adstat in conspectu meo gener. Moveor rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi vobiscum omnes, etiam si vis aliqua me oppr rit, potius, quam et illi, et nos una cum rep lica pereamus. Quare, Patres conscripti, inc bite ad reipublicæ salutem: circumspicite o *procellas*, quæ impendent, nisi providetis. *Tib. Gracchus*, qui iterum tribunus plebi

voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus eſt: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in diſcrimen aliquod, atque in veſtræ ſeveritatis judicium adducitur. Sed tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad veſtram omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ reſtiterunt. Tenentur literæ, ſigna, manus, denique uniuſcujuſque confeſſio. Sollicitantur Allobroges: ſervitia excitantur: Catilina arceſſitur: id eſt initum conſilium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicæ nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei confeſſi ſunt, vos multis jam judiciis judicaſtis. Primum, quod mihi gratias egiſtis ſingularibus verbis: et mea virtute atque diligentia, perditorum hominum patefactum eſſe conjurationem decreviſtis. Deinde quod P. Lentulum, ut ſe abdicaret prætura, coëgiſtis: tum quod eum, et cæteros, de quibus judicaſtis, in cuſtodiam dandos cenſuiſtis: maximeque quod meo nomine ſupplicationem decreviſtis, qui honos togato habitus ante me eſt nemini. Poſtremo heſterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dediſtis ampliſſima. Quæ ſunt omnia ejuſmodi, ut ii, qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, ſine ulla dubitatione à vobis damnati eſſe videantur.

Sed ego inſtitui referre ad vos, Patres conſcripti, tanquam integrum, et de facto, quid judicetis; et de pœna, quid cenſeatis. Illa prædicam, quæ ſunt conſulis. Ego magnum in republica verſari furorem, et nova quædam miſceri, et concitari mala jampridem videbam: ſed hanc tantam, tam exitioſam haberi conjurationem à civibus, nunquam putavi. Nunc, quidquid eſt, quocunque veſtræ mentes inclinant, atque ſententiæ, ſtatuendum vobis ante noctem eſt. Quantum facinus

cinus ad vos delatum sit, videtis. Huic si paucos putatis affines esse, vehementer erratis. Latius opinione disseminatum est hoc malum: manavit non solum per Italiam, verum etiam transcendit Alpes, et obscure serpens, multas jam provincias occupavit. Id opprimi sustentando, ac prolatando, nullo pacto potest. Quaeunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est.

Video duas adhuc esse sententias: unam D. Silani, qui censet, eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque et pro sua dignitate, et pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere, punctum temporis frui vita, et hoc communi spiritu, non putat oportere: atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos cives in hac republica esse usurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem à Diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam: sed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquam inviti, fortes etiam sæpe libenter oppetiverunt. Vincula vero, et ea sempiterna, certe ad singularem pœnam nefarii sceleris inventa sunt. Itaque municipiis dispertiri jubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare. Decernatur tamen, si placet. Ego enim suscipiam, et, ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium causa statueritis, non putat esse suæ dignitatis recusare. Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat, et digna scelere homi-

num perditorum ſancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum levare poſſit. Eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet. Bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus: quam ſi eripuiſſet, multas uno dolore, animi atque corporis, et omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. Itaque, ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, apud inferos ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe voluerunt: quod videlicet intelligebant, his remotis, non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam. Nunc, Patres conſcripti, ego mea video quid interſit. Si eritis ſecuti ſententiam C. Cæſaris: quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, ſecutus eſt, fortaſſe minus erunt, hoc auctore et cognitore hujuſce ſententiæ, mihi populares impetus pertimeſcendi. Sin illam alteram: neſcio, an amplius mihi negotii contrahatur. Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat. Habemus enim à C. Cæſare, ſicut ipſius dignitas, et majorum ejus amplitudo poſtulabat, ſententiam, tanquam obſidem perpetuæ in rempublicam voluntatis. Intellectum eſt, quid interſit inter lenitatem concionatorum, et animum vere popularem, ſaluti populi conſulentem. Video de iſtis, qui ſe populares haberi volunt, abeſſe non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum ſententiam ferat. Is et nudius tertius in cuſtodiam cives Romanos dedit, et ſupplicationem mihi decrevit, et indices heſterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re et cauſa judicarit. At vero C. Cæſar intelligit, legem Semproniam eſſe de civibus Romanis conſtitutam: qui autem reipublicæ

sit hostis, eum civem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniæ, jussu populi pœnas reipublicæ dependisse. Idem etiam ipsum Lentulum largitorem, et prodigum, non putat, cum de pernicie populi Romani, exitio hujus urbis, tam acerbe, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus, atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculisque mandare; et sancit in posterum, ne quis hujus supplicio levando se jactare, et in pernicie populi Romani posthac popularis esse possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, et corporis, etiam egestas ac mendicitas consequatur. Quamobrem sive hoc statueritis: dederitis mihi comitem ad concionem, populo Romano carum atque jucundum. Sive Silani sententiam sequi malueritis: facile me, atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multo leviorem fuisse. Quanquam, Patres conscripti, quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo sensu judico. Nam ita mihi salva republica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor, (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate, et misericordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem: cerno animo sepulta in patria miseros atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, et furor, in vestra cæde bacchantis. Cum vero mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est; purpuratum esse hunc Gabinium; cum exercitu venisse *Catilinam*; tum lamentationem matrum familias,

tum fugam virginum atque puerorum, a c vexationem virginum Vestalium perhorresco: et, quia mihi vehementer hæc videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque præbeo.

Etenim quæro, si quis paterfamilias, liberis suis à servo interfectis, uxore occisa, incensa domo, supplicium de servis non quam acerbissimum sumpserit: utrum is clemens, ac misericors, an inhumanissimus et crudelissimus esse videatur? Mihi vero importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis, suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt: qui singulas uniuscujusque nostrum domos, et hoc universum reipublicæ domicilium delere conati sunt: qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent: si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ, civiumque pernicie fama subeunda est. Nisi vero cuipiam L. Cæsar, vir fortissimus, et amantissimus reipublicæ, crudelior nudiustertius visus est, cum sororis suæ, fœminæ electissimæ, virum præsentem, et audientem, vita privandum esse dixit: cum avum jussu consulis interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum à patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum, quod simile factum? quod initum delendæ reipublicæ consilium? Largitionis voluntas tum in republica versata est, et partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de summa dignitate reipublicæ minueretur. Hic ad evertenda *fundamenta reipublicæ* Gallos arcessivit, servitia

concitavit,

concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caſſio, totam Italiam vaſtandam diripiendamque Catilinæ. Veremini, cenſeo, ne in hoc ſcelere tam immani ac nefando nimis aliquid ſevere ſtatuiſſe videamini; cum multo magis ſit verendum, ne remiſſione pœnæ crudeles in patriam, quam ne ſeveritate animadverſionis nimis vehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe videamur. Sed quæ exaudio, Patres conſcripti, diſſimulare non poſſum. Jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam ſatis præſidii ad ea, quæ vos ſtatueritis hodierno die, tranſigunda. Omnia et proviſa, et parata, et conſtituta ſunt, Patres conſcripti, cum mea ſumma cura atque diligentia, tum multo etiam majore populi Romani ad ſummum imperium retinendum, et ad communes fortunas conſervandas voluntate. Omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum eſt forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Cauſa enim eſt poſt urbem conditam hæc inventa ſola, in qua omnes ſentirent unum atque idem, præter eos, qui cum ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potius, quam ſoli perire voluerunt. Hoſce ego homines excipio, et ſecerno libenter; neque enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Cæteri vero, Dii immortales! qua frequentia, quo ſtudio, qua virtute ad communem dignitatem ſalutemque conſentiunt? Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita ſummam ordinis conſiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reipublicæ certent: quos ex multorum annorum diſſen-

ſione

ſione ad hujus ordinis ſocietatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiſcum, atque hæc cauſa conjungit: quam conjunctionem ſi in conſulatu confirmatam meo, perpetuum in republica tenuerimus; confirmo vobis, nullum poſthac malum civile ac domeſticum ad ullam reipublicæ partem eſſe venturum. Pari ſtudio defendendæ reipublicæ conveniſſe video tribunos ærarios, fortiſſimos viros: ſcribas item univerſos: quos cum caſu hic dies ad ærarium frequentaſſet, video ab expectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis eſt enim, cui non hæc templa, aſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, et hoc commune patriæ ſolum, cum ſit carum, tum vero dulce atque jucundum? Operæ pretium eſt, Patres conſcripti, libertinorum hominum ſtudia cognoſcere; qui fortuna ſua civitatis jus conſecuti, hanc vere ſuam patriam eſſe judicant: quam quidam hinc nati, et ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe judicaverunt. Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit? ſervus eſt nemo, qui modo tolerabili conditione ſit ſervitutis, qui non audaciam civium perhorreſcat: qui non hæc ſtare cupiat: qui non tantum, quantum audet, et quantum poteſt, conferat ad communem ſalutem voluntatis. Quare ſi quem veſtrum forte commovet hoc, quod auditum eſt, lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, pretio ſperare ſollicitari poſſe animos egentium atque imperitorum: eſt id quidem cœptum atque tentatum, ſed nulli *ſunt inventi* tam aut fortuna miſeri, aut *voluntate perditi,* qui non ipſum illum ſellæ, atque

operis

operis, et quæſtus quotidiani locum; qui non cubile, ac lectulum ſuum; qui denique non curſum hunc otioſum vitæ ſuæ, ſalvum eſſe velint. Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt: immo vero (id enim potius eſt dicendum) genus hoc univerſum amantiſſimum eſt otii: etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera ac quæſtus, frequentia civium ſuſtinetur, alitur otio: quorum ſi quæſtus, occluſis tabernis, minui ſolet, quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ cum ita ſint, Patres conſcripti, vobis populi Romani præſidia non deſunt: vos ne populo Romano deeſſe videamini, providete. Habetis conſulem ex plurimis periculis, et inſidiis, atque ex media morte, non ad vitam ſuam, ſed ad ſalutem veſtram reſervatum: omnes ordines ad conſervandam rempublicam mente, voluntate, ſtudio, virtute, voce, conſentiunt: obſeſſa facibus et telis impiæ conjurationis, vobis ſupplex manus tendit patria communis: vobis ſe, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, et Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Veſtæ perpetuum ac ſempiternum, vobis omnia templa Deorum, atque delubra, vobis muros, atque urbis tecta commendat. Præterea de veſtra vita, de conjugum veſtrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de ſedibus, de focis veſtris, hodierno die vobis judicandum eſt. Habetis ducem, memorem veſtri, oblitum ſui: quæ non ſemper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, univerſum populum Romanum, id quod in civili cauſa hodierno die primum videmus, unum atque idem ſentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute ſtabilitam libertatem, quanta Deorum benignitate auctas exaggerataſque fortunas una nox pene deleverit.

lerit. Id ne unquam posthac non modo confici, sed ne cogitari quidem possit à civibus, hodierno die providendum est. Atque hæc non ut vos, qui mihi studio pene præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa consulari videretur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judico turpem, et infirmam, et contemptam, et abjectam. Quod si aliquando alicujus furore et scelere concitata manus ista plus valuerit, quam vestra, ac reipublicæ dignitas; me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, Patres conscripti, pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestatis, nemo est assecutus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decrevistis. Sit Scipio clarus, ille, cujus consilio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Carthaginem, Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paulus, ille, cujus curnum rex potentissimus quondam et nobilissimus, Perses honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui bia Italiam obsidione et metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res gestæ, atque virtutes, iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur. Erit profecto inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ: nisi forte majua est patefaccre nobis provincias, quo exire possimus, quam curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, *quo victores revertantur.* Quanquam est uno loco

co conditio melior externæ victoriæ, quam domesticæ: quod hostes alienigenæ aut oppressi, serviunt, aut recepti, beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cum à pernicie reipublicæ repuleris, nec vi coërcere, nec beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro, bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modo in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper hærebit, à me, atque à meis facile propulsari posse confido. Neque ulla profecto tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram, equitumque Romanorum, et tantam conspirationem bonorum omnium perfringere et labefactare possit. Quæ cum ita sint, Patres conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, cæterisque laudis insignibus, quæ sunt à me, propter urbis vestræque salutis custodiam, repudiata, pro clientelis, hospitiisque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quam comparo: pro his igitur omnibus rebus, et pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspicitis, ad conservandam rempublicam diligentia, nihil aliud à vobis, nisi hujus temporis, totiusque mei consulatus memoriam postulo: quæ dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro septum esse arbitrabor. Quod si meam spem vis improborum fefellerit, atque superaverit; commendo vobis parvum meum filium: cui profecto satis erit præsidii, non solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc omnia suo solus periculo conservaverit, illum esse filium meminerits. Quapropter de summa salute vestra,

populique

populique Romani, Patres conſcripti, de veſtris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac ſedibus, de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, deque univerſa republica decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. Habetis enim conſulem, qui et parere veſtris decretis non dubitet; et ea, quæ ſtatueritis, quoad vivet, defendere, et per ſe ipſum præſtare poſſit.

ORATIO VII.

In L. Calp. PISONEM.

ARGUMENTUM.

CUM Piſo, ex ſententia Ciceronis, revocatus eſſet à provincia Macedonia, quam Proconſul adminiſtrabat, graviter in Ciceronem invectus eſt. Hac oratione Piſoni Cicero reſpondet, quam in Senatu habuit loco ſententiæ, ut teſtatur Quintilianus, lib. 3. cap. 9.

Paucis antè diebus habita eſt hæc oratio quàm Pompeius ludos faceret, anno urbis conditæ 698. *ipſo Cn. Pompeio et M. Licinio Craſſo ſecundum Conſulibus, Ciceronis* 52.

JAMNE vides, bellua, jamne ſentis, quæ ſit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur Syrum, neſcio quem, de grege novitiorum, factum eſſe conſulem; non enim nos color iſte ſervilis, non piloſæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, ſupercilia, frons, vultus denique

totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in errorem homines impulit: hic eos, quibus eras ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. Pauci ista tua lutulenta vitia noveramus: pauci tarditatem ingenii, stuporem debilitatemque linguæ; nunquam erat audita vox in foro; nunquam periculum factum consilii; nullum non modo illustre, sed ne notum quidem factum, aut militiæ, aut domi; obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum: quarum simile habes nihil præter colorem. Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sine repulsa assecutum? mihi ista licet de me vera cum gloria prædicare; omnes enim honores populus Romanus mihi ipsi, homini novo, detulit. Nam tu cum quæstor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus: Piso est à populo Romano factus, non iste Piso. Prætura item majoribus delata est tuis; noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quisquam. Me cùm quæstorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum cunctis suffragiis populus Romanus faciebat, homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perspectæ, non auditæ nobilitati, deferebat.

Nam quid ego de consulatu loquar: parto vis anne gesto? Miserum me! cum ac me nunc peste, atque labe confero? sed nihil comparandi causa loquar; ac tamen ea quæ sunt longissime disjuncta comprehendam. Tu consul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quàm quod omnes fatentur) impeditis reipublicæ temporibus, dissidentibus Coss. Cæsare & Bibulo, cùm hoc non recusares, quin ii, à quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quam Gabinius, exstitisses; me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa

civitas,

civitas, non prius tabella quam voce, priorem consulem declaravit. Sed omitto, ut sit factus uterque nostrûm; sit sane fors domina campi; magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quam quemadmodum ceperimus. Ego Kalendis Januar. Senatum & bonos omnes legis agrariæ maximarumque largitionum metu liberavi Ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi; si oportuit, melioribus auctoribus reservavi. Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL. annis ante me consulem, interpositam Senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi. Ego adolescentes bonos et fortes, sed usos ea conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reipub. statum convulsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla Senatûs mala gratia, comitiorum ratione privavi; ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in republica molientem, patientia atque obsequio meo mitigavi. Ego provinciam Galliam Senatus auctoritate, exercitu & pecunia instructum & ornatam, quam cum Antonio communicavi, quod ita existimabam tempora reipubl. ferre, in concione deposui, reclamante populo Romano. Ego L. Catilinam, cædem Senatus, interitum urbis, non obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe jussi: ut à quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus. Ego tela extremo mense consulatus mei intenta jugulis civitatis de conjuratorum nefariis manibus extorsi. Ego faces jam accensas ad hujus urbis incendium comprehendi, protuli, exstinxi. Me Q. Catulus princeps hujus ordinis, & auctor publici consilii, frequentissimo Senatu, parentem patriæ nominavit. Mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi à repub. *dixit.* *Mihi togato* Senatus, non, ut multis, bene

gestæ, sed ut nemini, conservatæ reipublic
gulari genere supplicationis, deorum immor
templa patefecit. Ego cum in concione,
magistratu, dicere à tribuno plebis proh
quæ constitueram; cumque is mihi tantun
ut jurarem, permitteret; sine ulla dubi
juravi, rempubl. atque hanc urbem mea
opera esse salvam. Mihi populus Romam
versus, illa in concione, non unius diei g
tionem, sed æternitatem immortalitatemque
vit, cum meum jusjurandum tale atque ta
juratus ipse, una voce & consensu appr
Quo quidem tempore is meus domum fuit
reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset,
esse in numero videretur Atque ita est
consulatus peractus, ut nihil sine consilio
tus, nihil non approbante populo Roman
rim: ut semper in rostris curiam, in Sena
pulum defenderim: ut multitudinem cum
cipibus, equestrem ordinem cum Senatu
junxerim.

Exposui breviter consulatum meum.
nunc, ô furia, de tuo dicere: cujus fuit i
ludi Compitalitii, tum primum facti post. I
tellum & Q. Marcium coss. contra auctor
hujus ordinis: quos Q. Metellus (facio inj
fortissimo viro mortuo, qui illum, cujus
pares hæc civitas tulit, cum hac importuna
conferam) sed ille designatus consul, cum q
tribunus pleb. suo auxilio magistros, ludos
senatusconsultum facere jussisset, privatus fi
tuit: atque id, quod nondum potestate p
obtinuit auctoritate. Tu, cum, in Kalendi
Compitaliorum dies incidisset, Sex. Clodiu
nunquam antea prætextatus fuisset, ludos
& prætextatum volitare passus es, homine

purum, atque non modo facie, sed etiam oculo tuo dignissimum. Ergo his fundamentis positis consulatus tui, triduo post, inspectante & tacente te, à P. Clodio, fatali portento prodigioque reipublicæ, lex Ælia & Fusia eversa est, propugnacula murique tranquillitatis atque otii. Collegia non ea solum, quæ Senatus sustulerat, restituta sunt, sed innumerabilia quædam nova ex omni fæce urbis ac servitio constituta. Ab eodem homine in stupris inauditis nefariisque versato, vetus illa magistra pudoris & modestiæ, severitas censoria sublata est: cum tu interim, bustum reipubl. qui te consulem tum Romæ dicis fuisse, verbo nunquam significaris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis. Nondum quæ feceris, sed quæ fieri passus sis, dico: neque vero multum interest, præsertim in consule, utrum ipse perniciosis legibus, improbis concionibus rempubl. vexet, an alios vexare patiatur. An potest ulla esse excusatio, non dicam male sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipub. motu consuli? centum prope annos legem Æliam & Fusiam tenueramus: quadringentos judicium, notionémque censoriam: quas leges ausus est nonnemo improbus, potuit quidem nemo unquam, convellere: quam potestatem minuere, quominus de moribus nostris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est. Hæc sunt, ô carnifex, in gremio sepulta consulatus tui. Persequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quam solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ab eo, qui nihil sibi unquam nec facere, nec pati turpe esse duxit: arma in templo Castoris, ô proditor templorum omnium! vidente

te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium ac religionum. Erat non solum domus mea, sed totum Palatium Senatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta refertum: cum tu non modo ad eum Ciceronem (mitto enim domestica, quæ negari possunt: hæc commemoro, quæ sunt palam) non modo inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in Senatu sententiam rogabas tertium, nunquam aspirasti: sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, verum etiam crudelissime præfuisti. Mihi vero ipsi coram genero meo, propinquo tuo, quæ dicere ausus es? egere, foris esse Gabinium: sine provincia stare non posse: spem habere à tribuno plebis, si tua consilia cum illo conjunxisses: à Senatu quidem desperasse: hujus te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in collega meo: nihil esse quòd præsidium consulum implorarem: sibi quemque consulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo; vereor ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam in integumentis, nondum cernat; dicam tamen: ipse certe agnoscet, & cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur. Meministi-ne, cœnum, cùm ad te quinta fere hora cum C. Pisone venissem, nescio quo è gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? & cùm isto ore fœtido teterrimam nobis popinam inhalasses, excusatione te uti valetudinis, quod diceres, vinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos causam cum accepissemus (quid enim facere poteramus?) paullisper stetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos cum improbissimè respondendo, tum turpissimè

pissimè eructando ejecisti. Idem illo fere biduo productus in concionem ab eo, cui sic æquatum præbebas consulatum tuum, cum esses interrogatus, quid sentires de consulatu meo; gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæsonius semiplacentius Calventius, respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio, crudelitatem tibi non placere. Hic te ille homo dignissimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, Senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui; nam delatio illa salutaris & diligens fuerat consulis: animadversio quidem & judicium, Senatûs; quæ cum reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita forte accidisset, fueris illo tempore consul futurus; stipendio, mehercule, & frumento Catilinam esse putasses juvandum; quid enim interfuit inter Catilinam, & eum, cui tu Senatûs auctoritatem, salutem civitatis, totam rempub. provinciæ præmio vendidisti? Quæ enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt; voluit ille Senatum interficere, vos sustulistis: leges incendere, vos abrogastis: interire patriam, vos adjuvistis. Quid est vobis coss. gestum sine armis? incendere illa conjuratorum manus voluit urbem; vos ejus domum, quem propter urbs incensa non est. Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitassent; non enim se tectis privare voluerunt: sed his stantibus nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt; cædem illi civium, vos servitutem expetistis. His vos etiam crudeliores; huic enim populo ita fuerat ante vos coss. libertas insita, ut emori potiùs quam servire præstaret.

Illud

Illud verò geminum consiliis Catalinæ & Lentuli, quod me domo mea expulistis, Cn. Pompeium domum suam compulistis; neque enim, me stante & manente in urbis vigilia, neque resistente Cn. Pompeio ominum gentium victore, unquam se illi rempublicam delere posse duxerunt; à me quidem etiam pœnas expetistis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium inclusum nefariis sensibus impiorum in me profudistis; quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinæ busto, vobis ducibus, mactatus essem. Quod autem majus indicium exspectatis, nihil inter vos & Catilinam interfuisse, quàm quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis consitastis? quod omnes undique perditos collegistis? quod in me carcerem effudistis? quod conjuratos armastis? quod eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluistis? Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam. Tu es ille, cui crudelitas displicet? cui, cum Senatus luctum ac dolorem suum vestis mutatione declarandum censuisset, cum videres mœrere rempublicam amplissimi ordinis luctu, ô noster misericors! quid facis? quod nulla in barbaria quisquam tyrannus; omitto enim illud, consulem edicere, ut Senatus senatusconsulto ne obtemperet: quo fœdius nec fieri, nec cogitari quidquam potest; ad misericordiam redeo ejus, cui nimis videtur Senatus in conservanda patria fuisse crudelis. Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut Senatus, contra quàm ipse censuisset, ad vestitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non fineret? mœrorem relinquis, mœroris aufers insignia: eripis lacrymas, non

consolando,

consolando, sed minando. Quod si vestem non publico consilio Patres conscripti, sed privato officio aut misericordia mutavissent; tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, potestatis erat non ferendæ. Cum verò id Senatus frequens censuisse, ordines reliqui jam ante fecissent; tu ex tenebricosa popina consul extractus, cum illa saltatrice tonsa Senatum populi Romani occasum atque interitum reipublicæ lugere vetuisti. At quærebat etiam paullo ante de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio? cur non meis inimicis, meis copiis, restitissem? quasi verò non modò ego, qui multis sæpe auxilio fuissem, sed quisquam tam inops fuerit unquam, qui, isto non modò propugnatore, tutiorem se, sed advocato aut adstipulatore paratiorem fore putaret. Ego istius pecudis ac putidæ carnis consilio scilicet aut præsidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis aut ornamenti exspectabam? Consulem ego tum requirebam: consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc animali invenire non possem, qui tantam reipub. causam gravitate & consilio suo tueretur: sed qui, tanquam truncus atque stipes, si stetissent modo, possit sustinere tamen titulum consulatûs. Cum enim esset omnis causa illa mea consularis & senatoria, auxilio mihi opus fuerat & Consulis, & Senatus: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat à vobis consulibus conversum; alterum reipublicæ penitus ereptum. Ac tamen, si consilium exquiris meum, neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore, & tecum, & cum collega tuo decertandum fuisset. Alia enim causa præstantissimi viri Q. Metelli fuit: quem ego civem meo *judicio cum* deorum immortalium lau*de conjungo*: qui C. illi Mario fortissimo viro, &

Col.

[illegible] Consuli, & ejus invictis legioni[illegible] [illegible] indigeret, cedendum esse dixit. [illegible] certamen esset hujusmodi? cum [illegible] cum aliquo pari? an cum [illegible] cum altero Catilinæ la[illegible] neque hercule ego, neque super[illegible] collegæ tui cymbala ac cro[illegible] timidus, ut qui in maxi[illegible] reipublicæ navem gu[illegible] in portu collocassem, fron[illegible] collegæ tui contamina[illegible] ; alios ego vidi ven[illegible] procellas, aliis impen[illegible] non cessi, sed his unum [illegible] Itaque discessu [illegible] gladii de manibus cru[illegible] quidem tu ô vecors & [illegible] luctuque mære[illegible] tecta ipsa urbis lugerent, [illegible] animal ex nefariis [illegible] ex omnium scelerum im[illegible] impunitate concretum: [illegible] eodem et loci vestigio & [illegible] non mei solùm, sed patriæ [illegible]

[illegible] tuas, quid lætitiam [illegible] cum tuis sordidissi[illegible] perpotationes [illegible] ex illis [illegible], quis a[illegible] quis de[illegible] collegæ tui domus [illegible] ipse nudus [illegible] quidem, cum [illegible] fortunæ [illegible] non tam con[illegible] jacebat in suo [illegible] atque vino; quod quidem illi-

us,

us, in illis reipublicæ luctibus, quasi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo nemo potest dicere, utrum iste plus biberit, an vomuerit, an effuderit. Tu etiam mentionem facies consulatûs tui? aut te fuisse Romæ consulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga & prætexta esse consulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex, Clodio, te Consule, esse voluisti; hujus tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantiâ, curâ, toto denique munere consulatûs, omni officio [tuendo, maximeque, id quod vis nominis præscribit, reip. consulendo.] Ego consulem esse putem, qui Senatum esse in republica non putavit? & sine eo consilio consulem numerem, sine quo Romæ ne reges quidem esse potuerunt? Etenim illa jam omitto: cum servorum delectus haberetur in foro, arma in templum Castoris, & luce & palam comportarentur: id autem templum, sublato aditu, revulsus gradibus, à conjuratorum reliquiis, atque à Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur: cum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus è foro pellerentur; Senatui non solùm juvare rempublicam, sed ne lugere quidem liceret: cum civis is quem hic ordo, assentiente Italia, cunctisque gentibus, conservatorem patriæ judicarat, nullo judicio, nulla lege, nullo more, servitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod verè licet dicere, sed certè silentio: tum Romæ fuisse consules quisquam existimabit? Qui latrones igitur, si quidem vos consules? qui prædones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna majestas consulis; non capiunt angustiæ pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas

animi;

quis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem, ſed vocem omnino, aut querelam tuam? conſulem tu te fuiſſe putas, cujus in imperio, qui rempublicam Senatûs auctoritate ſervarat, idemque in Italia, qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is ſe in publico tutò ſtatuit eſſe non poſſe? An tum eratis conſules, cùm quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad Senatum, cunctus ordo reclamabat, oſtendebatque nihil eſſe vos acturos, niſi prius de me retuliſſetis? cum vos, quanquam fœdere obſtricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, ſed lege impediri? quæ lex privatis hominibus eſſe lex non videbatur, inuſta per ſervos, inciſa per vim, impoſita per latrocinium, ſublato Senatu, pulſis è foro bonis omnibus, capta republica, contra omnes leges, nullo ſcripta more: hanc qui ſe metuere dicerent, conſules, non dicam animi hominum, ſed faſti ulli ferre poſſunt? Nam ſi illam legem non putabatis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis, atque integri capitis, bonorumque tribunitia proſcriptio; hac tamen obſtricti pactione tenebamini: quis vos non modo conſules, ſed liberos fuiſſe putet, quorum mens fuerit oppreſſa præmio, lingua adſtricta mercede? ſin illam vos ſoli legem putabatis, quiſquam vos conſules tunc fuiſſe, aut nunc eſſe conſulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis eſſe, non leges, non inſtituta, non mores, non jura noritis?

An, cum proficiſcebamini paludati in provincias vel emptas, vel ereptas, conſules vos quiſquam putavit? Itaque credo, ſi minus frequentia ſua veſtrum egreſſum ornando, atque celebrando; at ominibus ſaltem bonis, ut conſules, non triſtiſſimis, ut hoſtes, aut proditores proſequebantur. Tu ne etiam immaniſſimum ac fœ- [illegible] diſſimum

lissimum monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris & crudelitatis tuae, maledicti & contumeliae loco ponere? Quo quidem empore cepi, P. C. fructum immortalem vestri n me & amoris, & judicii; qui non admurmuratione, sed voce & clamore, abjecti hominis & semivivi furorem petulantiamque fregistis. Tu luctum Senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiae, tu curiae taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum judiciorum ac fori, tu caetera illa in maledicti loco pones, quae meus discessus reipublicae vulnera inflixit? qui si calamitosissimus fuisset, tamen misericordia dignior, quàm contumelia; & cum gloriâ potius esse conjunctus, quàm cum probro putaretur: atque ille, dolor meus duntaxat, vestrum quidem scelus ac dedecus haberetur. Cum verò (forsitan hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur; sed certè id dicam, quod sentio) cùm tantis à vobis, P. C. beneficiis affectus sim, tantis honoribus; non modò illam calamitatem esse non duco: sed, si quid mihi potest à repub. esse sejunctum, quod vix potest, privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam expedendamque fortunam. Atque ut tuum laetissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem bono viro & sapienti optabilius putas, sic exire è patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes exsecrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam, & perpetuam esse vellent? mihi, medius fidius, in tanto omnium mortalium odio, justo praesertim et debito, quaevis fuga, quàm ulla provincia esset optatior. Sed perge porro: nam si illud meum turbulentissimum *tempus profectionis* tuo tranquillissimò

præstat, quid conferam reliqua, quæ in te dedecòris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Januar. qui dies, post obitum occasumque nostrum, reipublicæ primus illuxit, frequentissimus Senatus, concursu Italiæ, referente clarissimo atque fortissimo viro P. Lentulo, consentiente populo Romano, atque una voce revocavit; me idem Senatus exteris nationibus, me legatis magistratibusque nostris auctoritate sua, consularibus literis, non, ut tu Insuber dicere ausus es, orbatum patria, sed ut Senatus illo ipso tempore appellavit, civem conservatorem reipublicæ commendàvit; ad meam unius salutem Senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempub. salvam esse vellent, Consulis voce et literis implorandum putavit; mei capitis servandi causa Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit; de mea salute P. Lentuli, præstantissimi viri, atque optimi Consulis Cn. Pompeii, clarissimi atque invictissimi civis, cætetorumque principum civitatis, celeberrimæ et gratissimæ conciones fuerunt; de me Senatus ità decrevit, Cn. Pompeio auctore et ejus sententiæ principe, UT, SI QUIS IMPEDISSET REDITUM MEUM, IN HOSTIUM NUMERO PUTARETUR: iisque verbis ea de me Senatus auctoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentiùs, quam mihi salus restitutioque perscripta. De me, cum omnes magistratus promulgasset, præter unum Prætorem, à quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emptos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus Consul de collegæ Q. Metelli sententia: quem mecum eadem respublica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatu virtute optimi ac justissimi viri, sapientiaque conjunxit.

Quæ

Quæ lex quemadmodum accepta sit, quid me attinet dicere? ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minus adesset, satis justam excusationem esse visam: nullis comitiis unquam, neque multitudinem hominum tantam, neque splendorem fuisse; hoc certe video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabularum: et, quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excusatione, vel honoris, id in salute mea, nullo rogante, vos vestra sponte fecistis.

Confer nunc, Epicure noster, ex hara producte, non ex schola, confer, si audes, absentiam tuam cum mea. Obtinuisti provinciam consularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat; nam lege Cæsaris justissima atque optima, populi liberi, plane et vere erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem, præter te et collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaia, Thessalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta; habebas exercitum tantum, quantum tibi non Senatus, aut populus Romanus dederat, sed quantum tua libido conscripserat; ærarium exhauseras. Quas res gessisti imperio, exercitu, provincia consulari? quas res gesserit, quæro? qui ut venit statim, nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces sociorum non cædem hospitum, non perfidiam, non immanitatem, non scelera prædico: mox, si videbitur, ut cum fure, ut cum sacrilego, ut cum sicario disputabo: nunc meam spoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris; quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad Senatum literas miserit? tantam vero provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præsertim, quam tantæ barbarorum gentes attingunt, ut semper Macedonicis

imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiorum atque pilorum: ex qua aliquot prætorio imperio, consulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, qui non triumpharit? est hoc novum: multo illud magis; appellatus est hic vulturius illius provinciæ (si diis placet) Imperator; ne tum quidem, Paulle noster, tabulas Romam cum laurea mittere audebas? misi, inquit; quis unquam recitavit? quis, ut recitarentur, postulavit? nihil enim mea jam refert, utrum tu, conscientia oppressus scelerum tuorum, nihil unquam ausus sis scribere ad eum ordinem, quem despexeras, quem afflixeras, quem deleveras: an amici tui tabulas abdiderint, iidemque silentio suo temeritatem atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud scio, an malim te videri nullo pudore fuisse in literis mittendis, [an] amicos tuos plus habuisse et pudoris et consilii, quam aut te videri pudentiorem fuisse, quam soles, aut tuum factum non esse condemnatum judicio amicorum Quod si non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam præclusisses; quid tandem erat actum, aut gestum in illa provincia, de quo ad Senatum cum gratulatione aliqua scribi abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessalonicæ? an obsessio militaris viæ? an exercitus nostri interitus, ferro, fame, frigore, pestilentia? Tu vero, qui ad Senatum nihil scripseris, ut in urbe nequior inventus es, quam Gabinius, sic in provincia paullo tamen quam ille demissior; nam ille gurges atque heluo, natus abdomini suo, non laudi atque gloriæ, cum equites Rom. in provincia, cum publicanos nobiscum et voluntate et dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos fama vitaque privasset; cum egisset aliud nihil illo exercitu nisi

ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos; ausus est (quid enim ille non auderet?) à Senatu supplicationem per literas postulare. O dii immortales! tune etiam, atque adeo vos, geminæ voragines scopulique reipublicæ, vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis? cum de me ea senatusconsulta absente facta sint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum, et coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum ordinumque omnium, quæ ego non modo optare nunquam auderem, sed cogitare non possem: vos autem sempiternas fœdissimæ turpitudinis notas subieritis. An ego, si te, et Gabinium cruci suffixos viderem, majore afficerer lætitia ex corporis vestri laceratione, quam afficior ex famæ? nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri fortesque possunt Atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii Græci: quos utinam ita audires, ut erant audiendi: nunquam te in tot flagitia ingurgitasses; verùm audis in præsæpibus, audis in stupris, audis in cibo et vino; sed dicunt ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, sapientem, etiam si in Phalaridis tauro inclusus succensis ignibus torreatur, dicturum tamen suave illud esse seseque ne tantulum quidem commoveri, tantam, virtutis esse vim voluerunt, ut non posset unquam esse vir bonus non beatus; quæ est igitur pœna? quod supplicium? id, mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti; suscepta fraus, impedita et oppressa mens conscientià, bonorum odium, nota inusta à Senatu, amissio dignitatis. Nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginienses, resectis palpebris, illigatum in machina vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus; nec C. Ma-

rius,

rius, quem Italia ſervata ab illo, demerſum in Minturnenſium paludibus; Africa devicta ab eodem expulſum et naufragum vidit; fortunæ enim iſta tela ſunt, non culpæ: ſupplicium autem eſt pœna peccati; neque verò ego ſi unquam vobis mala precarer, quod ſæpe feci, in quo dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyeſtea iſta exſecratio eſt poetæ, vulgi animos, non ſapientum moventis: *Ut tu naufragio expulſus, uſpiam ſaxis fixus aſperis, Eviſceratus latere penderes* (ut ait ille) *ſaxa ſpargens tabo, Sanie et ſanguine atro.* — —

Non ferrem omnino moleſtè, ſi ita accidiſſet: ſed id tamen eſſet humanum. M. Marcellus, qui ter Conſul fuit, ſumma virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamèn ob virtutem gloria et laude vivit; in fortuna quadam eſt illa mors, non in pœna, putanda. Quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? quæ ſaxa? quæ cruces? Ecce duos duces in provinciis populi Rom. habere exercitus, appellari imperatores; horum alterum ſic fuiſſe infirmatum conſcientia ſcelerum et fraudum ſuarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullas ſit ad Senatum literas mittere auſus; ex qua provincia modo vir omni dignitate ornatiſſimus L. Torquatus, magnis rebus geſtis, me referente, abſens imperator eſt appellatus: unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli juſtiſſimos triumphos vidimus, ex ea, te imperatore, nuntius ad Senatum allatus eſt nullus; ab altero allatæ literæ, recitatæ, relatum ad Senatum. Dii immortales! inde ego optarem, ut inimicus meus, ea, qua nemo unquam, ignominia notaretur? ut Senatus is, qui in eam jam benignitatis conſuetudinem venit, ut eos, qui bene rempubli-

cam gesserint, novis honoribus afficiat, et numero dierum, et genere verborum; hujus unius literis nuntiantibus non crederet? postulantibus denegaret? His ego rebus pascor, his delector, his perfruor: quod de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de teterrimis hostibus: quod vos equites Rom. quod cæteri ordines, quod cuncta civitas odit: quod nemo bonus, nemo denique civis est, qui modo se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri perhorrescat. Hæc ego semper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus sum; plura etiam acciderunt, quam vellem; nam ut amitteretis exercitum, nunquam, mehercule, optavi. Illud etiam accidit præter optatum meum, sed valde ex voluntate; mihi enim non venerat in mentem, furorem et insaniam optare vobis, in quam incidistis: atqui fuit optandum; me tamen fugerat, deorum immortalium has esse in impios et consceleratos pœnas certissimas constitutas. Nolite enim putare, P. C. ut in scena videtis, homines consceleratos impulsu deorum terreri furiarum tædis ardentibus: sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat; hæ sunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces. Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus primùm facere (nam id est caput,) deinde paullo ante. Torquato, gravissimo et sanctissimo viro premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportasses, sine ullo milite reliquisse? Mitto de amissa maxima parte exercitus: sit hoc infelicitatis tuæ; dimittendi verò exercitus quam potes afferre causam? quam *potestatem habuisti?* quam legem? quod senatusconsultum?

consultum? quod jus? quod exemplum? quid est aliud furere, non cognoscere homines, non cognoscere leges, non Senatum, non civitatem? cruentare corpus suum? major hæc est vitæ, famæ, salutis suæ vulneratio; si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret, amici te tui constringendum putarent: præsidium tu reipublicæ, custodiam provinciæ, injussu populi senatusque dimisisses, si tuæ mentis compos fuisses? Ecce tibi alter, effusa jam maxima præda, quam ex fortunis publicanorum, ex agris urbibusque sociorum exhauserat, cum partim ejus prædæ profundæ libidines devorassent, partim nova quædam et inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes, ad hunc Tusculani montem exstruendum, cum jam egeret, cum illa ejus immensa et intolerabilis ædificatio constitisset; seipsum, fasces suos, exercitum populi Romani, numen interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem Senatûs, jussa populi, nomen ac dignitatem imperii regi Ægyptio vendidit; cum fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio periculoque emerat; his se tenere non potuit; exercitum eduxit ex Syria; quî licuit extra provinciam? tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino; quid hoc turpius? in Ægyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis; quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus susceperat? cepit Alexandriam; quid aliud exspectamus à furore ejus, nisi ut ad Senatum tantis de rebus gestis literas mittat? hic si mentis esset suæ, nisi pœnas patriæ diisque immortalibus eas, quæ gravissimæ sunt, furore atque insania *penderet*; ausus esset (mitto exire de provincia) *educere* exercitum, bellum sua sponte gerere, in

regnum

im injussu populi aut Senatus accedere? cùm plurimæ leges veteres, tum lex Corne- ajestatis, Julia de pecuniis repetundis pla- è vetant; sed hæc omitto. Ille, si non acer- fureret, auderet, quam provinciam P. Len- , amicissimus huic ordini, cum et auctoritate us, et forte haberet, interposita religione, illa dubitatione deposuisset, eam sibi tum ad- re; cum, etiamsi religio non impediret, mos rum tamen, et exempla, et gravissimæ legum e vetarent?

d quoniam fortunarum contentionem facere mus, de reditu Gabinii omittamus: quem bi ipse præcidit, ego tamen, os ut videam nis, expecto. Tuum, si placet, reditum cum conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut à dusio usque Romam agmen perpetuum toti- aliæ viderem; neque enim regio fuit ulla, e municipium, neque præfectura, aut colo- x qua non publicè ad me venerint gratula- Quid dicam adventus meos? quid effusi- hominum ex oppidis? quid concursum ex patrum-familias cum conjugibus ac liberis? eos dies, qui, quasi deorum immortalium atque solemnes, sunt apud omnes adventu redituque celebrati? unus ille dies mihi qui- immortalitatis instar fuit, quo in patriam re- cùm Senatum egressum vidi, populumque anum universum; cum mihi ipsa Roma pro- ppvulsa sedibus suis ad complectendum con- torem suum progredi visa est; quæ me ita pit, ut non modo omnium generum, ætatum, ium omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ ci; sed etiam mœnia ipsa viderentur, et tec- bis, ac templa lætari. Me consequentibus us in ea ipsa domo, qua tu me expuleras,

quam

quam expilaras, quam incenderas, pontifices, consules, patres conscripti collocaverunt: mihique, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt. Habes reditum meum; confer nunc vicissim tuum: quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, præter os illud pristinum tuum retulisti; qui primum, qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tu Mæandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diverticula flexionesque quæsisti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? non-ne tibi nox erat pro die? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri videretur? Romam verò ipsam fœdavit adventus tuus. O familiæ non dicam Calpurniæ, sed Calventiæ; neque hujus urbis, sed Placentini municipii; neque paterni generis, sed braccatæ cognationis dedecus! quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut civium cæterorum, sed tuorum legatorum obviam venit? mecum enim tum L. Flaccus, vir tua legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu meo conjunctus fuit, ad conservandam rempublicam dignior, mecum fuit tum, cùm te quidam non longe à porta cum lictoribus errantem visum esse narraret. Scio item virum fortem in primis, belli, ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prœlio imperator appellatus eras, cum non longe abfuisses, adventu isto tuo domi fuisse otiosum. Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint? qui dico venisse pene neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, cùm vulgo essent et illo ipso, et multis antè diebus admoniti et rogati;

togulæ lictoribus ad portam præſto fuerunt: quibus illi acceptis, ſagula rejecerunt, et catervam imperatori ſuo novam præbuerunt; ſic iſte à tanto exercitu, tanta provincia, triennio poſt, Macedonicus imperator in urbem ſe intulit, ut nullius negotiatoris obſcuriſſimi reditus unquam fuerit deſertior; in quo me tamen, qui eſſet paratus ad ſe defendendum, reprehendit; cum ego Cœlimontana porta introiſſe dixiſſem, ſponſione me, ni Eſquilina introiſſet, homo promptiſſimus laceſſivit: quaſi vero id aut ego ſcire debuerim, aut veſtrûm quiſquam audierit; aut ad rem pertineat, qua tu porta introieris, modo ne triumphali: quæ porta Macedonicis ſemper proconſulibus ante patuit; tu inventus es, qui conſulari imperio præditus ex Macedonia non triumphares.

At audiſtis, P. conſcripti, philoſophi vocem; negavit ſe triumphi cupidum unquam fuiſſe. O ſcelus! ô peſtis! ô labes! cum exſtinguebas Senatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno pleb. conſulatum tuum, rempub. evertebas, prodebas caput et ſalutem meam una mercede provinciæ: ſi triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arſiſſe defendes? ſæpe enim vidi, qui et mihi, et cæteris cupidiores provinciæ viderentur; triumphi nomine tegere atque velare cupiditatem ſuam; hoc modò D. Silanus Conſul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat; neque enim quiſquam poteſt exercitum cupere, aperteque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi. Quod ſi te Senatus, ſi populus Romanus, aut non appetentem, aut etiam recuſantem, bellum ſuſcipere, exercitum ducere coegiſſet; tamen erat anguſti animi atque demiſſi, *juſti triumphi* honorem atque dignitatem *contemnere; nam,* ut levitatis eſt, inanem aucupari *rumorem,* et *omnes* umbras etiam falſæ glo-

 ria

riae consectari: sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus verae virtutis honestissimus, repudiare. Cum verò, non modò non postulante atque cogente, sed invito atque oppresso Senatu, non modò nullo populi Romani studio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit non eversae per te, sed perditae civitatis: cumque omnium tuorum scelerum haec pactio extiterit, ut si totam rempublicam nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: cum exhauriebas aerarium, cum orbabas Italiam juventute, cum mare vastissimum hieme transibas; si triumphum contemnebas, quae te, praedo amentissime, nisi praedae ac rapinarum cupiditas tam caeca rapiebat? Non est integrum Cn. Pompeio consilio jam uti tuo; erravit enim; non gustarat istam tuam philosophiam; ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui: quid est quod confecto per te formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris à Senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quàm in istum errorem induceremini? C. ipsi Pontino, necessario meo, jam non est integrum: religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! ô amentem Paullum! rusticum Marium! nullius consilii patres horum amborum consulum, qui triumpharint! Sed quoniam praeterita mutare non possumus, quid cessat hic homullus ex argilla et luto fictus, Epicureus, dare haec praeclara praecepta sapientiae clarissimo et summo imperatori, genero suo? fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate justi et magni triumphi, non di-

dicit

dicit eadem iſta, quæ tu; mitte ad eum libellum; et ſi jam ipſe coram congredi poteris, meditare, quibus verbis incenſam illius cupiditatem comprimas, atque reſtinguas; valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus et conſtans, apud indoctum eruditus, apud generum ſocer; dices enim, ut es homo facetus, ad perſuadendum concinnus, perfectus, politus è ſchola: Quid eſt, Cæſar, quod te ſupplicationes toties decretæ, tot dierum, tantopere delectent? in quibus, homines errore ducuntur: quas dii negligunt; qui, ut noſter ille divinus dixit Epicurus, neque propitii cuiquam eſſe ſolent, neque irati. Non facies fidem ſcilicet, cum hæc diſputabis: tibi enim et eſſe, et fuiſſe deos videbis iratos; vertes te ad alteram ſcholam: diſſeres de triumpho. Quid tandem habet iſte currus? quid vincti ante currum duces? quid ſimulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis et tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania ſunt iſta, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plauſus, vehi per urbem, conſpici velle; quibus ex rebus, nihil eſt quod ſolidum tenere, nihil quod referre ad voluptatem corporis poſſis; quin tu me vides, qui ex qua provincia T. Flaminius, L. Paullus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti triumpharunt, ex ea ſic redii, ut ad portam Eſquilinam, Macedonicam lauream conculcarim; ipſe cum hominibus quindecim male veſtitis ad portam Cælimontanam ſitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat: quæ vacua ſi non fuiſſet, in campo Martio mihi tabernaculum collocaſſem; nummus interea mihi, Cæſar, neglectis ferculis triumphali-

 bus,

bus, domi manet et manebit; rationes ad ærarium retuli continuo, ficut tua lex jubebat: neque alia ulla in re legi tuæ parui, quas rationes si cognoris, intelliges nemini plus, quam mihi literas profuisse: ita enim sunt perscriptæ scite et literate, ut scriba, ad ærarium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse caput sinistra manu perfricans commurmuratus sit, *Ratio quidem hercle apparet, argentum οἴχεται*. Hæc tu oratione non dubito, quin illum jam adscendentem in currum possis revocare. O tenebræ, ô lutum, ô sordes, ô paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi præcone, avo tuo dignum esse videatur. L. Crassus homo sapientissimus nostræ civitatis, spiculis prope scrutatus est Alpes: ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quæreret. Eadem cupiditate vir summo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit; eorum neuter triumphavit, quòd alteri illum honorem collega, alteri mors ademit. Irrisa est abs te paullo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, à qua te longe dixisti abhorrere; qui etiamsi minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior quam Piso, prudentior quam Cotta, abundantior consilio, ingenio, sapientia, quam Crassus, ea contemnis, quæ illi idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt. Quòd si reprehendis, quòd cupidi laureæ fuerint, cum bella aut parva, aut nulla gessissent; tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti; neque vero contempsisti, licet Themista sapientior, si os tuum ferreum Sena-

tus

tus convicio verberari noluisti. Jam vides (quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem) et digressum meum, et absentiam, et reditum ita longe tuo præstitisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem inflixerint.

Nunc etiam in hac quotidiana, assidua, urbanaque vita splendorem tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensem, consilium, auxilium, auctoritatem, sententiam Senatoriam nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infimo ac desperatissimo antelaturus? Age, Senatus odit te, quod eum tu facere jure concedis, afflictorem et perditorem non modo dignitatis et auctoritatis, sed omnino ordinis ac nominis sui: videre equites Romani non possunt, quo ex ordine vir præstantissimus, L. Ælius est, te Consule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones et per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta exsecratur, cujus idem tu superbissime decreta et preces repudiasti. Fac hujus odii tanti, ac tam universi periculum, si audes. Instant post hominum memoriam apparatissimi magnificentissimique ludi, quales non modo nunquam fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto suspicari. Da te populo, committe ludis. Sibilum metuis? ubi sunt vestræ scholæ; ne acclametur? ne id quidem est curare philosophi; manus tibi ne afferantur, times; dolor enim est malum, ut disputas: existimatio, dedecus, infamia, turpitudo, verba sunt atque ineptiæ; sed de hoc non dubito; nam non audebit accedere ad ludos; convivium publicum non dignitatis causa inibit (nisi forte, ut cum P. Clodio, hoc est, cum amoribus suis cœnet) sed plane animi sui causa; ludos nobis idio-

tis relinquet; solet enim, in disputationibus suis, oculorum et aurium delectationi abdominis voluptates anteferre; nam quod vobis iste tantummodo improbus, crudelis olim furunculus, nunc vero etiam rapax, quod sordidus, quod contumax, quod superbus, quod fallax, quod perfidiosus, quod impudens, quod audax esse videatur: nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil protervius, nihil nequius; luxuriam autem in isto nolite hanc cogitare; est enim quædam, quanquam omnis est vitiosa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior; nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum (laudabo inimicum) ne magnopere quidem quidquam, præter libidines, sumptuosum; toreuma nullum: maximi calices; et hi, ne contemnere suos videatur, Placentini: exstructa mensa, non conchyliis, aut piscibus, sed multa carne subrancida; servi sordidati ministrant: nonnulli etiam senes: idem coquus, idem atriensis: pistor domi nullus, nulla cella: panis, et vinum à propola, atque de cupa: Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures: ipse solus: bibitur usque eo, dum de solio ministretur; ubi galli cantum audivit, avum suum revixisse putat: mensam tolli jubet. Dicet aliquis; Unde tibi hæc nota sunt? non, mehercule, contumeliæ causa describam quemquam, præsertim ingeniosum hominem, atque eruditum, cui generi esse ego iratus, ne si cupiam quidem, possum. Est quidam Græcus, qui cum isto vivit, homo, vere ut dicam (sic enim cognovi) humanus, sed tamdiu, quamdiu cum aliis est, aut ipse secum; is cum istum adolescentem jam tum cum hac diis irata fronte vidisset, non fugit ejus amicitiam, cum esset præsertim appetitus: dedit se in consuetudinem, sic ut prorsus unà viveret, nec fere ab isto

iam discederet. Non apud indoctos, sed, ut arbitror, in hominum eruditissimorum et hu- ssimorum cœtu loquor; audistis profecto di- ilosophos Epicureos, omnes res, quæ sunt ni expetendæ, voluptate metiri: recte an se- nihil ad nos: aut si ad nos, nihil ad hoc tem- sed tamen lubricum genus orationis adolef- non acriter intelligenti est sæpe præceps. Ita- dmissarius iste, simulatque audivit à philoso- voluptatem tantopere laudari, nihil expisca- est: sic suos sensus voluptarios omnes incita- sic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non strum virtutis, sed auctorem libidinis à se il- inventum arbitraretur. Græcus primo distin- e, atque dividere illa, quemadmodum dice- ır; iste claudus (quomodo aiunt) pilam re- e, quod acceperat testificari, tabulas obsignare , Epicurum disertum decernere; et tamen m, ut opinor, se nullum bonum intelligere , demptis corporis voluptatibus. Quid mul- Græcus facilis, et valde venustus, nimis pug- contra Senatorem populi Romani esse noluit. autem hic, de quo loquor, non Philosophia n, sed etiam literis, quod fere cæteros Epicu- negligere dicunt, perpolitus. Poema porro ita festivum, ita concinnum, ita elegans, ni- it fieri possit argutius; in quo reprehendat licet, si qui volet, modo leviter, non ut impu- , non ut imbrobum, non ut audacem, sed ut ulum, ut assentatorem, ut poetam; devenit, potius incidit in istum eodem deceptus super- Græcus atque advena, quo tam sapiens et a civitas; revocare se non poterat, familiari- implicatus: et simul inconstantiæ famam ve- tur: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad a, de isto quoque, scripsit, ut omnes hominis ines, *omnia stupra*, omnia cœnarum convi-

vioruumque

viorumque genèra, adulteria denique ejus delicatissimis versibus expresserit; in quibus si quis velit, possit istius tanquam in speculo vitam intueri: ex quibus multa à multis lecta et audita recitarem, nisi vererer ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: et simul de ipso, qui scripsit, detrahi nihil volo: qui, si fuisset in discipulo comparando meliore fortuna, fortasse austerior et gravior esse potuisset; sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignum: siquidem philosophia, ut fertur, virtutis continet, et officii, et bene vivendi disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam mihi sustinere personam videtur.

Sed idem casus illum ignarum quid profiteretur, cum se philosophum esse diceret, istius impurissimæ atque intemperantissimæ pecudis cœno et sordibus inquinavit: qui modo cum res gestas Consulatus mei collaudasset (quæ quidem laudatio hominis turpissimi mihi ipsi erat pene turpis.) Non ulla tibi, inquit, invidia nocuit, sed versus tui. Nimis magna pœna, te Consule, constituta est, sive malo poetæ, sive libero. Scripsisti enim, CEDANT ARMA TOGÆ-Quid tum? Hæc res tibi fluctos illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio, quod, te Consule, in sepulcro reipublicæ incisum est, VELITIS, JUBEATIS, UT, quod Marcus Cicero versum fecerit, sed quod vindicarit. Verumtamen, quoniam te non Aristarcum, sed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum versum, sed poetam armis persequare; scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, CEDANT ARMA TOGÆ. Tuæ dicis, inquit, togæ summum imperatorem esse cessurum. *Quid* nunc te, asine, literas doceam? non opus *est verbis*, sed fustibus; non dixi hanc togam, qua

sum

ſum amictus; nec arma, ſcutum, et gladium unius imperatoris: ſed, quod pacis eſt inſigne et otii, toga: contra autem arma, tumultus atque belli; more poetarum locutus, hoc intelligi volui, BELLUM AC TUMULTUM PACI ATQUE OTIO CONCESSURUM. Quære ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipſum et agnoſcet, neque te nihil ſapere mirabitur. At in illo altero, inquit, hæres, CONCEDAT LAUREA LAUDI. Immo mehercule habeo tibi gratiam; hærerem enim, niſi tu me expediſſes; nam cum tu timidus ac tremens tuis ipſe furaciſſimis manibus detractam è cruentis faſcibus lauream ad portam Eſquilinam abjeciſti; indicaſti non modo ampliſſimæ, ſed etiam minimæ laudi lauream conceſſiſſe. Atque iſta ratione hoc tamen intelligi, ſcelerate, vis, Pompeium inimicum mihi iſto verſu eſſe factum; ut, ſi verſus mihi nocuerit, ab eo, quem is verſus offenderit, videatur mihi pernicies eſſe quæſita. Omitto, nihil iſtum verſum pertinuiſſe ad illum: non fuiſſe meum, quem quantum potuiſſem, multis ſæpe orationibus ſcriptiſque decoraſſem, hunc uno violare verſu. Sed ſit offenſus; primo, non-ne compenſabit cum uno verſiculo tot mea volumina laudum ſuarum? Quod ſi eſt commotus, ad perniciem-ne, non dicam amiciſſimi, non ita de ſua laude meriti, non ita de republica, non Conſularis, non Senatoris, non civis, non liberi; in hominis caput ille tam crudelis propter verſum fuiſſet? tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? complecteris ampliſſimos viros ad tuum et Gabinii ſcelus: neque id occulte; nam paulo ante dixiſti, me cum iis confligere, quos deſpicerem; non attingere eos, qui plus poſſent, quibus iratus eſſe deberem; quorum quidem (quis enim non intelligit quos dicas?) quanquam non eſt una cauſa omnium, tamen

men est omnium mihi probata; me Cn. Pompeius, multis obsistentibus ejus erga me studio atque amori, semper dilexit, semper sua conjunctione dignissimum judicavit, semper non modo incolumem, sed etiam amplissimum atque ornatissimum voluit esse; vestræ fraudes, vestrum scelus, vestræ criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefarie fictæ, simul eorum, qui familiaritatis licentia suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus ejus, impulsu vestro, collocaverunt, vestræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderer, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam salvam esse cupiebant, sermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus est perfectum, ut illi planè suo stare judicio non liceret: cum certi homines non studium ejus à me alienassent, sed auxilium retardassent. Non-ne ad te L. Lentulus, qui tum erat Prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales, oratum in Albanum obsecratumque venerant, ne meas fortunas desereret cum reipublicæ salute conjunctas; quos ille ad te et ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperetis, ut ad Senatum referretis: se contra armatum tribunum pleb. sine consilio publico decertare nolle: consulibus ex S. C. rempublicam defendentibus, se arma sumpturum. Ecquid infelix recordaris? quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus præter cæteros, furebat contumacia responsi tui; te non esse tam fortem quàm ipse Torquatus in consulatu fuisset, aut ego: nihil opus esse armis, nihil contentione: me posse iterum rempub. servare, si cessissem: infinitam cædem fore, si restitissem: deinde ad extremum, neque te, neque generum, neque collegam tuum, tribuno plebis defuturum; hic tu

hostis

hostis ac proditor, aliis me inimiciorem, quàm tibi, debere esse dicis?

Ego C. Cæsarem non eadem de republica sensisse, quæ me, scio: sed tamen, quod jam de eo, his audientibus sæpe dixi, me ille sui totius Consulatûs, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit; non sum ego, propter nimiam fortasse constantiæ cupiditatem, adductus ad causam: non postulabam ut ei carissimus essem, cujus ego beneficiis quidem sententiam meam tradidissem. Adducta res in certamen, te Consule, putabatur, utrum quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur; quid loquar plura? si tantum ille in me esse uno roboris et virtutis putavit, ut ea, quæ ipse gesserat, conciderent, si ego restitissem; cur ei non ignoscam, si anteposuit suam salutem meæ? Sed præterita omitto; me ut Cn. Pompeius omnibus suis studiis, laboribus, vitæ periculis complexus est, cum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo Consuli, auctori salutis meæ, frequens assideret, Senatui sententiam præstaret, in concionibus non modo se defensorem salutis meæ, sed etiam supplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis eum, quem multum posse intelligebat, mihi non inimicum esse cognorat, socium sibi et adjutorem C. Cæsarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, sed hostem: illis, quos describis, non modo non iratum, sed etiam amicum esse debere? quorum alter, id quod meminero semper, æque mihi fuit amicus ac sibi: alter, id quod obliviscar aliquando, sibi amicior quam mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiam si ferro inter se cominus decertarint, tamen illud contentionis odium simul cum ipsa pugna armisque ponant. Atqui

me ille odisse nunquam potuit, ne tum quidem cum diffidebamus; habet hoc virtus, quam tu ne de facie quidem nosti, ut viros fortes species ejus et pulchritudo etiam in hoste posita delectet. Equidem dicam ex animo, P. C. quod sentio, et quod, vobis audientibus, sæpe jam dixi: Si mihi nunquam amicus C. Cæsar fuisset, sed semper iratus; si aspernaretur amicitiam meam, seseque mihi implacabilem, inexplicabilemque præberet; tamen ei, cum tantas res gessisset, gereretque quotidie, non amicus esse non possem; cujus ego imperio non Alpium vallum contra adscensum transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus objicio et oppono; perfecit ille, ut si montes resedissent, amnes exaruissent, non naturæ præsidio, sed victoria sua rebusque gestis Italiam munitam haberemus. Sed cum me expetat, diligat, omni laude dignum putet; tu me à tuis inimicitiis ad simultatem revocabis? sic tuis sceleribus reipublicæ præterita fata refricabis? quod quidem tu, qui bene nosses conjunctionem meam et Cæsaris, eludebas, cum à me trementibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quanquam, quod ad me attinet, *Nunquam istam imminuam curam infitiando tibi;* tamen est mihi considerandum, quantam illi, tantis reipublicæ negotiis tantoque bello impedito, ego homo amicissimus, solicitudinis atque oneris imponam; nec despero tamen, quanquam languet juventus, nec perinde atque debeat in laudis et gloriæ cupiditate versatur, futuros aliquos qui abjectum hoc cadaver consularibus spoliis nudaret non nolint, præsertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita gesseris, ut timeres ne indignus beneficio videreris, nisi ejus, [illegible]o missus eras, simillimus exstitisses.

An verò tu parum putas investigatas esse à nobis labes imperii tui, stragesque provinciæ? quas quidem nos non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis et cubilibus persecuti sumus. Notata à nobis sunt et prima illa scelera in adventu, cum, accepta pecunia à Dyrrhachinis ob necem hospitis tui Platoris, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras; eumque, servis symphoniacis et aliis muneribus acceptis, timentem, et multum dubitantem confirmasti, et Thessalonicam fide tua venire jussisti; quem ne majorum quidem more supplicio affecisti, cum miser ille securibus hospitis sui cervices subjicere gestiret: sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperasti, ut venas hominis incideret: cum equidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes, quem necasti verberibus, summa senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicæ gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti: cum ille ad te legatus in castra venisset, et ibi magna præsidia et auxilia à Bessis peditum equitumque polliceretur: neque eum solum, sed etiam cæteros legatos, qui simul venerant: quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denseletis, quæ natio semper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica C. Sentium Prætorem tutata est, nefarium bellum et crudele intulisti: eisque cùm fidelissimis sòciis uti posses, hostibus uti acerrimis maluisti. Ita perpetuos defensores Macedoniæ vexatores, ac perditores effecisti; vectigalia nostra perturbarunt, urbes ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt, Thessalonicenses, cùm oppido desperassent, *munire arcem coëgerunt*. A te Jovis Urii fanum anti-

quiſſimum barbarorum ſanctiſſimumque direptum eſt; tua ſcelera dii immortales in noſtros milites expiaverunt: qui cùm uno genere morbi affligerentur, neque ſe recreare quiſquam poſſet, qui ſemel incidiſſet; dubitabat nemo, quin violati hoſpites, legati necati, pacati atque ſocii nefario bello laceſſiti, fana vexata, hanc tantam efficerent vaſtitatem. Cognoſcis ex particula parva, ſcelerum et crudelitatis tuæ genus univerſum. Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata eſt, ſummam nunc explicem? generatim ea quæ maximè nota ſunt, dicam; nonne ſeſtertiûm centies et octogies, quod, quaſi veſarii nomine, in venditione mei capitis adſcripſeras, ex ærario tibi attributum Romæ in quæſtu reliquiſti? nonne cum CC talenta tibi Apolloniatæ Romæ dediſſent, ne pecunias creditas ſolverent, ultro Fufidium equitem Romanum, hominem ornatiſſimum, creditorem debitoribus ſuis addixiſti? nonne, hiberna cùm legato præfectoque tuo tradidiſſes, evertiſti miſeras funditus civitates, quæ non ſolùm bonis ſunt exhauſtæ, ſed etiam nefarias libidinum contumelias turpitudineſque ſubierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æſtimandi? qui honorarii? ſi quidem poteſt vi et metu extortum honorarium nominari; quod cum pleræque omnes, tum acerbiſſimè Bœotii, et Byzantii, Cherroneſes, Theſſalonica ſenſit; unus tu dominus, unus æſtimator, unus venditor tota in provincia per triennium frumenti omnis fuiſti. Quid ego rerum capitalium quæſtiones, reorum pactiones, redemptiones, acerbiſſimas damnationes, libidinoſiſſimas liberationes proferam? tantùm locum aliquem cum mihi notum eſſe ſenſeris, tecum ipſe licebit, quot in eo genere et quanta ſint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ec-

quid recordaris, cùm omni totius provinciæ pecore compulso, pellium nomine omnem quæstum illum domesticum paternumque renovasti? videras enim grandis jam puer, bello Italico, repleri quæstu vestram domum, cùm pater armis faciendis tuus præfuisset; quid? vectigalem provinciam, singulis rebus, quæcunque venirent, certo portorio imposito, servis tuis publicanis à te factam esse meministi? quid? centuriatus palam venditos? quid? per tuum servulum ordines assignatos? quid? stipendium militibus per omnes annos à civitatibus, mensis palam propositis, esse numeratum? quid illa in Pontum profectio, et conatus tuus? quid debilitatio atque abjectio animi tui, Macedonia Prætoria nuntiata, cum tu non solum, quòd tibi succederetur, sed quòd Gabinio non succederetur, exsanguis et mortuus concidisti? quid Quæstor Ædilitius rejectus? præpositus legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus? Tribuni militum non recepti? M. Bæbius, vir fortis, interfectus jussu tuo? quid, quod tu toties diffidens ac desperans rebus tuis, in sordibus, lamentis, luctuque jacuisti? quod populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos sociosque misisti?

Quid, quòd cùm sustentare vix posses mœrorem tuum, doloremque decessionis, Samothraciam te primùm, post inde Thasum cum tuis teneris saltatoribus, et cùm Autobulo, Athamante et Timocle, formosis fratribus, contulisti? quid, quòd, cum inde recipiens, in villa Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegisti, jacuisti mœrens aliquot dies; atque inde obsoletus Thessalonicam, omnibus inscientibus, noctuque venisti? qui cum concursum plorantium, ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum devium Beroëam profugisti;

gisti; quo in oppido cum tibi spe falsa, quod Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflasset; quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate, innovasti? Mitto aurum coronarium, quod te diutissime torsit; cùm modo velles, modo nolles; lex enim generi tui et decerni, et te accipere vetabat, nisi decreto triumpho; in quo tu, accepta tamen et devorata pecunia, ut in Achæorum centum talentis, evomere non poteras: vocabula tantum pecuniarum, et genera mutabas. Mitto diplomata tota in provincia passim data: mitto numerum navium, summamque prædæ: mitto rationem exacti imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti præmiis nominatim: quorum nihil est, quod non sit lege Julia, ne fieri liceat, sancitum diligenter. Ætoliam, quæ procul à barbaris disjuncta gentibus, in sinu pacis posita, medio fere Græciæ gremio continetur (ô pœna, ô furia sociorum!) decedens miseram perdidisti. Arsinoën, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicasti, nobiles urbes atque plenas, fateris ab hostibus esse captas; quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum atque Dolopum demigrare, et aras et focos relinquere coegisti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimisisti: neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum reliquiasque cognoscere. Atque ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari imperioque videatis: Albucius cum in Sardinia triumphasset, Romæ damnatus est: hic cum similem exitum spectaret, in Macedonia tropæa posuit: eaque, quæ bellicæ laudis

victoriæque omnes gentes insignia et monumenta esse voluerunt, noster hic præposterus imperator, amissorum oppidorum, cæsarum legionum, provinciæ præsidio et reliquis militibus orbatæ, ad sempiternum dedecus sui generis et nominis funesta indicia constituit; idemque, ut esset, quod in basi tropæorum incidi inscribique posset, Dyrrhachium ut venit, decens, obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paullo ante Torquato respondit beneficii causa abs se esse dimissos: quibus cum juratus affirmasset, se, quæ deberentur, postero die persoluturum, domum se abdidit: inde nocte intempesta, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundusiumque vitavit, et ultimas Hadriani maris oras petivit: cum interim Dyrrhachii milites domum, in qua istum esse arbitrabantur, obsidere cœperunt, et cum latere hominem putarent, ignes circumdederunt; quo metu commoti Dyrrhachini, profugisse noctu crepidarum imperatorem indicaverunt; illi autem statuam istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant; sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem ac simulacrum profuderunt.

Quæ cum ita sint, non dubito, quin, cum hæc, quæ excellunt, me nosse videas, non exstimes, mediam illam partem et turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam; nihil est, quod me hortere; nihil est, quod invites; admoneri me satis est; admonebit autem nemo alius, nisi reipublicæ tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu unquam arbitratus es, appropinquare. Ecquid vides, ecquid sentis lege judiciaria lata, quos posthac judices simus habituri? non æque legetur, quisquis voluerit: nec, quisquis noluerit, non

legetur; nulli conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitatis ad simulationem conjicietur; judices judicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. Quod cum ita sit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipsa, et reipublicæ tempus aut me ipsum, quod nolim, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur. Equidem, ut paullo ante dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quæ fortasse plerique, damnationes, expulsiones, neces: denique nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro et civi potest. Damnatio ista, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio: quod specimen habuit hæc civitas innocentiæ. Major mihi judicum, et reipublicæ pœna illa visa est, quàm Rutilii. L. Opimius ejectus est patria, is qui Prætor et Consul maximis rempubl. periculis liberarat; non in eo, cui facta est injuria, sed in iis qui fecerunt, sceleris ac conscientiæ pœna remansit. At contra bis Catilina absolutus: emissus etiam ille auctor tuus provinciæ, cum stuprum Bonæ Deæ pulvinaribus intulisset; quis fuit in tanta civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, qui ita judicarunt, pari scelere obstrictos arbitraretur? An ego exspectem, dum de te quinque et septuaginta tabellæ diribeantur, de quo jampridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum judicaverunt? quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione dignum putet? omnes memoriam consulatus tui, facta, mores faciem denique ac nomen à republica detestantur. Legati, qui unà fuere, alienati; tribuni militum inimici: centuriones, et si qui ex *tanto* exercitu reliqui milites exsistunt, non dimissi

abs

abs te, ſed diſſipati te oderunt, tibi peſtem exoptant, te exſecrantur. Achaia exhauſta: Theſſalia vexata: laceratæ Athenæ: Dyrrhachium et Apollonia exinanita: Ambracia direpta: Parthini et Bullienſes illuſi; Epirus exciſa; Locri, Phocii, Bœotii exuſti: Acarnania, Amphilochia, Perrhæbia, Athamanumque gens vendita: Macedonia condonata barbaris: Ætolia amiſſa: Dolopes finitimique montani oppidis atque agris exterminati: cives Rom. qui in iis locis negotiantur, te unum ſolum ſuum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hoſtem, veniſſe ſenſerunt. Ad horum omnium judicia tot atque tanta, domeſticum judicium acceſſit ſententiæ damnationis tuæ: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem deſertus ab amicis, nullæ ad Senatum è provincia literæ, nulla ex trinis æſtivis gratulatio, nulla triumphi mentio: non modo, quid geſſeris, ſed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte et ſeminario triumphorum cùm arida folia laureæ retuliſſes, cùm ea abjecta ad portam reliquiſti, tum tu ipſe de te FECISSE VIDERI pronuntiaviſti; qui ſi nihil geſſeras dignum honore, ubi exercitus? ubi ſumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima ſupplicationibus triumphiſque provincia? ſin autem aliquid ſperare volueras, ſi cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod aureati faſces, quod illa tropæa, plena dedecoris et riſus, te commentatum eſſe declarant: quis te miſerior? quis te damnatior, qui neque ſcribere ad Senatum à te bene rempublicam eſſe geſtam, neque præſens dicere auſus es? An tu mihi (cui ſemper ita perſuaſum fuerit, non eventis, ſed factis cujuſque fortunam ponderari, neque in tabellis paucorum judicum, ſed in ſententiis omnium civium famam noſtram fortunamque pendere) te *indemnatum videri* putas, quem ſocii, quem fœderati,

rati, quem liberi populi, quem ſtipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem univerſa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem effugerunt, omni cruciatu digniſſimum putant? cui non apud Senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe, non in Italia maximorum ſcelerum venia ulla ad ignoſcendum dari poſſit? qui ſe ipſum oderit, qui metuat omnes, qui ſuam cauſam nemini committere audeat, qui ſe ipſe condemnet? Nunquam ego ſanguinem expetivi tuum: nunquam illud extremum, quod poſſet eſſe improbis et probis commune, ſupplicium legis ac judicii: ſed abjectum, contemptum, deſpectum à cæteris, à te ipſo deſperatum et relictum, circumſpectantem omnia, quidquid increpuiſſet pertimeſcentem, diffidentem tuis rebus, ſine voce, ſine libertate, ſine auctoritate, ſine ulla ſpecie Conſulari, horrentem, trementem, adulantem omnes videre te volui: vidi. Quare ſi tibi evenerit, quod metuis, ne accidat; equidem non moleſte feram: ſin id tardius forte fiet, fruar tamen tua indignitate: nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum: nec minus lætabor, cum te ſemper ſordidum, quam ſi paulliſper ſordidatum viderem.

ORATIO VIII.

PRO

T. ANNIO MILONE.

ARGUMENTUM.

Summæ erant inimicitiæ Titum Annium Milonem *inter, et* Publicam Clodium, *utrumque civem Romanum. Odii* Clodiani *in* Milonem *hæc causa fuit, quod* Milo *peteret Consulatum eo anno, quo* Clodius *Præturam. Itaque* Clodius *summa vi ac studio nitebatur, ne* Milo *eo anno Consul esset; quod cum impedire non posset,* Milo *enim omnium voce Consul futurus pronuntiabatur,* Clodius *de* Milone *interficiendo cogitavit. Egressus urbem, in villam quandam in* Albano *se recepit: unde vesperi rediens, obvium in via Appia* Milonem *habuit penulatum cum uxore, ancillis et pueris; ibi ante fundum* Clodianum *orta inter servos rixa, et impetu in* Milonem *facto,* Clodius *occiditur. Reus cædis* Milo *in jus vocatur; qui plura volet, consulat* Asconium Pedianum, *qui rem pertractat.*

Reus cædis Milo; *accusatores* Appius Major, M. Antonius, *et* P. Valerius-Nepos. *Patronus solus* Cicero. *Quæsitor extra ordinem, populi suffragio, creatus* L. Domitius Ænobarbus: *judices quinquaginta et unus,* Senatores *nempe octodecim, Equites septemdecim, Tribuni ærarii sexdecim.*

Habita

Habita est haec oratio 3, Idus *April.* Pompeio *magno tertium Consule sine collega, anno urbis conditae* 701. Ciceronis *aetatis* 54, *qui cum incipere diceret,* Clodianorum *clamoribus exceptus est, unde non ea libertate, et vi, qua solitus erat, pronuntiavit.*

ETsi vereor, judices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimeque deceat, cum T. Annius [Milo] ipse magis de reipublicae salute, quam de sua perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen haec novi judicii nova forma terret oculos; qui, quocunque inciderunt, veterem consuetudinem fori, et pristinum morem judiciorum requirunt. Non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat: non usitata frequentia stipati sumus. Nam illa praesidia, quae pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid; ut in foro et in judicio, quanquam praesidiis salutaribus et necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quae si opposita Miloni putarem: caederem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat et reficit Cn. Pompeii, sapientissimi et justissimi viri, consilium: qui profecto nec justitiae suae putaret esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eundem telis militum dedere; nec sapientiae, temeritatem concitatae multitudinis auctoritate publica armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed praesidium denunciant: neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur: neque auxilium modo defensioni meae, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quae quidem est civium, to-

ta noſtra eſt: neque eorum quiſquam, quos undique intuentes ex hoc ipſo loco cernitis, unde aliqua pars fori adſpici poteſt, et hujus exitum judicii expectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum de ſe, de liberis ſuis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus eſt adverſum, infeſtumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis, et incendiis et omnibus exitiis publicis pavit: qui heſterna etiam concione incitati ſunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis. Quorum clamor, ſi quis forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui ſemper genus illud hominum, clamoreſque maximos pro veſtra ſalute neglexit. Quamobrem adeſte animis, judices, et timorem, ſi quem habetis, deponite. Nam, ſi unquam de bonis et fortibus viris; ſi unquam de bene meritis civibus poteſtas vobis judicandi fuit: ſi denique unquam locus ampliſſimorum ordinum delectis viris datus eſt, ubi ſua ſtudia erga fortes et bonos cives, quæ vultu et verbis ſæpe ſignificaſſent, re et ſententiis declararent: hoc profecto tempore eam poteſtatem omnem vos habetis, ut ſtatuatis, utrum nos, qui ſemper veſtræ auctoritati dediti fuimus, ſemper miſeri lugeamus: an diu vexati à perditiſſimis civibus, aliquando per vos, ac veſtram fidem, virtutem, ſapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, laborioſius? quid magis ſolicitum, magis exercitum, dici aut fingi poteſt? qui ſpe ampliſſimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudeliſſimorum ſuppliciorum carere non poſſumus? equidem cæteras tempeſtates et procellas in illis duntaxat fluctibus concionum ſemper putavi Miloni eſſe ſubeundas, quod ſemper pro bonis contra improbos ſenſerat: in judicio vero, et in eo conſilio, in quo ex cunctis ordinibus ampliſſimi viri judicarent, nunquam exiſti-

mavi ſpem ullam eſſe habituros Milonis inimicos, ad ejus non ſalutem modo extinguendam, ſed etiam gloriam per tales viros infringendam.

Quanquam in hac cauſa, judices, T. Annii tribunatu, rebuſque omnibus pro ſalute reipublicæ geſtis, ad hujus criminis defenſionem non abutemur, niſi oculis videritis inſidias Miloni à Clodio factas: nec deprecaturi ſumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis: nec poſtulaturi, ut ſi mors P. Clodii ſalus veſtra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati, aſſignetis. Sed ſi illius inſidiæ clariores hac luce fuerint: tum denique obſecrabo, obteſtaborque vos, judices, ſi cætera amiſimus, hoc ſaltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, teliſque, vitam ut impune liceat defendere.

Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ eſt propria noſtræ quæſtionis, videntur ea eſſe refutanda, quæ et in ſenatu ſæpe ab inimicis, ab improbis ſæpe jactata ſunt, et in concione etiam paulo ante ab accuſatoribus: ut omni terrore ſublato, rem plane, quæ venit in judicium, videre poſſitis. Negant intueri lucem eſſe fas ei, qui à ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandem urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii, fortiſſimi viri: qui nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus eſt, cum ſua manu ſororem interfectam eſſe fateretur. An eſt quiſquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiſo quæratur, aut negari ſolere omnino eſſe factum; aut recte, ac jure factum eſſe defendi? Niſi vero exiſtimatis, dementem P. Africanum fuiſſe, qui, cum à C. Carbone, tribuno plebis, in concione ſeditioſe interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte ſentiret, reſpondit jure cæſum videri

deri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marilis, aut, me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, judices, non sine causa, etiam fictis fabulis, doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa matrem necavisset, variatis hominum sententiis non solum divina, sed etiam sapientissimæ deæ sententia liberatum. Quod si duodecim tabulæ nocturnum furem, quoquo modo; diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Insidiatori vero, et latroni quæ potest afferri injusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur hæc, judices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti sed facti; non instituti, sed imbuti sumus: ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset: omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Silent enim leges *inter arma*, nec se expectari jubent, cum ei, qui *expectare velit*, ante injusta pœna luenda sit, quam

justa repetenda. Etsi persapienter, et quodam modo tacite, dat ipsa lex potestatem defendendi; quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut, cum causa, non telum quæreretur; qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, judices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse.

Sequitur illud, quod à Milonis inimicis sæpissime dicitur, cædem, in qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa à nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quam nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? Declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret, senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quam propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc vero quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim de illo incesto stupro judicium decernendi potestas

ſenatui eſſet erepta: de ejus interitu quis poteſt credere ſenatum judicium novem conſtituendum putaſſe? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipſam contra rempublicam ſenatus factam eſſe decrevit? Quia nulla vis unquam eſt in libera civitate ſuſcepta inter cives, non contra rempublicam. Non enim eſt ulla defenſio contra vim unquam optanda: ſed nonnunquam eſt neceſſaria. Niſi vero aut ille dies, in quo Tib. Gracchus eſt cæſus, aut ille, quo Caius, aut quo arma Saturnini oppreſſa ſunt, etiam ſi è republica, rempublicam tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipſe decrevi, cum cædem in Appia factam eſſe conſtaret, non eum, qui ſe defendiſſet, contra rempublicam feciſſe: ſed, cum ineſſet in re vis, et inſidiæ; crimen judicio reſervavi, rem notavi. Quod ſi per furioſum illum tribunum ſenatui, quod ſentiebat, perficere licuiſſet, novam quæſtionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur Diviſa ſententia eſt, poſtulante neſcio quo. Nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre Sic reliqua auctoritas ſenatus empta interceſſione ſublata eſt.

At enim Cn. Pompeius rogatione ſua, et de re, et de cauſa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta eſſet: in qua P. Clodius occiſus fuit. Quid ergo tulit; nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum eſt? Factumne ſit? at conſtat. A quo? at patet. Vidit, etiam in confeſſione facti, juris tamen defenſionem ſuſcipi poſſe. Quod niſi vidiſſet, poſſe abſolvi eum, qui fateretur: cum videret nos fateri; neque quæri unquam juſſiſſet, nec vobis tam ſalutarem hanc in *judicando literam*, quam illam triſtem, dediſſet. *Mihi vero Cn.* Pompeius non modo nihil gravius contra

[illegible] repetenda.
[illegible] tacite, dat ij
[illegible] modo ho
[illegible] occidendi
[illegible] quærere
[illegible] effet ufus, non
[illegible] judicar
[illegible] judices.
[illegible] vobis
[illegible] quod oblit
[illegible] poffe
[illegible] illud.
[illegible] cæde
[illegible] reaffe
[illegible]

tata antea cæde honesti atque innocentis
ır, eadem nunc crebro usurpatur, post-
tronis et parricidæ sanguine imbuta est.
ego illa commemoro? comprehensus
plo Castoris servus P. Clodii, quem ille
npeium interficiendum collocarat. Ex-
onfitenti sica de manibus. Caruit foro
ıpeius: caruit senatu: caruit publico.
ac parietibus, non jure legum, judici-
texit. Num quæ rogatio lata? num
quæstio decreta est? Atqui, si res, si vir,
ullum dignum fuit, certe hæc in illa
nma omnia fuerunt. Insidiator erat in
catus, atque in vestibulo ipso senatus:
item mors parabatur, cujus in vita nite-
is civitatis: eo porro reipublicæ tempo-
unus ille occidisset, non hæc solum civi-
gentes omnes concidissent. Nisi forte,
ecta res non est, non fuit punienda: pe-
uasi exitus rerum, non hominum consilia
vindicentur. Minus dolendum fuit re non
, sed puniendum certe nihilo minus. Quo-
, judices, ex P. Clodii telis, et ex cruen-
manibus effugi? ex quibus si me non mea,
publicæ fortuna servasset, quis tandem de
u meo quæstionem tulisset? Sed stulti su-
qui Drusum, qui Africanum, Pompeium,
netipsos, cum P. Clodio conferre audeamus.
rabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo
mo nemo ferre potest. Luget senatus: mœ-
equester ordo: tota civitas confecta senio est;
alent municipia: afflictantur coloniæ; agri de-
ue ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam
nsuetum civem desiderant. Non fuit ea causa,
ices, profecto non fuit, cur sibi censeret Pom-
us quæstionem ferendam: sed homo sapiens, et
et divina quadam mente præditus, multa vi-

contra Milonem judicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporteret. Nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profecto, quod sua sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putet, an tempori. Domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, pene patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus, occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est Quantum luctum in hac urbe fuisse à nostris patribus accepimus, cum P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata ? quis tum non gemuit ? quis non arsit dolore ? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem expectatam esse mortem ? Num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est ? Certe nulla Quid ita ? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Intersit inter vitæ dignitatem summorum, atque infimorum : mors quidem illata per scelus iisdem et pœnis teneatur, et legibus. Nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit : aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim sæpe ab istis dicitur. Perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via, cum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat ?

Quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis et parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta est confitenti sica de manibus. Caruit foro postea Pompeius: caruit senatu: caruit publico. Janua se, ac parietibus, non jure legum, judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porro reipublicæ tempore, quo si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit punienda: perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit re non perfecta, sed puniendum certe nihilo minus. Quoties ipse, judices, ex P. Clodii telis, et ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea, vel reipublicæ fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest. Luget senatus: mœret equester ordo: tota civitas confecta senio est; squalent municipia: afflictantur coloniæ; agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea causa, judices, profecto non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam: sed homo sapiens, et alta, et divina quadam mente præditus, multa vi-

dit; fuiſſe ſibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia ſi etiam ipſe gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, ſed illud maxime: quamvis atrociter ipſe tuliſſet, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit è florentiſſimis ordinibus ipſo lumina: neque vero, quod nonnulli dictitant, ſecrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir juſtiſſimus, neque in bonis viris legendis id aſſequi potuiſſet, etiamſi cupiiſſet. Non enim mea gratia familiaritatibus contineretur, quæ late patere non poſſunt, propterea quod conſuetudines victus non poſſunt eſſe cum multis. Sed, ſi quid poſſumus, ex eo poſſumus, quod reſpublica nos conjunxit cum bonis. Ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem ſuam pertinere arbitraretur, non potuit legere non ſtudioſos mei. Quod vero te, L. Domiti, huic quæſtioni præeſſe maxime voluit, nihil quæſivit aliud, niſi juſtitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut conſularem neceſſe eſſet: credo, quod principum munus eſſe ducebat, reſiſtere et levitati multitudinis, et perditorum temeritati. Ex conſularibus te creavit potiſſimum. Dederas enim, quam contemneres populares inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima. Quamobrem, judices, ut aliquando ad cauſam, crimenque veniamus: ſi neque omnis confeſſio facti eſt inuſitata; neque de cauſa quidquam noſtra aliter, ac nos vellemus, à ſenatu judicatum eſt: et lator ipſe legis, cum eſſet controverſia nulla facti, juris tamen diſceptationem eſſe voluit: et electi judices, et iſti præpoſitus quæſtioni, qui hæc juſte ſapienterque diſceptet: reliquum eſt, judices, ut *nihil jam aliud quærere debeatis, niſi uter utri inſidias fecerit.* Quod quo facilius argumentis per-

ſpicere

ſpicere poſſitis, rem geſtam vobis dum breviter expono, quæſo diligenter attendite.

P. Clodius cum ſtatuiſſet omni ſcelere in prætura vexare rempublicam, videretque ita tracta eſſe comitia anno ſuperiore, ut non multos menſes præturam gerere poſſet: qui non honoris gradum ſpectaret, ut cæteri, ſed et L. Paullum collegam effugere vellet, ſingulari virtute civem, et annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret: ſubito reliquit annum ſuum, ſeque in annum proximum tranſtulit, non religione aliqua, ſed ut haberet, quod ipſe dicebat, ad præturam gerendam, hoc eſt, ad evertendam rempublicam, plenum annum, atque integrum. Occurrebat, mancam ac debilem præturam ſuam futuram, conſule Milone: eum porro ſummo conſenſu populi Romani conſulem fieri videbat. Contulit ſe ad ejus competitores: ſed ita, totam ut petitionem ipſe ſolus, etiam invitis illis, gubernaret; tota ut comitia ſuis, ut dictitabat, humeris ſuſtineret. Convocabat tribus: ſe interponebat: Collinam novam, delectu perditiſſimorum civium, conſcribebat. Quanto ille plura miſcebat, tanto hic magis in dies convaleſcebat. Ubi vidit homo, ad omne facinus paratiſſimus, fortiſſimum virum, inimiciſſimum ſuum, certiſſimum conſulem, idque intellexit non ſolum ſermonibus, ſed etiam ſuffragiis populi Romani ſæpe eſſe declaratum: palam agere cœpit, et aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agreſtes et barbaros, quibus ſilvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Appennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obſcura. Etenim palam dictitabat, conſulatum Miloni eripi non poſſe: vitam poſſe. Significavit hoc ſæpe in ſenatu: dixit in concione. Quinetiam Favónio, fortiſſimo viro, *quærenti* ex eo, qua ſpe fureret, Milone vivo: reſpondit

ſpondit, triduo illum, ad ſummum quatriduo periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem ſtatim Favonius detulit. Interim cum ſciret Clodius (neque enim erat difficile ſcire) iter ſolemne, legitimum, neceſſarium, ante diem XIII. Kalendas Feb. Miloni eſſe Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma ſubito ipſe profectus pridie eſt, ut ante ſuum fundum (quod re intellectum eſt) Miloni inſidias collocaret. Atque ita profectus eſt, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor deſideratus eſt, quæ illo ipſo die habita eſt, relinqueret: quam, niſi obire facinoris locum tempuſque voluiſſet, nunquam reliquiſſet. Milo autem, cum in ſenatu fuiſſet eo die, quoad ſenatus dimiſſus eſt: domum venit: calceos et veſtimenta mutavit: pauliſper, dum ſe uxor, ut fit, comparat, commoratus eſt: deinde profectus eſt id temporis, cum jam Clodius, ſi quidem eo die Romam venturus erat, redire potuiſſet. Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut ſolebat: ſine uxore, quod nunquam fere: cum hic inſidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparaſſet, cum uxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri et delicato ancillarum, puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus hora fere undecima, aut non multo ſecus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco ſuperiore impetum. Adverſi rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, deſiluiſſet, ſeque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus ſervos, qui poſt erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum et præſenti

ſenti fuerunt, partim occiſi ſunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, et domino ſuccurrere prohiberentur, Milonemque occiſum etiam ex ipſo Clodio audirent, et ita eſſe putarent: fecerunt id ſervi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis cauſa, ſed ut factum eſt) neque imperante, neque ſciente, neque præſente domino, quod ſuos quiſque ſervos in tali re facere voluiſſet.

Hæc, ſicut expoſui, ita geſta ſunt, judices: inſidiator ſuperatus, vi victa vis, vel potius oppreſſa virtute audacia eſt. Nihil dico, quid reſpublica conſecuta ſit: nihil, quid vos, nihil, quid omnes boni: nihil ſane id proſit Miloni, qui hoc fato natus eſt, ut ne ſe quidem ſervare potuerit, quin una rempublicam, voſque ſervaret. Si id jure non poſſet: nihil habeo quod defendam. Sin hoc et ratio doctis, et neceſſitas barbaris, et mos gentibus, et feris natura ipſa præſcripſit, ut omnem ſemper vim, quacunque ope poſſunt, à corpore, à capite, à vita ſua propulſarent: non poteſtis hoc facinus improbum judicare, quin ſimul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut veſtris ſententiis eſſe pereundum. Quod ſi ita putaſſet: certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non ſemel ab illo, neque tum primum petitum, quam jugulari à vobis, quia ſe illi non jugulandum tradidiſſet. Sin hoc nemo veſtrum ita ſentit: illud jam in judicium venit, non, occiſuſne ſit, quod fatemur: ſed jure, an injuria: quod multis antea in cauſis ſæpe quæſitum eſt. Inſidias factas eſſe conſtat: et id eſt, quod ſenatus contra rempublicam factum judicavit. Ab utro factæ ſint, incertum eſt. De hoc igitur latum eſt ut quæreretur. Ita et ſenatus rem, non hominem, notavit: et Pompeius de jure, non de facto, *quæſtionem* tulit. Num quid igitur aliud in *judicium venit*, niſi uter utri inſidias fecerit? Pro-feċto

fecto nihil. Si hic illi: ut ne sit impune. Si ille huic: tum nos scelere solvamur.

Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, *Cui bono fuerit*, in his personis valeat. Etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modo ut prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam ut his consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certe, sperasset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: et, si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam. An vero, judices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini, vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, et pestes reipublicæ) fuerit impositurus nobis omnibus, atque inusturus? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse è domo, et ex mediis armis, turbaque nocturna, tanquam Palladium sustulisse, ut præclarum inde munus, ac instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quippe lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, pu-

tas tibi, cujus tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum jecisti: tu spoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem etsi necessario fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo. P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum metu proponi, et solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet, possetque constringere. Eum Milonem esse cum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo, se metu, periculo rempublicam liberare? At non P. Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid, si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat ut odisset, primum defensorem salutis meæ? deinde vexatorem furoris, domitorem *armorum suorum*; postremo etiam accusatorem *suum*. Reus enim Milonis, lege Plotia, fuit Clodius,

Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curasset, deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet? Quem igitur cum omnium gratia noluit: hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus: hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? Præsertim, judices, cum honoris amplissimi contentio, et dies comitiorum subesset: quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque et quam solicita cupiditas consulatus) omnia non modo, quæ reprehendi palam, sed etiam quæ obscure cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam falsam, fictam, levem perhorrescimus: ora omnium, atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis sæpe fastidiunt. Hunc diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus et facinus præ se ferens, et confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, quin se ille, interfecto Milone regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ est, judices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certe necessarii? an in Clodio? qui ita judicia, pœnamque contempserat, ut eum nihil delectaret,

delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret?

Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? Te, Q. Petilli, appello, optimum et fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam sors dedit judices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, et audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret; vos potestis dubitare, quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat. Vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. Itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid, si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via; sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? Primum quæro, qui scire potuerit: quod vos idem in Clodio quærere non potestis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset: omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsivit? Quæsierit sane. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, corruperit. Legite testimonia *testium vestrorum*. Dixit C. Cassinius, cognomento *Scola*, Interamnis, familiarissimus et idem

come-

comes P. Clodii: cujus jampridem teſtimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat et Romæ, P. Clodium illo die in Albano manſurum fuiſſe: ſed ſubito ei eſſe nunciatum, Cyrum architectum eſſe mortuum: itaque Romam repente conſtituiſſe proficiſci. Dixit hoc comes item P. Clodii C. Clodius. Videte, judices, quantæ res his teſtimoniis ſint confectæ. Primum certe liberatur Milo, non eo conſilio profectus eſſe, ut inſidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) ſcitis, judices, fuiſſe, qui in hac rogatione ſuadenda dicerent; Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio vero majoris alicujus. Videlicet me latronem, ac ſicarium abjecti homines et perditi deſcribebant. Jacent ſuis teſtibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, niſi de Cyro audiſſet, fuiſſe rediturum. Reſpiravi: liberatus ſum: non vereor, ne, quod ne ſuſpicari quidem potuerim, videar id cogitaſſe. Nunc perſequar cætera; nam occurrit illud: igitur ne Clodius quidem de inſidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano manſurus, ſi quidem exiturus ad cædem è villa non fuiſſet. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nunciaſſe, non id nunciaſſe, ſed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nunciaret, quem Clodius Roma proficiſcens reliquerat morientem? Una fui: teſtamentum ſimul obſignavi cum Clodio: teſtamentum autem palam fecerat, et illum hæredem, et me ſcripſerat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquiſſet, eum mortuum poſtridie hora decima denique ei nunciabatur? Age, ſit ita factum: quæ cauſa, cur Romam properaret? cur in noctem ſe conjiceret? quid afferebat cauſa feſtinationis? Quod *hæres erat*? Primum erat nihil, cur properato

opus

opus esset: deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie mane Romam venisset? Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsidendum, atque expectandum fuit.

Noctu invidioso, et pleno latronum in loco occidisset. Nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum, etiam confitentem, volunt. Sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator et receptator locus, dum neque muta solitudo indicasset, neque cæca nox ostendisset Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens, devertit Clodius ad Albanum. Quod nisi sciret Milo, illum Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, deversurum. Cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset? Video adhuc constare omnia, judices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum: in illum hujus nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denunciatam Miloni, et prædictam palam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum; illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium; illum causam mutandi consilii finxisse: huic,

si insidiaretur, noctem prope urbem expectandam; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, judices, etiam dubitandum, et diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii, quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facile mille hominum versabatur valentium. Edito adversarii, atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, et ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat? An in eo loco est potius expectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur, judices, ipsa: quæ semper valet plurimum. Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis: tamen appareret uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rheda penulatus, una sederet uxor. Quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cum penula irretitus, rheda impeditus, uxore pene constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem è villa, subito; cur? vesperi; quid necesse est? tarde; qui convenit, id præsertim temporis? Devertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsiensi esse. Villam ut perspiceret millies in ea fuerat. Quid ergo erat moræ, et tergiversationis? Dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age nunc, iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore: tum sine ea. Nunquam non in rheda: tum in equo. Comites Græculi, quocunque ibat, etiam cum in castra Etrusca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, et ancillarum

rum greges. Ille, qui ſemper ſecum ſcorta, ſemper exoletos, ſemper lupas ducebat, tum neminem, niſi ut virum à viro lectum eſſe diceres. Cur igitur victus eſt? quia non ſemper viatòr à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur: quia, quanquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. Nec vero ſic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non ſatis fere eſſet paratus. Semper ille et quantum intereſſet P. Clodii ſe perire, et quanto illo odio eſſet, et quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam ſuam, quam maximis præmiis propoſitam et pæne addictam ſciebat, nunquam in periculum ſine præſidio et ſine cuſtodia projiciebat. Adde caſus, adde incertos exitus pugnarum, martemque communem, qui ſæpe ſpoliantem jam et exultantem evertit, et perculit ab objecto. Adde inſcitiam pranſi, poti, oſcitantis ducis: qui cum à tergo hoſtem interclusum reliquiſſet, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incenſos ira, vitamque domini deſperantes cum incidiſſet, hæſit in iis pœnis, quas ab eo ſervi fideles pro domini vita expetiverunt.

Cur igitur eos manumiſit? metuebat ſcilicet, ne indicarent: ne dolorem perferre non poſſent, ne tormentis cogerentur occiſum eſſe à ſervis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus eſt tortore? quid quæris? Occideritne? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæſtio eſt, juris in judicio. Quod igitur in cauſa quærendum eſt, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miſerit, ſi id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis: neſcis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia *ſemper* conſtanter et fortiter, M. Cato; *dixitque in* turbulenta concione, quæ tamen hu-

jus auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? Etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine et vulneribus suis, crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit. Quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuissent, conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis? Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime Deos accessit Clodius, propius quam tum, cum ad ipsos penetrarat: cujus de morte, tanquam de ceremoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum, et dominis morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris cum quæritur, verum inveniri potest? Age vero, quæ erat, aut qualis quæstio? Heus ubi Ruscio (verbi causa). Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hæc quæstione certius? Subito abrepti in quæstionem, tamen separantur à cæteris, et in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius?

Quod

Quod si nondum satis cernitis, cum res ipsa tot, tam claris argumentis, signisque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo scelere imbutum nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: recordamini, per Deos immortales! quæ fuerit celeritas reditus ejus: qui ingressus in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit: neque senatui modo, sed etiam publicis præsidiis, et armis: neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam republicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiserat. Cui nunquam se hic profecto tradidisset, nisi causæ suæ confideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, judices, et magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint: et pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque vero sine ratione certa, causa Milonis semper à senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, judices, recenti illo nuncio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam esse rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria careret, cum sanguine inimici explesset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, cum suo periculo salutem reipublicæ attulisset, cederet æquo animo legibus, secum *auferret* gloriam sempiternam, nobis hæc *fruenda relinqueret*, quæ ipse servasset. Multi

etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miſeros interdum cives, optime de republica meritos! in quibus homines non modo res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur. Ergo illa falſa fuerunt: quæ certe vera extitiſſent, ſi Milo admiſiſſet aliquid, quod non poſſet honeſte, vereque defendere. Quid, quæ poſtea ſunt in eum congeſta? quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conſcientia perculiſſent, ut ſuſtinuit, Dii immortales! Suſtinuit? immo vero ut contempſit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, niſi fortiſſimus vir, negligere potuiſſet. Scutorum, gladiorum, frænorum, ſparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi poſſe indicabatur. Nullum in urbe vicum, nullum angiportum eſſe dicebant, in quo Miloni non eſſet conducta domus: arma in villam Ocriculanum devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino ſcutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata ſolum, ſed pæne credita: nec ante repudiata ſunt, quam quæſita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii, ſed dicam, ut ſentio, judices; nimis multa audire coguntur, neque aliter facere poſſunt ii, quibus tota commiſſa eſt reſpublica. Quin etiam audiendus ſit popa Licinius, neſcio quis, de circo maximo: ſervos Milonis apud ſe ebrios factos, ſibi confeſſos eſſe de interficiendo Cn. Pompeio conjuraſſe: deinde poſtea ſe gladio percuſſum eſſe ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortis nunciavit. Arceſſor in primis. De amicorum ſententia rem defert ad ſenatum. Non poteram in illius mei, patriæque cuſtodis tanta ſuſpicione non metu exanimari: ſed mirabar tamen credi popæ: ebrioſorum confeſſionem ſervorum

rum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi et fortissimi viri, per multas noctis horas nunciabatur. Nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat. Tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, præstantissima virtute civem, timidum suspicari: diligentiam, tota republica suscepta nimiam, nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis et civis et viri fidem non faciebat, nisi eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque insidiose ficta comperta sunt.

Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompeii, (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis) tuas, tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas, si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis, et incredibilis animos, et non unius viri veres, atque opes indicantur, si quidem in hunc unum et præstantissimus dux electus, et tota respublica armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras et labantes, ut eas his armis sanares et confirmares, esse commissus? Quod si Miloni locus datus esset; probasset profecto tibi ipsi, nemi-

nem unquam hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi: nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa teterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se à te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos se habere semper amicissimos sperasse; te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret si tibi ita penitus inhæsisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia à delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: næ iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, et ita consuevit; te, Magne, tamen antestaretur, quod nunc etiam facit. Vide, quam sit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, et illucescet aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatus (qui quam crebro accidat, experti debemus scire) et amicissimi benevolentiam, et gravissimi hominis fidem, et unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, *ne quid respublica detrimenti caperet:* quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium expectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret: Satis judicatum *est* à Pompeio, satis, falso ista conferri in Milo*nem:* qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milo-

nem

nem abſolvi à vobis oporteret; ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in illo loco, atque in illis publicorum præſidiorum copiis circumfuſus ſedet: ſatis declarat, ſe non terrorem inferre vobis (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipſe et more majorum, et ſuo jure poſſet?) ſed præſidio eſſe: ut intelligatis, contra heſternam concionem illam licere vobis, quod ſentiatis, libere judicare.

Nec vero me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam ſum demens, tamque veſtri ſenſus ignarus atque expers, ut neſciam quid de morte Clodii ſentiatis. De qua ſi jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare, atque mentiri glorioſe liceret. Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui annona levanda, jacturiſque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi: non Tib. Gracchum, qui college magiſtratum per ſeditionem abrogavit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis ſui gloria: ſed eum, (auderet enim dicere, cum patriam periculo ſuo liberaſſet) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus ſanctiſſimis nobiliſſimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus ſupplicio ſenatus ſolemnes religiones expiandas ſæpe ſenſuit: eum, quem cum ſorore germana nefarium ſtuprum feciſſe L. Lucullus juratus ſe, quæſtionibus habitis, dixit comperiſſe: eum, qui civem, quem ſenatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conſervatorem judicabant, ſervorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit; orbem terrarum, quibuſcum voluit, partitus eſt: eum, qui, plurimis ſedibus in *foro factis*, ſingulari virtute et gloria *civem domum vi* et armis compulit: eum, cui nihil

unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recensionis, tabulis publicis impressam, extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini: qui non calumnia litium, non injustis vindiciis ac sacramentis, alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat: qui non solum Etruscos (eos enim penitus contempserat) sed hunc Q. Varium, virum fortissimum atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus, armis castrisque conatus est: qui cum architectis et decempedis villas multorum, hortosque peragrabat: qui janiculo et Alpibus spem possessionum terminabat suarum: qui, cum ab equite Romano, splendidissimo et forti viro, T. Pacavio, non impetrasset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta atque arma convexit, dominoque trans ripam inspectante non dubitavit ædificium extruere in alieno? Qui huic T. Furfanio, cui viro? Dii immortales! (quid enim ego de muliercula Scantia? quid de adolescente Apronio dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum: qua invidia huic esset tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissima gratia, absentem de possessione, fundi dejecit: qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu, et limine.

Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etsi æquabiliter in rempublicam, in privatos; in longinquos, in propinquos; in alienos, in

in suos irruebat: sed nescio quomodo jam usu obduruerat, et percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam, et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre imperium, si id ille nactus esset? Omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim faceretis, ut in eos se potius mitteret, quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias. Pecunias dico? à liberis, à liberis, medius fidius, et conjugibus vestris nunquam ille effrænatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent? hæc, quæ nota sunt omnibus? quæ tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam, resque privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeste, quæso, atque audite, cives: P. Clodium interfeci; ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frænare poteramus, hoc ferro, et hac dextera à cervicibus vestris repuli; per me unum ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: esset vero timendum, quonam modo id ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuisse, maxima lætitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, et dicat, et sentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. Multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit: quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judices. Spero multo vos, liberosque vestros in republica bona esse visuros. In his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros

ros fuisse. In spem maximam, et quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus et judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent? Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. Etenim etsi præcipuum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pæne æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, judices: nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii. Fingite animis: liberæ enim sunt cogitationes nostræ; et quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, si possem efficere, ut Milonem absolvatis, sed ita, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuistis, quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum: si is, inquam, potuisset ut quæstionem de morte P. Clodii ferre, aut ipsum ab inferis excitare; utrum putatis potius facturum fuisse? Etiam si propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam, si putetis per vos restitui posse, nolitis: et de ejus nece lata quæstio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex

nunquam esset. Hujus ergo interfector si esset, in confitendo ab iis ne pœnam timeret, quos liberavisset? Græci homines Deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ad immortalitatis et religionem, et memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset et magno animo et libente se fecisse, libertatis omnium causa. Quod ei certe non confitendum modo fuisset, verum etiam prædicandum. Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri ordinis defensorem fuisse: cum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur, (quanquam qui poterat salus sua cuique non probari?) Sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset: magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quam lætari cæteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur? Quanquam hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, et invidiam nostram putaremus. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? Quæ mulier sceleratum ac *perniciosum* civem occidere non auderet, si *periculum non* timeret? Proposita invidia, morte, pœna

pœna, qui nihilo ſegnius rempublicam defendit, is vir vere putandus eſt. Populi grati eſt, præmiis afficere bene meritos de republica cives: viri fortis, ne ſuppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſſe pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confeſſione T. Annius, qua Ahala, qua Naſſica, qua Opimius, qua Marius, qua noſmetipſi: et, ſi grata reſpublica eſſet, lætaretur: ſi ingrata, tamen in gravi fortuna conſcientia ſua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, et veſtra felicitas, et Dii immortales ſibi deberi putant. Nec vero quiſquam aliter arbitrari poteſt, niſi qui nullam vim eſſe ducit, numenve divinum: quem neque imperii veſtri magnitudo, neque ſol ille, nec cœli ſignorumque motus, nec viciſſitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum eſt, majorum noſtrorum ſapientia, qui ſacra, qui ceremonias, qui auſpicia, et ipſi ſanctiſſime coluerunt, et nobis, ſuis poſteris, prodiderunt. Eſt, eſt profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam, quod vigeat, et ſentiat, et non ineſt in hoc tanto naturæ tam præclaro motu. Niſi forte idcirco eſſe non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quaſi noſtram ipſam mentem qua ſapimus, qua providemus, qua hæc ipſa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea igitur ipſa, quæ ſæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac ſuſtulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque laceſſere fortiſſimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem ſi viciſſet, habiturus eſſet impunitatem et licentiam ſempiternam. Non eſt humano conſilio, ne mediocri quidem, judices, Deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipſæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commôſſe ſe videntur, et jus in illa

ſuo

ſuum retinuiſſe. Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque teſtor, voſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ et æquales, quas ille præceps amentia, cæſis, proſtratiſque ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat: veſtræ tum aræ, veſtræ religiones viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latiari ſancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, fineſque ſæpe omni nefario ſtupro et ſcelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuiſtis: vobis illæ, vobis veſtro in conſpectu ſeræ, ſed juſtæ tamen, et debitæ pœnæ ſolutæ ſunt.

Niſi forte hoc etiam caſu factum eſſe dicemus, ut ante ipſum ſacrarium Bonæ deæ, quod eſt in fundo T. Sexti Galli, in primis honeſti et ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam, Bonam deam, cum prælium commiſiſſet, primum illud vulnus acciperet, quo teterrimam mortem obiret: ut non abſolutus judicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus. Nec vero non eadem ira Deorum hanc ejus ſatellitibus injecit amentiam, ut ſine imaginibus, ſine cantu atque ludis, ſine exequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus cruore et luto, ſpoliatus illius ſupremi Diei celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, ambureretur abjectus. Non fuiſſe credo fas clariſſimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita eſſet damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani et crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam inſultare videret, et pateretur. Polluerat *ſtupro ſanctiſſimas* religiones: ſenatus graviſſima *decreta* perfregerat: pecunia ſe palam à judicibus

bus redemerat: vexarat in tribunatu ſenatum: omnium ordinum conſenſu pro ſalute reipublicæ geſta reſciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat: magiſtratuum, privatorumque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vaſtarat Etruriam: multos ſedibus, ac fortunis ejecerat: inſtabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent: nihil erat cujuſquam, quod quidem ille adamaſſet, quod non hoc anno ſuum fore putaret. Obſtabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. Ipſum illum, qui poterat obſtare, novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur: Cæſaris potentiam ſuam eſſe dicebat: bonorum animos etiam in meo caſu contempſerat: Milo unus urgebat. Hic, Dii immortales! ut ſupra dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioſo, ut huic faceret inſidias. Aliter perire peſtis illa non potuit: nunquam illum reſpublica ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumſcripſiſſet. Ne cum ſolebat quidem id facere, in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An conſules in prætore coërcendo fortes fuiſſent? Primum Milone occiſo habuiſſet ſuos conſules. Deinde quis in eo prætore conſul fortis eſſet, per quem tribunum, virum conſularem crudeliſſime vexatum eſſe meminiſſet? Oppreſſiſſet omnia, poſſideret, teneret, lege nova, quæ eſt inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, ſervos noſtros libertos ſuos feciſſet. Poſtremo, niſi eum Dii immortales in eam mentem impuliſſent, ut homo effœminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. An ille prætor, ille vero conſul, ſi modo hæc templa atque ipſa mœnia

mœnia ſtare eo vivo tamdiu, et conſulatum ejus expectare potuiſſent, ille denique vivus mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex ſuis ſatellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus? Templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem ab univerſo populo Romano conceſſam uni ordini, inflammari, exſcindi, funeſtari? neque id fieri à multitudine imperita, quanquam eſſet miſerum id ipſum, ſed ab uno: qui cum tantum auſus ſit ultor pro mortuo, quid ſignifer pro vivo non eſſet auſus? In curiam potiſſimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et ſunt qui de via Appia quærantur, taceant de curia? et qui ab eo ſpirante forum putent potuiſſe defendi, cujus non reſtitèrit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, ſi poteſtis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cujus vix ſuſtinetis furias inſepulti? niſi vero ſuſtinuiſtis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Caſtoris, cum gladiis toto foro volitàrunt. Cædi vidiſtis populum Romanum, concionem gladiis diſturbari, cum audiretur ſilentio M. Cœlius, tribunus plebis, vir et in republica fortiſſimus, et in ſuſcepta cauſa firmiſſimus, et bonorum voluntati, et auctoritati ſenatus deditus, et in hàc Milonis ſive invidia, ſive fortuna ſingulari, divina et incredibili fide.

Sed jam ſatis multa de cauſa: extra cauſam etiam nimis fortaſſe multa. Quid reſtat, niſi ut òrem, obteſterque vos, judices, ut eam miſericordiam tribuatis fortiſſimo viro, quam ipſe non implorat: ego etiam, repugnante hoc, et imploro, et expoſco? Nolite, ſi in noſtro omnium fletu nullam lacrymam adſpexiſtis Milonis: ſi vultum ſem-

per

per eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adjuvandus magis. Etenim si in gladiatoriis pugnis, et in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos et supplices, et ut vivere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes et animosos, et se acriter ipsos morti offerentes, servare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, judices, exanimant, et interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei; sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihique patria carissima, quoquo modo merita de me erit. Tranquilla republica cives mei, quoniam mihi cum illis non licet, sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo. Si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: et quamprimum tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores! O spes fallaces! O cogitationes inanes meæ! ego, cum tribunus plebis, republica oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego, cum te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis

fuit auxilio, vox, et defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec vero hæc, judices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecit: timidis, et omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem, et infimam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita nostra, suam se fecisse commemorat; ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret; nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in republicam singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam; vestras vero, et vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum se ablaturum esse dicit. Meminit etiam, sibi vocem præconis modo defuisse, quam minime desiderarit: populi vero cunctis suffragiis; quod unum cupierit, se consulem declaratum. Nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certe vera sunt, fortes et sapientes viros non tam præmia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta: se nihil in vita nisi præclarissime fecisse; si quidem nihil sit præstabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit à suis civibus. Nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium, gloriam: esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur: quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam *homines in cœlum* videantur adscendere. De me, inquit,

inquit, ſemper populus Romanus, ſemper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmuteſcet vetuſtas. Quin hoc tempore ipſo, cum omnes à meis inimicis faces meæ invidiæ ſubjiciantur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, et gratulationibus habendis, et omni ſermone celebramur. Omitto Etruriæ feſtos et actos, et inſtitutos dies: centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodii, et, ut opinor, altera: qua fines imperii populi Romani ſunt, ea non ſolum fama jam de illo, ſed etiam lætitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc ſit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris et jam verſatur, et ſemper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum ſæpe, his abſentibus: ſed iiſdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quod iſto animo es, ſatis laudare non poſſum: ſed, quo eſt iſta magis divina virtus, eo majore à te dolore divellor. Nec vero, ſi mihi eriperis, reliqua eſt illa ſaltem ad conſolandum querela, ut his iraſci poſſim, à quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi: non male aliquando de me meriti, ſed ſemper optime. Nullum unquam, judices, mihi, tantum dolorem inuretis, (etſi quis poteſt eſſe tantus?) Sed ne hunc quidem ipſum, ut obliviſcar, quanti me ſemper feceritis. Quæ ſi vos cepit oblivio, aut ſi in me aliquid offendiſtis: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? Præclare enim vixero, ſi quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro. Nunc me una conſolatio ſuſtentat, quod tibi, ô T. Anni, nullum à me amoris, nullum ſtudii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum ſæpe corpus et vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te ſupplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in commu-

nionem

nionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua diminutio capitis futura, deposco. Quid jam restat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo, vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse videatis. His lacrymis non movetur Milo. Est quodam incredibili robore animi: exilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus est. Quid vos, judices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis: ipsum ejicietis? et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis: vos in viri et in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, et huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur? O me miserum! ô infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? At in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus. A quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquierunt. Quo deprecante? me. Quodnam ego concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, judices, cum illa indicia communis exitii *indagavi, patefeci*, protuli, extinxi? Omnes in me,

meoſque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem eſſe voluiſtis? an ut, inſpectante me, expellerentur, per quos eſſem reſtitutus? Nolite, obſecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum eſſe, quam fuerit ille ipſe diſceſſus. Nam qui poſſum putare me reſtitutum eſſe, ſi diſtrahor ab iis, per quos reſtitutus ſum? Utinam Dii immortales feciſſent (pace tua, patria, dixerim: metuo enim, ne ſcelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie) utinam P. Clodius non modo viveret, ſed etiam prætor, conſul, dictator eſſet potius, quam hoc ſpectaculum viderem. O Dii immortales! fortem, et à vobis, judices, conſervandum virum! Minime, minime, inquit. Immo vero pænas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ita neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, uſquam, niſi in patria, morieter? aut, ſi forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum ſepulcrum eſſe patiemini? hunc ſua quiſquam ſententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulſum à vobis ad ſe vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, ſi ejecerit: miſeram, ſi amiſerit! Sed finis ſit. Neque enim præ lacrymis jam loqui poſſum: et hic ſe lacrymis defendi vetat. Vos oro, obteſtorque, judices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, juſtitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in judicibus legendis optimum, et ſapientiſſimum, et fortiſſimum quemque legit.

ORATIO IX.

Quæ est pro

M. MARCELLO.

ARGUMENTUM.

M. Marcellus *civis Romanus, amplissimus atque clarissimus in dissentione civili fuit cum* Pompeio, *quemadmodum et* Cicero *cum multis aliis senatoribus, civibusque Rom. Confecto autem bello,* Cæsar *victor multos ex inimicis suis, fautoribusque* Pompeii, *in patriam restituit, et ad pristinam dignitatem, inter quos* Ciceronem : *et postmodum deprecante senatu, populoque Rom. restituit et* Marcellum, *et ad patriam et ad pristinam dignitatem : Non obstante quod* Marcellus Cæsarem *offendisset, et quod* Cæsar *adhuc suspicari se diceret de voluntate* Marcelli, *tamen illa sua notissima benignitate suæ privatæ voluntati, publicam anteposuit voluntatem, unde hanc* Cicero *orationem agit ad* Cæsarem, *qua ipsum de sua illa humanitate divino prope ore commendat ; ostendens eum esse per suam clementiam in restitutione* Marcelli *summam, atque immortalem gloriam consecutum. Deinde ostendit multis rationibus non debere* Cæsarem *de aliquo suspicari, et tamen eum rogat, ut pro salute publica vitam suam custodiat, sine qua nec possit dignitas reipub. nec restitui, nec servari.*

Habita est hæc Oratio Urbis conditæ 707. Julio Cæsare *tertium, et Æmilio* Lepido Coss. Ciceronis *Ætat.* 61.

DIuturni silentii, Patres conscripti, quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies attulit: idemque initium, quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam, inauditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac pene divinam, tacitus nullo modo præterire possum. M. enim Marcello vobis, Patres conscripti, reique publicæ reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem, et auctoritatem, et vobis, et reipublicæ conservatam, ac restitutam puto. Dolebam enim, Patres conscripti, ac vehementer angebar, cum viderem, virum talem, qui in eadem causa, in qua ego, fuisset, non in eadem esse fortuna: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore studiorum ac laborum meorum, quasi quodam socio, à me, et comite distracto. Ergo et mihi, et meæ pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti, et his omnibus ad bene de omni republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim mihi quidem in multis, et maxime in me ipso, sed paulo ante omnibus, cum M. Marcellum senatui populoque Romano concessisti, commemoratis præsertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reipublicæ tuis vel doloribus, vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis vitæ anteactæ hodierno die maximum cepit, cum summo consensu senatus, tum præterea judicio tuo gravissimo et maximo: ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum

in accepto tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cujus ex salute non minor pene ad omnes, quam ad illum ventura sit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito, atque optimo jure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præstantior? Nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit. Tamen hoc affirmo, et hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die consecutus es.

Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri. Nec vero disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus, sed victoriis illustratæ sunt. Quæ quidem ego nisi ita magna esse fateor, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriæ sint imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multum juvant. Maximam vero partem quasi suo jure Fortuna sibi vindicat: et quidquid est prospere gestum, id pene omne ducit suum. At vero hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem. To-

tum hoc, quantumcumque eſt, quod certe maximum eſt, totum eſt, inquam, tuum. Nihil ſibi ex iſta laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipſa rerum humanarum domina, Fortuna, in iſtius ſe ſocietatem gloriæ non offert: tibi cedit: tuam eſſe totam, et propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum ſapientia commiſcetur, nec ad conſilium caſus admittitur. Domuiſti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; ſed tamen ea viciſti, quæ et naturam, et conditionem, ut vinci poſſent, habebant. Nulla eſt enim tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari, frangique poſſit. Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adverſarium nobilitate, ingenio, virtute præſtantem, non modo extollere jacentem, ſed etiam amplificare ejus priſtinam dignitatem: hæc qui faciat, non ego eum cum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum deo judico. Itaque, C. Cæſar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur ille quidem non ſolum noſtris, ſed pene omnium gentium literis, atque linguis: neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticeſcet. Sed tamen ejuſmodi res, neſcio quomodo, etiam cum leguntur, obſtrepi clamore militum videntur, et tubarum ſono. At vero cum aliquid clementer, manſuete, juſte, moderate, ſapienter factum, in iracundia præſertim, quæ eſt inimica conſilio, et in victoria, quæ natura inſolens et ſuperba eſt, aut audimus, aut legimus: quo ſtudio incendimur, non modo in geſtis rebus, ſed etiam in fictis, ut eos ſæpe, quos nunquam vidimus, diligamus? Te vero, quem præſentem intuemur, cujus mentem, ſenſuſque, et os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicæ fecerit, id eſſe ſalvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus ſtudiis

diis prosequemur? qua benevolentia complectemur? Parietes, medius fidius, C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ, tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, et suis sedibus. Equidem cum C. Marcelli, viri optimi, et comemorabili pietate præditi, lacrymas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit. Quibus tu etiam mortuis, M Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, jam ad paucos redactam, pene ab interitu vindicasti.

Hunc tu igitur diem tuis maximis et innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius est propria Cæsaris: cæteræ duce te gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo, magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem es et dux, et comes: quæ quidem tanta est, ut tropæis, monumentisque tuis allatura sit finem ætas: nihil est enim opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat, et consumat vetustas: at vero hæc tua justitia, et lenitas animi florescet quotidie magis, ita, ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam ante æquitate, et misericordia viceras: hodierno vero die teipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cum ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam cum ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque devicta est. Atque hoc C. Cæsaris judicium, *Patres conscripti*, quam late pateat, attendite.

Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reipublicæ misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certi liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ conservavit; memet mihi, et item reipublicæ, nullo deprecante; reliquos amplissimos viros, et sibi ipsis, et patriæ reddidit, quorum et frequentiam, et dignitatem hoc ipso in consessu videtis: non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit, à plerisque ignoratione potius, et falso, atque inani metu, quam cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse susceptum.

Quo quidem in bello semper de pace agendum, audiendum, putavi, semperque dolui non modo pacem, sed orationem etiam civium, pacem efflagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam secutus sum arma civilia, semperque mea consilia, pacis et togæ socia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens et sciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium minime obscurum fuit. Nam et in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, et in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit, cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum, cum esset incertus exitus, et anceps fortuna belli. Qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat, se maluisse non dimicare, quam vincere. Atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis.

Noſtri enim ſenſus, ut in pace ſemper, ſic tum etiam in bello congruebant.

Quoties ego eum, et quanto cum dolore vidi, cum inſolentiam certorum hominum, tum etiam ipſius victoriæ ferocitatem extimeſcentem? quo gratior tua liberalitas, C. Cæſar, nobis, qui illa vidimus, debet eſſe. Non enim jam cauſæ ſunt inter ſe, ſed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam, præliorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. Quos amiſimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, ſi fieri poſſet, C. Cæſar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie conſervat, quos poteſt. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuiſſe victoriam. Quidam enim non modo armatis, ſed interdum etiam otioſis minabantur: nec, quid quiſque ſenſiſſet, ſed, ubi fuiſſet, cogitandum eſſe dicebant: ut mihi quidem videantur Dii immortales, etiam ſi pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, et tam luctuoſum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam ſatiati aliquando, omnem ſpem ſalutis ad clementiam victoris, et ſapientiam contuliſſe. Quare gaude tuo iſto tam excellenti bono: et fruere cum fortuna, et gloria, tum etiam natura, et moribus tuis: ex quo quidem maximus eſt fructus, jucunditaſque ſapienti. Cætera cum tua recordabere; etſi perſæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. De nobis, quos in republica tecum ſimul ſalvos eſſe voluiſti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de ſingulari *ſapientia* tua cogitabis: quæ non modo *ſumma bona*, ſed nimirum audebo vel ſola dicere. *Tantus* eſt enim ſplendor in laude vera,

tant

tanta in magnitudine animi et consilii dignitas, ut hæc à virtute donata; cætera à fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione officii, stulta fortasse, certe non improba, et specie quadam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contraque summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt.

Nunc vero venio ad gravissimam querelam, et atrocissimam suspicionem tuam, quæ non tibi ipsi magis, quam cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te conservati sumus, providenda est. Quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens, de tuisne? tametsi qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? An ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor: ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici. Qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuerunt, amicissimi sint. Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ sint, et tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam: simul enim augebimus et diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tua salute contineri suam? et ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, casus dumtaxat humanos, et incertos even-

tus valetudinis, et naturæ communis fragilitatem extimeſco; doleoque, cum reſpublica immortalis eſſe debeat, eam in unius mortalis anima conſiſtere. Si vero ad humanos caſus, incertoſque eventus valetudinis, ſceleris etiam accedat, inſidiarumque conſenſio: quem deum, ſi cupiat, opitulari poſſe reipublicæ credamus? Omnia ſunt excitanda tibi, C. Cæſar, uni, quæ jacere ſentis, belli ipſius impetu, quod neceſſe fuit, perculſa, atque proſtrata: conſtituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda ſoboles, omnia, quæ dilapſa jam fluxerunt, ſeveris legibus vicienda ſunt.

Non fuit recuſandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, et armorum, quin quaſſata reſpublica, quicumque belli eventus fuiſſet, multa perderet, et ornamenta dignitatis, et præſidia ſtabilitatis ſuæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuiſſet. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda ſunt: quibus, præter te, mederi nemo poteſt. Itaque illam tuam præclariſſimam et ſapientiſſimam vocem invitus audivi: ſatis te diu vel naturæ vixiſſe, vel gloriæ. Satis, ſi ita vis, naturæ fortaſſe; addo etiam, ſi placet, gloriæ: at, quod maximum eſt, patriæ certe parum. Quare omitte, quæſo, iſtam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli noſtro periculo ſapiens eſſe. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem iſtud nimis crebro dicere, ſatis te tibi vixiſſe. Credo: ſed tum id audirem, ſi tibi ſoli viveres, aut ſi tibi etiam ſoli natus eſſes. Nunc, cum omnium ſalutem civium, cunctamque rempublicam res tuæ geſtæ complexæ ſint: tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu modum tuæ vitæ, *non ſalute reipublicæ*, ſed æquitate animi defi-

nies?

nies? Quid, si istud ne gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parumne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? Immo vero aliis, quamvis multis, satis: tibi uni parum. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certe parum est tum, cum est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ: si quidem gloria, est illustris, ac pervagata multorum, et magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est, hic restat actus, in hoc elaborandum est, ut rempublicam constituas, eaque tu in primis composita, summa tranquillitate et otio perfruare: tum te, si voles, cum et patriæ, quod debes, solveris, et naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum, quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit? Quanquam iste tuus animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagravit. Nec vero hæc tua vita ducenda est, quæ corpore et spiritu continetur. Illa, inquam, illa vita est tua, Cæsar, quæ vigebit memoria seculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet; nunc, etiam quæ laudet, expectat. Obstupescent posteri certe imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monu-

menta,

menta, munera, triumphos audientes, et legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis et institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: sedem quidem stabilem, et domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad cælum res tuas gestas efferent: alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris: ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis post seculis de te judicabunt: et quidem haud scio, an incorruptius, quam nos. Nam et sine amore, et sine cupiditate, et rursus sine odio, et sine invidia judicabunt. Id autem etiam si tunc ad te, ut quidam falso putant, non pertinebit; nunc certe pertinet, te esse talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio. Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ. Non enim consiliis solum et studiis, sed armis etiam et castris dissidebamus. Erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset: multi, quid sibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta respublica est hoc misero, fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret: nec qui omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exilio, aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt. Ingratus est, injustusque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, qui in causa animam profudit. Quæ enim pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. Sed *jam omnis fracta* dissensio est armis, et extincta *æquitate victoris*: restat, ut omnes unum velint.

qui modo habent aliquid non ſolum ſapientiæ, ſed etiam ſanitatis. Niſi te, C. Cæſar, ſalvo, et in iſta ſententia, qua cum antea, tum hodie vel maxime uſus es, manente, ſalvi eſſe non poſſumus. Quare omnes te, qui hæc ſalva eſſe volumus, et hortamur, et obſecramus, ut vitæ, ut ſaluti tuæ conſulas: omneſque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipſe ſentio, quoniam ſubeſſe aliquid putas, quod cavendum ſit, non modo excubias, et cuſtodias, ſed etiam laterum noſtrorum oppoſitus, et corporum policemur.

Sed, unde eſt orſa, in eodem terminetur oratio: maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæſar, majores etiam habemus. Nam omnes idem ſentiunt: quod ex omnium precibus et lacrimis ſentire potuiſti. Sed quia non eſt ſtantibus omnibus neceſſe dicere; à me certe dici volunt: cui neceſſe eſt quodammodo, et quod volunt, et quod M. Marcello, à te huic ordini, populoque Romano, et reipublicæ reddito, præcipue id à me fieri debere intelligo. Nàm lætari omnes, non ut de unius ſolum, ſed ut de communi omnium ſalute, ſentio. Quod autem ſummæ benevolentiæ eſt, quæ mea erga illum omnibus ſemper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo et amantiſſimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, cum id ſollicitudine, cura, labore tamdiù præſtiterim, quamdiu eſt de illius ſalute dubitatum: certe hoc tempore, magnis curis, moleſtiis, doloribus liberatus, præſtare debeo. Itaque, C Cæſar, ſic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non conſervato ſolum, ſed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus acceſſerit.

ORATIO

ORATIO X.

Quæ est pro

Q. LIGARIO.

ARGUMENTUM.

Quintus Ligarius *civis Romanus, cum* C. Confidio *consule profectus est legatus in* Africam, *ante belli civilis principium. Deinde provincia decedente* C. Confidio, Ligarius, *præfectus provinciæ, mansit in* Africa: *postea cum bellum exarsisset inter* Cæsarem *et* Pompeium. Ligarius, *nullo negotio se implicari passus est, ut dicit* Cicero; *nam* P. Accius Varus *qui prætor* Africam *obtinuerat,* Uticam *venit et arripuit imperium ad clamorem multitudinis imperitæ, ad eum facto concursu: et* Ligarius *adventu suo quievit, sed necessitate mansit in* Africa *quæ provincia contra* Cæsarem *tenebatur: ad quam provinciam bello ardente,* L. Tubero, *cum justo imperio sibi a senatu et sorte, ut moris erat, dato venisset, eam intrare non potuit, prohibente* Ligario, *ut asserebat ipse* Tubero, *unde ad* Pompeium *invit in* Macedoniam, *et apud eum de injuria questus est, ut dicit* Cicero, *et cum eo fuit in bello civili: quo bello finito,* Cæsar *victor* Tuberoni *et multis aliis patriam restituit: sed* Ligarius *exulabat, domi manentibus duobus fratribus* Ligarii, *qui cum* Cæsare *semper fuerant; et cum* Q. Tubero *filius* L. Tuberonis Ligarium *apud* Cæsarem *accusavisset,* quod contra *Cæsarem fuisset in* Africa, *quodque ipsum cum patre suo provincia prohibuisset:* Ligarium Cicero

hac insigni oratione defendit, et pro ipso gratiam Cæsaris *nititur impetrare.*

Habita est hæc Oratio Urbis conditæ 707. Julio Cæsare *tertium, et Æmilio Lepido Coss.* Ciceronis *Ætat.* 61.

NOvum crimen, C. Cæsar, et ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quo me vertam, nescio. Paratus enim veneram, cum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed quoniam diligentia inimici investigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor: præsertim cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id jam integrum non esset: omissaque controversia, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, cum à te non liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum: sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum Itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. igitur Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Considio profectus est: qua in legatione et civibus, et sociis ita se probavit, ut decedens Considius provincia satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciæ præfecisset. Itaque Q. Ligarius, cum diu recusans nihil profecisset, provinciam accepit invitus: cui sic præfuit in pace, ut et civibus, et sociis gratissima esset ejus integritas, et fides. Bellum

lum subito exarsit: quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari. Quo audito, partim cupiditate inconsiderata, partim cæco quodam timore, primo salutis, post etiam studii sui quærebant aliquem ducem: cum Ligarius, domum spectans, et ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Accius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum statim concursum est. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad privatum clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio, deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpâ vacat. Domo est egressus non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certe animum tuum non debet offendere. Num igitur remansio? Multo minus. Nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam necessitatem honestam. Ergo hæc duo tempora carent crimine: unum, cum est legatus profectus: alterum, cum, efflagitatus à provincia, præpositus Africæ est. Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit. Quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potius, quam Romæ; cum P. Accio, quam cum concordissimis fratribus; cum alienis esse, quam cum suis maluisset? Cum ipsa legatio plena desiderii ac sollicitudinis fuisset, propter incredibilem quendam fratrum amorem; hic æquo animo esse potuit, belli dissidio distractus à fratribus?

Nullum igitur habes, Cæſar, adhuc in Q. Ligario ſignum alienæ à te voluntatis. Cujus ego cauſam animadverte, quæſo, qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentiſque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuiſſe, in qua ſeipſum confitetur fuiſſe: nec tuas tacitas cogitationes extimeſcit: nec, quid tibi de alio audienti, de ſe ipſo occurrat, reformidat. Vide, quam non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis, et ſapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce contendam, ut hoc populus Romanus exaudiat: ſuſcepto bello, Cæſar, geſto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio ac voluntate ad ea arma profectus ſum, quæ erant ſumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc ſciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto literas miſit, ut eſſem idem, qui fuiſſem: qui cum ipſe imperator in toto imperio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt: à quo, hoc ipſo C. Panſa mihi nuncium perferente, conceſſos faſces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique ſe ſalutem putavit dare, ſi eam nullis ſpoliatam ornamentis dediſſet. Vide, quæſo, Tubero, ut, qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de ſe eadem dicerem, ignoſceret. Cujus ego induſtriæ, gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio, ſtudiiſque delector, vel quod laudem adoleſcentis propinqui exiſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro, quis putet eſſe crimen, fuiſſe in Africa Ligarium? nempe is, qui et ipſe in eadem Africa eſſe voluit, et

prob

prohibitum se à Ligario queritur, et certe contra ipsum Cæsarem est congressus armatus. Quid enim, Tubero, destrictus ille tuus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adolescens: ad me revertar. Iisdem in armis fui. Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi, ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desidero: quod homo, cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc causæ quod esset, non viderit. Nam, si vidisset, quovis profecto, quam isto modo, à te agi maluisset. Arguis fatentem. Non est satis. Accusas eum, qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem, quam tu: aut, ut tu vis, parem. Hæc non modo mirabilia sunt, sed prodigii simile est quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi isti sunt mores. Usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Græcorum, aut immanium Barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo suo, ne cum ejus filio, consobrino suo, ne nobiscum vivat? ne sit in patria? Num est? num potest magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exulat. Non tu ergo hunc patria privare, qua caret, sed vita, vis. At istud ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. Ipse jubebat occidi, nullo postulante

lante: præmiis etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est. Ego vero istud non postulo, inquies. Ita mehercule existimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem, novi domum, nomenque vestrum: studia denique generis ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. Itaque certo scio, vos non petere sanguinem: sed parum attenditis. Res enim eo spectat, ut ea pœna, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quæ est igitur alia, præter mortem? Si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? An, ne ignoscatur? Hoc vero multo acerbius, multoque est durius. Quod nos domi petimus, precibus et lacrymis, prostrati ad pedes, non tam nostræ causæ fidentes, quam hujus humanitati: id ne impetremus, pugnabis? et in nostrum fletum irrumpes? et nos jacentes ad pedes supplicum voce prohibebis?

Si, cum hoc domi faceremus, quod et fecimus, et, ut spero, non frustra fecimus, tu derepente irrupisses, et clamare cœpisses, C. Cæsar, cave ignoscas, cave te fratrum, pro fratris salute obsecrantium, misereatur: nonne omnem humanitatem exuisses? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? et in tali miseria multorum, perfugium misericordiæ tollere? Dicam plane, C. Cæsar, quod sentio. Si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines, (intelligo quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cum etiam de victis reperiantur? quam multi, qui, cum à te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse

esse misericordem? Quod si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse: si honesto et misericordi mendacio saluti civis calamitosi consultum esse vellemus: tamen hominis non esset, in tanto discrimine et periculo civis refellere et coarguere nostrum mendacium: et, si esset alicujus, ejus certe non esset, qui in eadem causa et fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tu diceres: cave, Cæsar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? cave ignoscas. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox est? qua qui apud te, C. Cæsar, utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam. Ac primus aditus, et postulatio Tuberonis, hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. Alii errorem appellant: alii timorem: qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissime, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium et verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, et improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat, humana consilia divina necessitate esse superata. Liceat esse miseros, quanquam hoc victore esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam *ex te, Cæsar,* audivit? aut tua quid aliud arma *voluerunt, nisi à* te contumeliam propulsare? quid

egi

egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur, et dignitatem tuam? Quid? tu, cum pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi vero, Cæsar, tua in me maxima merita tanta certe non viderentur, si me, ut sceleratum, à te conservatum putarem. Quomodo autem tu de republica bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illam existimavisti, Cæsar, initio, non bellum: non hostile odium, sed civile dissidium: utrisque cupientibus rempublicam salvam, sed partim consiliis, partim studiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erit pene par: non par fortasse eorum, qui sequebantur: causa tum dubia, quod érat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam Dii adjuverint. Cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus? Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram: utrum tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligario ex Africa exire, an vobis in Africam non venire? Poteramusne, inquies, cum senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere senatui necesse erat: vos tum paruistis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime vero. Neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis sors conjecta est ex senatus-consulto, cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare. Hæc ego novi propter omnes necessitudines, quæ mihi sunt cum L. Tuberone. Domi una eruditi, militiæ contubernales, post,

affin

affines, in omni denique vita familiares. Magnum etiam vinculum, quod iisdem studiis semper usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse. Sed ita quidam agebant, ita reipublicæ sanctissimum nomen opponebant, ut etiam si aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit auctoritati amplissimi viri, vel potius paruit. Una est profectus cum iis, quorum erat una causa. Tardius iter fecit. Itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius. Nam, si crimen est ullum, voluisse; non minus magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quam aliquem se maluisse. Atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces certe habebat. Sed quoquo modo sese illud habet: hæc querela vestra, Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non sumus. Quid si essetis? Cæsarine eam tradituri fuissetis, an contra Cæsarem retenturi? Vide, quid licentiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si responderit Tubero, Africam, quo senatus eum, sorsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse: non dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere. Non enim si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas patientissimas aures, quam ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maxime infestam: in qua erat rex potentissimus, inimicus huic causæ, aliena voluntas, conventus firmi, atque magni. Quæro, quid facturi fuissetis? quanquam, *quid acturi fueritis*, non dubitem, cum videam, *quid feceritis*. Prohibiti estis in provincia vestra

pedem

pedem ponere, et prohibiti, ut perhibetis, summa cum injuria. Quomodo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti, in societatem belli veneratis. Quod si Cæsaris causa in provinciam veniebatis: ad eam profecto exclusi provincia venissetis. Venistis ad Pompeium. Quæ est ergo apud Cæsarem querela, cum eum accusatis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet; vos provinciam fuisse Cæsari tradituros, etiam si à Varo, et quibusdam aliis prohibiti essetis. Ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occasione privaverit. Sed vide, quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri, L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipse probarem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi à te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta constantia? Constantiam dico? nescio, an melius patientiam possem dicere. Quotus enim istud quisque fecisset, ut à quibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate rejectus, ad eas ipsas rediret? Magni cujusdam animi, atque ejus viri est, quem de suscepta causa, propositaque sententia, nulla contemelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere. Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuissent; honos, nobilitas, splendor, ingenium; quæ nequaquam fuerunt: hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod justo cum imperio ex senatus-consulto in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus, non ad Cæsarem, ne iratus: non domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur: in Macedoniam, ad Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam cau-

sam

ſam, à qua erat rejectus, cum injuria. Quid? cum iſta res nihil commoviſſet ejus animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, ſtudio in cauſa fuiſtis. Tantummodo in præſidiis eratis; animi vero à cauſa abhorrebant. An, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi ſtudio tenebamur? Pacis equidem ſemper auctor fui: ſed tum ſero. Erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certe præcipue, qui in eum locum veniſſes, ubi tibi eſſet pereundum, niſi viciſſes. Quanquam, ut nunc ſe res habet, non dubito, quin hanc ſalutem anteponas illi victoriæ. Hæc ego non dicerem, Tubero, ſi aut vos conſtantiæ veſtræ, aut Cæſarem beneficii ſui pœniteret. Nunc quæro, utrum veſtras injurias, an reipublicæ perſequamini. Si reipublicæ: quid de veſtra in ea cauſa perſeverantia reſpondebitis? Si veſtras: videte, ne erretis, qui Cæſarem veſtris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit ſuis. Itaque num tibi videor, Cæſar, in cauſa Ligarii occupatus eſſe? Num de ejus facto dicere? quidquid dixi, ad unam ſummam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel miſericordiæ tuæ. Cauſas, Cæſar, egi multas, et quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certe nunquam hoc modo, *Ignoſcite, judices: erravit: lapſus eſt: non putavit: ſi unquam poſthac.* Ad parentem ſic agi ſolet. Ad judices, *Non fecit, non cogitavit, falſi teſtes, fictum crimen.* Dic te, Cæſar, de facto Ligarii judicem eſſe: quibus in præſidiis fuerit, quære. Taceo. Ne hæc quidem colligo, quæ fortaſſe valerent etiam apud judicem: legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppreſſus, in eo non acerbus; tum etiam totus animo, et ſtudio tuus. Ad judicem ſic agi ſolet. Sed ego ad parentem loquor, Er-

ravi, temere feci, pœnitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoscas oro. Si nemo impetravit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti.

An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt, tui necessarii. Vidi enim, et cognovi, quid maxime spectares, cum pro alicujus salute multi laborarent: causas apud te rogantium gratiores esse, quam vultus: neque spectare, quam tuus esset necessarius is, qui te oraret, sed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te causas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab iisque te moveri maxime, quorum justissimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies necessariis tuis; sed hoc, quæso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reipublicæ, proponere. Nosti optime homines. Animadverte horum omnium mœstitiam, et dolorem. Hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid existimes, lacrymas squaloremque ipsius, et filii vides. Quid de fratribus dicam? Noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam Dii penates, uno illo exulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt, moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. Te enim

enim dicere audiebamus, Nos, omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te, omnes, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Martium, C. Cæsetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Romanos, qui adsunt veste mutata, non solum notes tibi, verum etiam probatos viros, tecum fuisse? Atque his maxime irascebamur, et hos requirebamus, et his nonnuli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos; ut, quemadmodum cætera, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiatur. Quod si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum: omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, et pene conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam ut hi fratres diversas sententias, fortunasque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est unus: qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed ierit ad bellum: discesserit non à te solum, verum etiam à fratribus. Hi te orant tui. Equidem cum tuis omnibus negotiis interessem, memoria teneo: qualis tum T. Ligarius, quæstor urbanus, fuerit erga te et dignitatem tuam. Sed parum est me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus illo quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud, (*neque enim hæc divinabat*) nisi ut tu eum *studiosum, et bonum* virum judicares, nunc à te

supplex

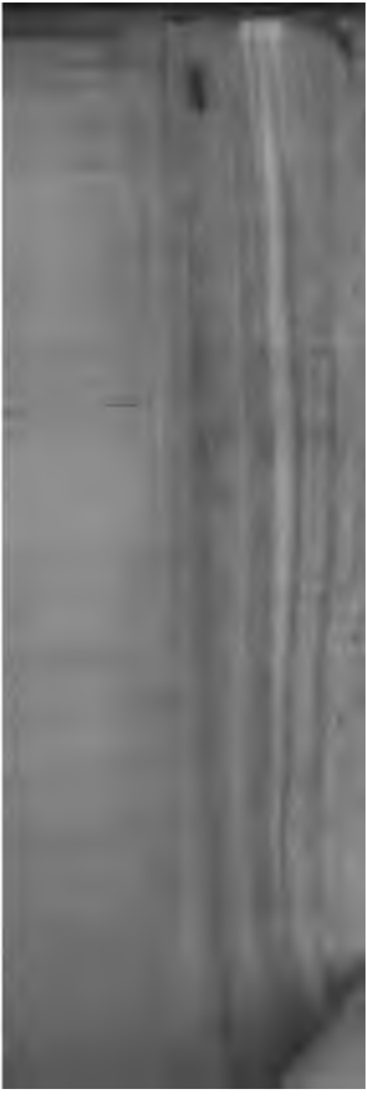

dversarios
nnes, qui
itur hunc
domum,
orfidium,
sunt veste
tiam pro-
s maxime
is nonnuli
uis suos;
sunt à te,
si penitus
n: omnes
test quis-
Italia esse
rit, in qua
onsensum
hac prope
: non sen-
ut hi fra-
terentur?
nt... tem-
o id fecis-
salvos esse
t non à te
rant tui,
reressem,
, quæstor
am. Sed
m te, qui
a, hoc est
aliquid de
etiam de
em recor-
nihil ego
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ravi, temere feci, pœnitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoscas oro. Si nemo impetravit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti.'

An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt, tui necessarii. Vidi enim, et cognovi, quid maxime spectares, cum pro alicujus salute multi laborarent: causas apud te rogantium gratiores esse, quam vultus: neque spectare, quam tuus esset necessarius is, qui te oraret, sed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te causas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab iisque te moveri maxime, quorum justissimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies necessariis tuis; sed hoc, quæso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reipublicæ, proponere. Nosti optime homines. Animadverte horum omnium mœstitiam, et dolorem. Hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid existimes, lacrymas squaloremque ipsius, et filii vides. Quid de fratribus dicam? Noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam Dii penates, uno illo exulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt, moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. Te

enim dicere audiebamus. Nos, omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te, omnes, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Martium, C. Cæsetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Romanos, qui adsunt veste mutata, non solum notes tibi, verum etiam probatos viros, tecum fuisse? Atque his maxime irascebamur, et hos requirebamus, et his nonnuli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos; ut, quemadmodum cætera, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiatur. Quod si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum: omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, et pene conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam ut hi fratres diversas sententias, fortunasque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est unus: qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed ierit ad bellum: discesserit non à te solum, verum etiam à fratribus. Hi te orant tui. Equidem cum tuis omnibus negotiis interessem, memoria teneo: qualis tum T. Ligarius, quæstor urbanus, fuerit erga te et dignitatem tuam. Sed parum est me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus illo quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud, (neque enim hæc divinabat) nisi ut tu eum studiosum, et bonum virum judicares, nunc à te

supplex

supplex fratris salutem petit. Quam hujus admonitus officio cum utrisque his dederis, tres fratres optimos et integerrimos, non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobilissimo et clarissimo, M. Marcello fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, et huic omni frequentiæ probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo: cujus voluntatem carissimam semper habuisti. Et, si ille dies tibi gloriosissimus, populo Romano gratissimus fuit: noli, obsecro, dubitare, C. Cæsar, similem illi gloriæ laudem quam sæpissime quærere. Nihil est enim tam populare, quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis, nec admirabilior, nec gratior misericordia est. Homines enim ad Deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut possis; nec natura tua melius, quam ut velis conservare quamplurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certe natura breviorem. Quare, cum utilius esse arbitrer, te ipsum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam. Tantum te ipsum admonebo, si illi absenti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

ORATIO XI.

Quæ est pro

REGE DEIOTARO.

ARGUMENTUM.

REX Deiotarus Gallogræciæ, exorto bello civili Pompeium inter et Cæsarem, Pompeii partem secutus erat: quo victo Pharsalico certamine, in regnum se recepit. Cæsarem bellum in Ægypto cum Alexandrinis, aliisque vicinis Regibus gerentem, pecunia militibusque adjuvit, quo se ei gratum redderet. Cum autem devictis hostibus, rebusque compositis, per Gallogræciam rediret Cæsar, Deiotaro aliqua regni parte mulctato ignovit. Non multo post a suo ex sorore nepote Castore, servoque ab eo corrupto Philippo medico, apud Cæsarem Romæ accusatus est insidiarum: nempe quod in castro Lucio armatos homines ad eum occidendum, cum dona regia lustraret, collocasse: quod alieno fuisset animo semper a Cæsare: quod copias contra eum comparasset, aliaque ejusmodi crimina objecta sunt, quæ Cicero fuse refellit.

Habita est hæc oratio anno urbis conditæ 708. Ciceronis 62. post reditum Cæsaris ex Hispania; ipso Cæsare tertium Dictatore, et quartum Consule; M. Æmilio Lepido equitum Magistro.

CUM in omnibus caussis gravioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus, vel ætas mea

 postulare,

postulare, tum in hac causa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortunisque regis: quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo; tamen est ita inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebam, pro perpetuis ejus in nostram rempublicam meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelem Castorem, ne dicam sceleratum et impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri, et tegere debebat: commendationemque ineuntis ætatis ab impietate, et scelere duxerit: avi servum, corruptum præmiis, ad accusandum dominum impulerit; et à legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accusantis, et dominum absentem, et dominum amicissimum nostræ reipublicæ, cum os videbam, cum verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimescebam. Nam, cum more majorum de servo in dominum, ne tormentis quidem, quæri liceat: in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit, etiam ab invito: exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus. Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum: quod tamen, cum te penitus recognovi, timere desino. Re enim iniquum est, sed tua sapientia fit æquissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris inisse arguare, si per teipsum consideres, grave est. Nemo enim ferè est, qui sui periculi judex, non sibi

ſe æquiorem, quam reo, præbeat. Sed tua, C. Cæſar, præſtans, ſingularisque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quam intelligo, quid de te cæteros velis judicare. Moveor etiam loci ipſius inſolentia, quod tantam cauſam, quanta nulla unquam in diſceptatione verſata eſt, dico intra domeſticos parietes, dico extra conventum et eam frequentiam, in qua oratorum ſtudia niti ſolent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquieſco: te unum intueor: ad te unum omnis mea ſpectat oratio: quæ mihi ad ſpem obtinendæ veritatis graviſſima ſunt, ad motum animi, et ad omnem impetum dicendi, contentionemque leviora. Hanc enim, C. Cæſar, cauſam ſi in foro dicerem, eodem audiente et diſceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concurſus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis conſumptam eſſe meminiſſet? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique teſtarer ipſum. Sic, cum et Deorum immortalium, et populi Romani, et ſenatus beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deeſſe poſſet oratio. Quæ quoniam anguſtiora parietes faciunt, actioque cauſæ maxime debilitatur loco; tuum eſt, Cæſar, qui pro multis ſæpe dixiſti, quid nunc mihi animi ſit, ad te ipſum referre; quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accuſatione ipſa dico, de accuſatorum ſpe pauca dicam: qui, cum videantur neque ingenio, neque uſu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc cauſam non ſine aliqua ſpe, et cogitatione venerunt.

Iratum te regi Deiotaro fuiſſe non erant neſcii; affectum illum quibuſdam incommodis, et detri-

mentis,

mentis, propter offenſionem animi tui, meminerant: teque cum huic iratum, tum ſibi amicum cognoverant: cumque apud ipſum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen inſideret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæſar, per fidem, et conſtantiam, et clementiam tuam, libera, ne reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. Per dexteram te iſtam oro, quam regi Deiotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti; iſtam, inquam, dexteram, non tam in bellis et in præliis, quam in promiſſis et fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hoſpitium renovare voluiſti: te ejus Dii penates acceperunt: te amicum, et placatum Deiotari regis aræ, focique viderunt. Cum facile exorari, Cæſar, tum ſemel exorari ſoles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas reſediſſe in te ſimultatis reliquias ſenſerit. Quanquam cui ſunt inauditæ cum Deiotaro querelæ tuæ? nunquam tu illum accuſaviſti ut hoſtem, ſed ut amicum officio parum functum, quod propenſior in Cn. Pompeii amicitiam fuiſſet, quam in tuam. Cui tamen ipſi regi veniam te daturum fuiſſe dicebas, ſi tum auxilia Pompeio, vel ſi etiam filium miſiſſet, ipſe tamen excuſatione ætatis uſus eſſet. Itaque cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas. Itaque non ſolum in eum non animadvertiſti, ſed omni metu liberaviſti, hoſpitem agnoviſti, regem reliquiſti. Neque enim ille odio tui progreſſus, ſed errore communi lapſus eſt. Is Rex, quem Senatus hoc nomine ſæpe honorificentiſſimis decretis appellaviſſet, quique illum ordinem ab adoleſcentia graviſſimum ſanctiſſimumque duxiſſet, iiſdem rebus eſt perturbatus, homo longinquus et alienigena, quibus nos in media republica nati, ſemperque

versati. Cum audiret senatus consentientis auctoritate arma sumpta: consulibus, prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus rempublicam defendendam datam, movebatur animo, et vir huic imperio amicissimus de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat. In summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. Maxime vero perturbatus est, ut audivit, consules ex Italia profugisse: omnesque consulares, (sic enim nunciabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. Talibus enim nunciis et rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri subsequebantur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiæ et pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quæ cum ita essent, tamen usque eo se tenuit, quoad à Cn. Pompeio ad eum legati, literæque venerunt. Ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viri auctoritati rex Deiotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus: in quem cum Dii atque homines omnia ornamenta congessissent, tum tu ipse plurima, et maxima. Neque enim si tuæ res gestæ cæterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amisimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria; quanti honores populi Romani, quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? Tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præstitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non possumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit, hoc misero, fatalique bello, quem antea justis, hostilibusque bellis adjuverat; quocum erat non hospitio solum, verum etiam familiaritate conjunctus: et venit vel rogatus, ut amicus; vel arcessitus,

ceſſitus, ut ſocius; vel evocatus, ut is, qui ſenatui parere didiciſſet: poſtremo venit, ut ad fugientem, non ut ad inſequentem, id eſt, ad periculi, non ad victoriæ ſocietatem. Itaque, Pharſalico prælio facto, à Pompeio diſceſſit: ſpem infinitam perſequi noluit. Vel officio, ſi quid debuerat; vel errori, ſi quid neſcierat, ſatisfactum eſſe duxit: domum ſe contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii, ampliſſimi viri, tuis tectis et copiis ſuſtentavit: ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum, et probatiſſimum omnibus delegiſti, pecuniam miſit: ille iterum, ille tertio auctionibus factis pecuniam dedit, qua ad bellum utereris: ille corpus ſuum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hoſtem eſſe duxit ſuum. Quæ quidem à te in eam partem accepta ſunt, C. Cæſar, ut eum ampliſſimo regis honore et nomine affeceris.

Is igitur non modo à te periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus, arguitur domi te ſuæ interficere voluiſſe. Quod tu, niſi eum furioſiſſimum judicas, ſuſpicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti ſceleris fuerit, in conſpectu Deorum penatium necare hoſpitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clariſſimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimeſcere: cujus tam inhumani et ingrati animi, à quo rex appellatus eſſet, in eum, tyrannum inveniri: ut hæc omittam; cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes ſocios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra ſe unum excitare? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum cariſſimo filio diſtractus eſſet, tanto ſcelere non modo perfecto,

ſed etiam cogitato? At, credo, hæc homo inconſultus et temerarius non videbat. Quis conſideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quamquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio, et prudentia, quam fide, et religione vitæ defendendum puto. Nota tibi eſt, C. Cæſar, hominis probitas, noti mores, nota conſtantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita eſt? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere poſſet, propter metum præſentis exitii, nec in facinoroſum, niſi eſſet idem amentiſſimus, id vos et à viro optimo, et ab homine minime ſtulto cogitatum eſſe confingitis. At quam non modo non credibiliter, ſed ne ſuſpicioſe quidem. Cum, inquit, in caſtellum Lucelum veniſſes, et domum regis, hoſpitis tui, divertiſſes: locus erat quidam, in quo erant ea compoſita, quibus rex te munerare conſtituerat. Huc te è balneo, prius quam accumberes, ducere volebat. Ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipſo loco collocati. En crimen, en cauſa, cur regem fugitivus, dominum ſervus accuſet. Ego mehercule, C. Cæſar, initio, cum eſt ad me iſta cauſa delata, Phidippum medicum, ſervum regium, qui cum legatis miſſus eſſet, ab iſto adoleſcente eſſe corruptum; hac ſuſpicione ſum percuſſus: medicum indicem ſubornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Etſi à veritate longe, tamen à conſuetudine criminandi non multum res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit, primo occultius in potione, vel in cibo: deinde etiam impunius fit, quod, cum eſt factum, negari poteſt. Si palam te interemiſſet: omnium in ſe gentium non ſolum odia, ſed etiam arma convertiſſet. Si veneno: Jovis illius quidem hoſpitalis numen nunquam celare potuiſſet, homines fortaſſe

tasse celavisset. Quod igitur et occultius conari, et efficere cautius potuit; id tibi, et medico callido, et servo, ut putabat, fideli, non credidit; de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? At quam festive crimen contexitur? Tua te, inquit, eadem, quæ semper, fortuna servavit: negavisti tum te inspicere velle. Quid postea? an Deiotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? At eodem te, cum cœnavisses, rediturum dixeras: itaque fecisti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? Cum in convivio comiter et jucunde fuisses, tum illuc ivisti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia; quæ Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quod cum præsens Deiotarus regio et animo, et more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, Cæsar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem; vultus hominum te intuentium, atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi moderate, nisi quiete, nisi ex hominis gravissimi et sanctissimi disciplina? Quid igitur causæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere? In posterum, inquit, diem distulit, ut, cum in castellum Luceium ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi: sed tamen acta [illegible] criminose est. Cum, inquit, vomere te post [illegible] velle dixisses, in balneum te ducere cœ[illegible] Ibi enim erant insidiæ. At te eadem [illegible] fortuna servavit: in cubiculum te ire malle [illegible] Dii te perdant, fugitive: ita non modo [illegible] et improbus, sed fatuus et amens es.

Quid

Quid? ille ſigna ænea in inſidiis poſeurat, quæ è balneo in cubiculum transferri non poſſent? Habes crimina inſidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conſcius. Quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conſcium tanti ſceleris habebat, à ſe dimitteret, Romam etiam mitteret, ubi et inimiciſſimum ſciret eſſe nepotem ſuum, et C. Cæſarem, cui feciſſet inſidias? præſertim cum is unus eſſet, qui poſſet de abſente ſe vindicare? Et fratres meos, inquit, quod erant conſcii, in vincula conjecit. Cum igitur eos vinciret, quos ſecum habebat; te ſolutum Romam mittebat, qui eadem ſcires, quæ illos ſcire dicis?

Reliqua pars accuſationis duplex fuit: una, regem ſemper in ſpeculis fuiſſe, cum à te animo eſſet alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparaſſe. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano poſſet; ſed quibus fines ſuos ab excurſionibus hoſtium et latrociniis tueretur, et imperatoribus noſtris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat: nunc exiguas vix tueri poteſt. At miſit ad Cælium neſcio quem: ſed eos, quos miſit, quod ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro quam veriſimile ſit, aut non habuiſſe regem, quos mitteret: aut eos, quos miſiſſet, non paruiſſe: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuiſſent, eos vinctos potius, quam necatos fuiſſe. Sed tamen cum ad Cælium mittebat, utrum cauſam illam victam eſſe neſciebat, an Cælium iſtum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime noſtros homines novit, vel quia noſſet, vel quia non noſſet, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos miſiſſe. Veteres, credo, Cæſar: nihil ad tuum equitatum

sed misit ex iis, quos habuit electos. Ait nescio quem ex eo numero, servum judicatum. Non arbitror: non audivi. Sed in eo, etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer. Alieno antem à te animo fuit. Quomodo? speravit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore exitus propter regionis naturam, et fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit; exercitum aluit; ei, quem Asiæ præfeceras, nulla in re defuit; tibi victori non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque ad aciem præsto fuit. Secutum est bellum Africanum. Graves de te rumores sparsi: qui etiam furiosum illum Cælium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit? qui auctionatus sit, seseque exspoliare maluerit, quam tibi pecuniam non subministrare. At eo, inquit, tempore ipso Niceam, Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, et celeriter ad se referrent. Itaque cum esset ei nunciatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri, de Domitio dixit versum Græcum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum: *Pereant amici, dum una inimici intercidant*: quod ille, si esset tibi inimicissimus, nunquam tamen dixisset. Ipse enim mansuetus; versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porro inimicus cur esset, à quo, cum vel interfici belli lege potuisset, regem et se, et filium suum constitutos esse meminisset? Quid deinde? furcifer quo progreditur? ait, hac lætitia Deiotarum elatum, vino se obruisse, in convivioque nudum saltavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicii afferre? Deiotarum saltantem quisquam, aut ebrium vidit unquam? omnes sunt in illo regiæ virtutes: quod te, Cæsar, ignorare non arbitror: sed præcipue singularis, et admiranda frugalitas; etsi hoc verbo scio laudari

reges non ſolere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem, juſtum, ſeverum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ ſunt regiæ laudes: illa privata eſt. Ut volet quiſque accipiat: ego tamen frugalitatem, id eſt, modeſtiam et temperantiam, virtutem eſſe maximam judico. Hæc in illo eſt ab ineunte ætate, tum à cuncta Aſia, tum à magiſtratibus, legatiſque noſtris, tum ab equitibus Romanis, qui in Aſia negotiati ſunt, perſpecta, et cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam noſtram ad hoc regium nomen aſcendit: ſed tamen quidquid à bellis populi Romani vacabat, cum hominibus noſtris conſuetudines, amicitias, res, rationeſque jungebat: ut non ſolum tetrarcha nobilis, ſed optimus paterfamilias, et diligentiſſimus agricola, et pecuarius haberetur. Qui igitur adoleſcens, nondum tanta gloria præditus, nihil unquam niſi ſeveriſſime et graviſſime fecerit, is ea exiſtimatione, eaque ætate ſaltavit?

Imitari potius, Caſtor, avi tui mores, diſciplinamque debebas, quam optimo et clariſſimo viro, fugitivi ore, maledicere. Quod ſi ſaltatorem avum habuiſſes, neque eum virum, unde pudoris, pudicitiæque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minime in illam ætatem conveniret Quibus ille ſtudiis ab ineunte ætate ſe imbuerat, non ſaltandi, ſed bene ut armis, optime ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, jam ætate exacta, defecerant. Itáque, Deiotarum cum plures in equum ſuſtuliſſent, quod hærere in eo ſenex poſſet, admirari ſolebamus. Hic vero adoleſcens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cum in illo noſtro exercitu equitaret cum ſuis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompeium pater miſerat, quos concurſus facere ſolebat? quam ſe jactare? quam oſtentare? quam nemini in illa cauſ-

causa studio, et cupiditate concedere? Cum vero, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem prælium suasor fuissem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod et ipse ardebat studio ipsius belli, et patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solum adepta sit, sed etiam accusandi licentiam: calamitosus Deiotarus, qui et ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam à suis accusetur. Vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti. Sint sane inimicitiæ, quæ esse non debebant. Rex enim Deiotarus vestram familiam abjectam et obscuram è tenebris in lucem evocavit. Quis tuum patrem ante, qui esset, quam cujus gener esset, audivit? Sed quamvis ingrate et impie necessitudinis nomen repudiaritis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur hæc quoque acerbitatis et odii magnitudo. Adeone, ut etiam omnia vitæ, salutisque communis, atque etiam humanitatis jura violenter? Servum solicitare verbis, spe, promissisque corrumpere, adducere domum, contra dominum armare: hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam ista corruptela servi, si non modo impunita fuerit, sed etiam à tanta auctoritate approbata: nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla jura custodient. Ubi enim id, quod intus est atque nostrum, impune evolare potest, contraque nos pugnare, fit in dominatu servitus, in servitute dominatus. O tempora, ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus plebis M. Scaurum, prin-

cipe

cipem civitatis, in judicium populi vocasset, Scauri rique servus ad eum clam domum venisset, et crimina in dominum delaturum se esse dixisset: prehendi hominem jussit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid intersit: etsi inique Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit, tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adjutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus à vobis? Nonne, cum esset productus et cum tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne, audiente hoc Serv. Sulpitio, clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cœnabat, et hoc T. Torquato, optimo adolescente, se à te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est? Quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura et exempla corrumpères, domesticaque tua immanitate inquinares? At quam acute collecta crimina? Blesamius, inquit, (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te in invidia esse: tyrannum existimari: statua inter reges posita, animos hominum vehementer offensos: plaudi tibi non solere Nonne intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas, et eversas domos: armatis militibus refertum forum: quæ semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus. Solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus. Et quem nos liberi, in summa populi Romani libertate nati, non modo

non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria ducimus: is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis quæritur, una præsertim, cum tam multas videat? Valde enim invidendum est ejus statuis, cujus tropæis non invidimus. Nam, si locus affert invidiam, nullus locus est ad statuam quidem rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus unquam à te est, et nonnunquam, obstupefactis hominibus, ipsa admiratione compressus est: et fortasse eo prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest.

Nihil à me arbitror prætermissum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum. Id autem aliquid est, te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, ne tu illi succenseas: illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere. Quod abest longissime, mihi crede, Cæsar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se à te multatum arbitratur: sed, cum existimaret multis tibi multa esse tribuenda, quo minus à se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim si Antiochus magnus ille, Rex Asiæ, cum, posteaquam à Scipione devictus, Tauro tenus regnare jussus esset, omnemque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus, benigne sibi à populo Romano esse factum, quod nimis magna procuratione liberatus modicis regni terminis uteretur: potest multo facilius se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multam sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Cæsar, tribuisti, cum et ipsi, et filio nomen regium concessisti. Hoc nomine retento, atque conservato, nullum beneficium populi Romani, nullum judicium de se senatus imminutum putat: magno animo, et erecto est nec unquam succumbet inimicis, ne fortunæ quidem

dem. Multa se arbitratur, et peperisse ante factis, et habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo possit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria, omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? Ab omnibus enim his ornatus est, qui, postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt. Senatus vero judicia de illo tam multa, tamque honorifica, quæ publicis populi Romani literis, monumentisque consignata sunt, quæ unquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantia? quæ omnes docti, atque sapientes summa; quidam etiam sola bona esse dixerunt: hisque non modo ad bene, sed etiam ad beate vivendum contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, et dies et noctes cogitans, non modo tibi non succenset, (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens) verum omnem tranquillitatem, et quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cum antea fuit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit. Jubes enim eum bene sperare, et bono esse animo: quod scio te non frustra scribere solere. Memini enim iisdem fere verbis ad me te scribere, meque tuis literis bene sperare non frustra esse jussum. Laboro equidem regis Deiotari causa, quocum mihi amicitiam respublica conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam vero necessitudinem magna ejus officia in me, et in exercitum meum effecerunt: sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel ignotum a te esse oportet, nec beneficium tuum in dubium

um vocari, nec hærere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel à te sint liberati timore. Non debeo, C Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim: nihil opus est: occurrere ipsa solet supplicibus et calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges: et id animo contemplare, quod oculis non potes. Dabis profecto misericordiæ, quod iracundiæ negavisti. Multa sunt tuæ clementiæ monumenta: sed maxime eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. Quæ si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit: sociorum vero regum et amicorum, sanctissimum. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt: retentum vero, et à te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Corpora vero sua pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt. Hieras, et Blesamius, et Antigonus, tibi, nobisque omnibus jam diu noti; eademque fide et virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus; tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blesamio, nunquid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, et criminibus illis pro rege se supponit reum, memoriam tuam implorat, qua vales plurimum: negat unquam se à te in Deiotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se præsto fuisse dicit, usque ad ultimos prosecutum: cum è balneo exisses, tecum se fuisse: cum illa munera inspexisses cœnatus, cum in cubiculo recubuisses; eandemque assiduitatem tibi se præbuisse postridie. Quamobrem, si quid eorum, quæ objecta sunt, cogitatum sit, non

recusat, quin id facinus suum judices. Quocirca, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis est; alterum conservare, clementiæ tuæ.

ORATIO XII.

Quæ est in

MARCUM ANTONIUM

PHILIPPICA SECUNDA.

ARGUMENTUM.

Postquam Cicero *liberius de repub. et de* Antonio *dixerat, offensus ille graviter, venit post aliquot dies in senatum, et meditata oratione conquestus de injuria* Ciceronis, *multis maledictis in personam ejus invectus est. Non respondit illo die* Cicero, *prohibitus ab amicis, propter arma* Antonii, *quibus ad manifestam vim spectare videbatur. Sed aliquantum post confirmatus opibus* Octavii, *qui hæres* Cæsaris *erat, et offensus* Antonio, *gratiaque et autoritate senatus veteranorumque præsidio ad parem potentiam provectus, respondit hac ornatissima oratione, et quidem præsenti in senatu. In qua primo objecta diluit: deinde insectatur vitam hominis: et per omnes gradus ætatis vitia colligens, criminose commemorat, quæ ab illo unquam privatim aut publice commissa fuerant. Hæc est secunda*

secunda illa Philippica, quæ M. Antoniu
ore oratione vehementer commotum, sic in (
nem *accendit, ut leniri odii atrocitas poste*
quam potuerit.

Habita fuit hæc Oratio Antonio *et* Dolabell
Urbis conditæ 709. Ciceronis *Ætat.* 6

QUonam meo fato, P. C. fieri dicam,
mo his annis viginti reipublicæ hosti
rit, qui non bellum eodem tempore mihi q
indixerit? nec vero necesse est à me quei
nominari vobis, cum ipsi recordemini. Mi
narum illi, plus quàm optarem, dederunt
miror, Antoni, quorum facta imitere, eoru
tus non perhorrescere. Atque hoc in aliis
mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fi
luntarius: omnes à me reipub. causa lacessi
ne verbo quidem violatus, ut audacior qu
Catilina, furiosior quam P. Clodius viderei
tro maledictis me lacessisti, tuamque à me
tionem, commendationem ad cives impi
gloriæ fore putavisti. Quid putem? coi
tumne me? Non video nec in vita, nec in
nec in rebus gestis, nec in hac mea medio
ingenii, quid despicere possit Antonius. Ai
natu facillime de me detrahi posse credidi
ordo clarissimis civibus bene gestæ reipub. t
nium multis, mihi uni conservatæ dedit?
certare mecum voluit contentione dicendi
quidem beneficium est. Quid enim pleniu
uberius, quam mihi et pro me. et contra A
um dicere? Illud profecto est: non exist
sui similibus probari posse, se esse hostem
nisi mihi esset inimicus. Cui priusquam
teris rebus respondeo, de amicitia, quam à
fatam esse criminatus est, quod ego gra

crimen judico, pauca dicam. Contra rem suam venisse me nescio quando, quæstus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari, et necessario meo? Non venirem contra gratiam, non virtutis specie, sed ætatis flore collectam? Non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto ut te infimo ordini commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, et liberos tuos nepotes Qu. Fabii libertini hominis fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras (nam ita dixisti) domum meam ventitaras. Næ tu, si id fecisses, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ consuluisses: sed nec fecisti, nec si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset. Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius et Qu. Hortensius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa republica, incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non esset? aut tum, cum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus tuo. Quo? quanquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli: malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brundisii non occideris? quem ipse victor, qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire jussisset, eum tu occideres? Fac potuisse. Quod est aliud, Patres conscripti, beneficium latronum,

nisi

nisi ut commemorare possint, iis se dedisse quibus non ademerint? Quod si esset benef nunquam ii, qui illum interfecerunt, à quo servati, quos tu ipse viros clarissimos appell les, tantam essent gloriam consecuti. Qu tem beneficium est, quod te abstinueris i scelere? qua in re non tam jucundum vide debuit, non interfectum à te, quam miseri te impune facere potuisse. Sed sit benef quandoquidem majus accipi à latrone nullu tuit: in quo potes me dicere ingratum? interitu reipublicæ queri non debui, ne in gratus viderer? Nam in illa querela, misei dem et luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, i me senatus, populusque Romanus collocav cessaria, quid est dictum à me cum contur quid non moderate? quid non amice? I dem cujus temperantiæ fuit, de M. Antoni rentem, abstinere maledicto? præsertim c reliquias reipublicæ dissipavisses? cum don turpissimo mercatu omnia essent venalia? c ges eas, quæ nunquam promulgatæ essent, te, et à te latas confiterere? cum auspicia interceſſionem consul sustulisses? cum esses sime stipatus armatis? cum omnes impu pudica in domo quotidie susciperes, vino que confectus? At ego, tanquam mihi c Crasso contentio esset, quocum multæ et i fuerunt, non cum uno gladiatore nequissir republica graviter querens, de homine nih Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quar me beneficium tum acceperat. At etiam quas me sibi misisse diceret, recitavit, ho humanitatis expers, et vitæ communis ig Quis enim unquam, qui paulum modo bo consuetudinem nosset, literas ad se ab ami sas, offensione aliqua interposita, in medi

tulit, palamque recitavit? Quid est aliud, tollere è vita vitæ societatem, quam tollere amicorum colloquia absentium? Quam multa joca solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse videantur? quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diserte, ut Mustellæ Tamisio, et Tironi Numisio videris? qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis, quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid opponas tandem, si negem, me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo? in quo habes scientiam quæstuosam. Qui possis? sunt enim librarii manu. Jam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam, nihil sapere docuit. Quid enim est minus, non dico oratoris, sed hominis, quam id objicere adversario, quod ille, si verbo negarit, longius progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: teque in isto ipso convinco, non inhumanitatis solum, sed etiam amentiæ. Quod enim verbum in istis literis est non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? omne autem crimen tuum est, quod de te in his literis non male existimem: quod scribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum; non tanquam ad sceleratum et latronem. At ego tuas literas, etsi jure poteram à te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjurasque, id te, invito me, non esse facturum: idque à me impetras. Quid enim me interponerem audatiæ tuæ; quam neque auctoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Romani, neque leges ullæ possent coërcere? Veruntamen *quid erat, quod me rogares, si erat is, de quo ro-*

gabas, Cæsaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse, in quo ne ipsius quidem ulla poterat esse, lege lata.

Sed cum mihi, Patres conscripti, et pro me aliquid, et in M. Antonium multa dicenda sint: alterum peto à vobis, ut pro me dicentem, benigne; alterum ipse efficiam, ut, contra illum cum dicam, attente audiatis. Simul illud oro: si meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem, modestiamque cognostis, ne me hodie, cum isti, ut provocavit, respondebo, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. Etsi ille nullo modo consul, vel quod ita vivit, vel quod ita rempublicam gerit, vel quod ita factus est consul: ego sine ulla controversia consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. Qui consulatus verbo meus, Patres conscripti, re vester fuit: quid enim ego constituti, quid gessi, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententia? Hæc tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio, sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem te fatum, sicuti C. Curionem, manet: quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime mortuus est: placuit Q. Luctatio Catulo, cujus semper in hac republica vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Syllano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni: qui cum multa, vita exce-

dens,

dens, providit, tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probavit, qui ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus et gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret: qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot ac talibus viris respublica orbata est: veniamus ad vivos, qui duo è consulari numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares, senatusque cunctus assensus est. Qui honos post conditam hanc urbem habitus est, togato ante me nemini. L. Cæsar, avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, vitricum tuum? Hunc tu cum auctorem, et præceptorem omnium consiliorum, totiusque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quam avunculi esse maluisti. Hujus ego alienus consiliis consul usus sum: tu sororis filius, ecquid ad eum unquam de republica retulisti? Ad quos refert? Dii immortales! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. Hodie non descendit Antonius. Cur? dat natalitia in hortis. Cui? neminem nominabo. Putatote eum Phormioni alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitiosam! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cum principem senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de republica nihil refers: ad eos refers, *qui domum suam nullam habent, suam exhauriunt?*

haurirent? Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus. Adeone pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consulebam: tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas) clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum servorum armatorum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatus-consulta fierent, vim afferebam senatui. O miserum, sive illa tibi nota non sunt: nihil enim boni nosti: sive sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare! Quis enim eques Romanus, quis, præter te, adolescens nobilis, qui ullius ordinis, qui se civem meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? Quanquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cum homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur: consciorum indiciis, sua manu, voce pene literarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempublicam consensisse: quis esset qui ad salutem communem defendendam non excitaretur, præsertim cum senatus, populusque Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset.

Ad sepulturam corpus vitrici sui negat à me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, ne non putaremus natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? Tam autem eras excors, ut tota in oratione

tecum ipse pugnares: ut non modo non cohærentia inter se diceres, sed maxime disjuncta, atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio? Vitricum tuum in tanto fuisse scelere, fatebare: pœna affectum querebare. Ita, quod proprie meum est, laudasti: quod totum senatus est, reprehendisti. Nam, comprehensio sontium, mea; animadversio, senatus fuit. Homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari à se; eos, apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus est, non dico audaciæ, (cupit enim se audacem dici) sed, quod minime vult, stultitiæ, qua vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati? cum in hac cella Concordiæ, ô Dii immortales! in qua, me consule, salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusa senatum: accusa equestrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare, hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis circumsederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter; sed quia tantam rerum repugnantiam non videas, nihil profecto sapis. Quid est enim dementius, quam, cum ipse reipublicæ perniciosa arma ceperis, objicere alteri salutaria? At etiam quodam loco facetus esse voluisti. Quam id (Dii boni!) non decebat? in quo est tua culpa nonnulla. Aliquid enim salis ab uxore mima trahere potuisti. *Cedant arma togæ.* Quid? tum nonne cesserunt? at postea tuis armis cessit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit, libertati populi Romani sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere. Nec vero tibi de versibus respondebo: tantum dicam breviter; neque illos, neque ullas te *omnino literas nosse*: me nec reipublicæ, nec amicitia

cis unquam defuisse, et tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ et juventuti utilitatis, et nomini Romano laudis aliquid afferrent.

Sed hæc non hujus temporis; ad majora veniamus. P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro, inspectante populo Romano, gladio stricto insecutus es: negotiumque transegisses, nisi ille se in scalas tabernæ librariæ conjecisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset? Sed quid ego favisse me tibi, fateor: suasisse, ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui. Prius enim rem transegit, quàm quisquam eum suspicaretur facturum esse. At ego suasi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reipublicæ sine suasore non posset. At lætatus sum. Quid? ergo in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum tristem esse oportebat? Quanquam de morte P. Clodii fuit questio non satis prudenter illa quidem constituta. Quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidisset, cum esset legibus questio constituta? quæsitum est tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis post tu es inventus, qui diceres? Quod vero dicere ausus es, idque multis verbis, opera mea Pompeium à Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eamque caussam mea culpa civile bellum esse natum, in eo non tu quidem tota re, sed, quod maximum est, temporibus errasti. Ego M. Bibulo, præstantissimo civi, consule, nihil prætermisi, quantum facere enitique potui, quin Pompeium à Cæsaris conjunctione avocarem. In quo Cæsar fuit felicior. Ipse enim, Pompeium à mea familiaritate disjunxit. Postea vero quam se totum Pompeius Cæsari tradidit,

tradidit, quid ego illum ab eo diſtrahere conarer? Stulti erat ſperare: ſuadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæſarem Pompeio ſuaſerim. Ea velim reprehendas, ſi potes. Unum, ne quinquennii imperium Cæſari prorogaretur. Alterum, ne pateretur fieri, ut abſentis ejus ratio haberetur. Quorum ſi utrumvis perſuaſiſſem: in has miſerias nunquam inciddiſſemus. Atque idem cum jam omnes opes, et ſuas, et populi Romani Pompeius ad Cæſarem detuliſſet, ſeroque eadem ſentire cœpiſſet, quæ ego ante multo prævideram, inferrique patriæ bellum nefarium viderem, pacis, concordiæ, compoſitionis auctor eſſe non deſtiti: meaque illa vox eſt nota multis, *Utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæſare ſocietatem aut nunquam coiſſes, aut nunquam diremiſſes! Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ.* Hæc mea, M. Antoni, ſemper et de Pompeio, et de republica conſilia fuerunt. Quæ ſi valuiſſent, reſpublica ſtaret: tu tuis flagitiis, egeſtate, infamia, concidiſſes. Sed hæc vetera: illud vero recens, Cæſarem meo conſilio interfectum. Jam vereor, Patres conſcripti, ne, quod turpiſſimum eſt, prævaricatorem mihi appoſuiſſe videar, qui me non ſolum meis laudibus ornaret, ſed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in iſtius glorioſiſſimi facti conſcientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuiſſet, nomen eſt occultatum? Occultatum dico? cujus non ſtatim divulgatum? Citius dixerim jactaſſe ſe aliquos, ut fuiſſe in iſta ſocietate viderentur, qui ſocii non fuiſſent, quam ut quiſquam celare vellet. Quam veriſimile porro eſt, in tot hominibus, partim obſcuris, partim adoleſcentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuiſſe? Etenim ſi auctores ad liberandam patriam deſiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum

quam constituerat, non ad contrariam,
lisset. Cn. Domitium non patris inte
rissimi viri, non avunculi mors, non spe
nitatis, ad recuperandam libertatem, sed
toritas, excitavit? An C. Trebonio per
ne suadere quidem ausus essem. Quo
jorem ei respublica gratiam debet, qui
populi Romani unius amicitiæ præposui
sorque dominatus, quam particeps ess
An L. Tillius Cimber me est auctorem
quem ego magis fecisse illam rem sum a
quam facturum putavi. Admiratus su
ob eam causam, quod immemor bene
memor patriæ fuisset. Quid duos Servil
cas dicam, an Ahalas? et hos auctor
censes excitatos potius, quam caritate re
Longum est persequi cæteros: idque
præclarum fuisse tum multo; ipsis glo
At quemadmodum me coarguerit hom

d, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit: etiam lætatum esse morte Cæsaris, crimen esse? Quid enim interest inter suasorem facti, et probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? Ecquis est igitur, te excepto, et iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? Omnes enim in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt. Aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: voluntas nemini. Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit, *M. Brutus, quem ego honoris causa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse.* Ergo ego sceleratus appellor à te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is à te honoris causa nominatur?

Esto: sit in verbis tuis hic stupor. Quanto in rebus sententiisque major? Constitue hoc, consul, aliquando; Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam. Edormi crapulam, inquam, et exhala. An faces admovendæ sunt, quæ te excitent, tantæ causæ indormientem? Nunquamne intelliges, statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidæ sint, an vindices libertatis? Attende enim paulisper, cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. Etenim ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris; ut à te arguor, socius; nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani, conservatoresque reipublicæ sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse: siquidem est atrocius patriæ parentem, quam suum occidere. Tu, homo sapiens et considerate, quid dicis? si parricidæ: cur honoris causa à te sunt

ſunt et in hoc ordine, et apud populum Romanum ſemper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus eſt ſolutus, ſi ab urbe, plus quam decem dies abfuiſſet? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Caſſio et Bruto datæ? cur quæſtores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te. Non igitur homicidæ. Sequitur, ut liberatores tuo judicio ſint: quandoquidem tertium nihil poteſt eſſe. Quid eſt? num conturbo te? Non enim fortaſſe ſatis, quæ diſtinctius dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc eſt ſumma concluſionis meæ: quoniam ſcelere à te liberati ſunt, ab eodem te ampliſſimis præmiis digniſſimi judicati ſunt. Itaque jam retexo orationem meam. Scribam ad illos, ut, ſi qui forte, quod à te mihi objectum eſt, quærent, ſitne verum: ne cui negent. Etenim vereor, ne aut celatum me ab ipſis, illis non honeſtum; aut invitatum refugiſſe, mihi ſit turpiſſimum. Quæ enim res unquam (prô ſancte Jupiter!) non modo in hac urbe, ſed in omnibus terris eſt geſta major? quæ glorioſior? quæ commendatior erit hominum memoriæ ſempiternæ? In hujus me conſilii ſocietatem, tanquam in equum Trojanum, cum principibus includis? non recuſo. Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res eſt, ut invidiam iſtam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulſos à te prædicas, et relegatos? qui locus eſt aut tam deſertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo accesserint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agreſtes, qui ſe, cum eos adſpexerint, non maximum cepiſſe vitæ fructum putent? quæ vero tam immemor poſteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria proſequantur? Tu vero adſcribe me

taler

em in numerum. Sed unam rem vereor, ne n probes. Si enim fuissem, non solum regem, l regnum etiam de republica sustulissem: et, si :us stylus ille fuisset (ut dicitur) mihi crede, n solum unum actum, sed totam fabulam con-:issem. Quanquam si interfici Cæsarem volu-: crimen est, vide, quæso, Antoni, quid tibi fu-:um sit, quem et Narbone hoc consilium cum Trebonio cepisse notissimum est, et ob ejus nsilii societatem, cum interficeretur Cæsar, tum à Trebonio vidimus sevocari. Ego autem (vi-quam tecum agam non inimice) quod bene co-asti aliquando, laudo: quod non indicasti, gra-s ago: quod non fecisti, ignosco. Virum res quærebat, Quod si te in judicium quis addu-, usurpetque illud Cassianum, *Cui bono fuerit:* e, quæso, ne hæreas. Quanquam illud qui-n fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui servire ebant: tibi tamen præcipue, qui non modo n servis, sed etiam regnas: qui maximo te ære :no ad ædem Opis liberasti: qui per easdem ulas innumerabilem pecuniam dissipavisti: ad em è domo Cæsaris tam multa delata sunt: cu-domus, quæstuosissima, est falsorum commen-iorum et chirographorum officina: agrorum, oidorum, immunitatum, vectigalium, flagiti-ssimæ nundinæ. Etenim quæ res egestati et alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire :uisset? Nescio quid conturbatus mihi esse vi-is. Nunquid subtimes, ne ad te hoc crimen tinere videatur? Libero te metu: nemo cre-unquam: non est tuum de republica bene reri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos s respublica auctores: ego te tantum gaudere o: fecisse non arguo. Respondi maximis cri-ibus: nunc etiam reliquis respondendum est.

Castra

Castra mihi Pompei, atque illud omne tempus objecisti. Quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium, auctoritasque valuisset: tu hodie egeres, nos liberi essemus; respublica non tot duces et exercitus amisisset. Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura, tanta in mœstitia fuisse, quanta cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, Patres conscripti, rempublicam, vestris quondam, meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram. Neque vero eram tam indoctus, ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem: quæ me manens conficeret angoribus; dimissa, molestiis omnibus liberasset. Illos ego præstantissimos viros, lumina reipublicæ, vivere volebam, tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis, (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempublicam hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maxime mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati, obstitissent: ut alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius nunquam in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompeii voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quenquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat magnum, de summa re dissentientes, in eadem consuetudine amicitiæ permanere. Sed et ego, quid ille, et contra ille, quid ego sentirem et spectarem, videbat. Ego incolumitati civium primum, et postea dignitati possemus: ille præsenti dignitati potius consulebat. Quod autem *habebat* uterque quod sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid vero ille consu-

laris

laris vir, ac pene divinus de me ſenſerit, ſciunt qui eum Pharſalica fuga Paphum proſecuti ſunt. Nunquam ab eo mentio de me, niſi honorifica, niſi plena amiciſſimi deſiderii, cum me vidiſſe plus fateretur, ſe ſperaviſſe meliora. Et ejus viri nomine me inſectari audes, cujus me amicum, te ſectorem eſſe fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuiſti. Ne jocis quidem reſpondebo, quibus me in caſtris uſum eſſe dixiſti. Erant illa quidem caſtra plena curæ: veruntamen homines, quamvis in turbidis rebus ſint, tamen, ſi modo homines ſunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœſtitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento eſt, me in utroque fuiſſe moderatum. Hæreditates mihi negaſti venire. Utinam hoc tuum verum crimen eſſet! plures amici mei, et neceſſarii viverent. Sed qui iſthuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H-S. ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorem eſſe te. Me nemo, niſi amicus, fecit hæredem, ut cum illo commodo, ſi quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidiſti nunquam, L. Rubrius Caſſinas, fecit hæredem. Et quidem vide, quam te amarit is, qui, albus aterve fueris, ignorans, fratris filium præteriit: Q. Furii, honeſtiſſimi equitis Romani, ſuique amiciſſimi, quem palam hæredem ſemper factitarat, ne nomen quidem perſcripſit: te, quem nunquam viderat, ac nunquam ſalutaverat, fecit hæredem. Velim mihi dicas, niſi moleſtum eſt, L. Turſelius qua facie fuerit, qua ſtatura, quo municipio, qua tribu. Nihil ſcio, inquies, niſi quæ prædia habuerit. Igitur fratrem exhæredans, te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alieniſſimorum hominum, ejectis veris *hæredibus*, tanquam hæres eſſet, invaſit. Quanqua

quam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hæreditatem ausum esse facere, cum ipse hæreditatum patris non adisses. Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamasti? Quanquam tu quidem (ut tui familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi causa declamitas. Et vero adhibes joci causa magistrum, suffragio tuo, et compotorum tuorum, rhetorem: cui concessisti, ut in te, quæ vellet, diceret. Salsum omnino hominem! sed materia facilis est in te, et in tuos dicta dicere. Vide autem, inter te, et avum tuum quid intersit. Ille sensim dicebat, quod causæ prodesset; tu cursum dicis aliena. At quanta merces rhetori data est? Audite, audite, Patres conscripti, et cognoscite reipublicæ vulnera. Duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti, et quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? sed dicam alio loco, et de Leontino agro, et de Campano: quos iste agros, ereptos reipublicæ, turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore et correctore nostro quædam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorumque largitur.

Visne igitur te inspiciamus à puero? sic opinor. A principio ordiamur. Tenesne memoria, prætextatum te decoxisse? Patris, inquies, ista culpa est. Concedo. Etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quod sedisti in quatuordecim ordinibus, cum esset lege *Roscia* decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset. Sumi

sisti virilem togam, quam statim muliebrem togam reddidisti. Primo vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed cito Curio intervenit, qui te à meretricio questu abduxit: et, tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili et certo locavit. Nemo unquam puer, emptus libidinis causa, tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo sua ejecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? cum tamen tu, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto: filius, se ad pedes meos prosternens, lacrymans te mihi commendabat; orabat, ut te contra suum patrem, si sestertium sexagies peteret, defenderem: tantum enim se pro te intercessisse. Ipse autem amore ardens confirmabat, quod desiderium tui discidii ferre non posset, se in exilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potius sustuli. Patri persuasi, ut æs alienum filii dissolveret; redimeret adolescentem, summa spe, et animi, et ingenii præditum, rei familiaris facultatibus: eumque à tua non modo familiaritate, sed etiam congressione patrio jure et potestate prohiberet. Hæc tu cum per me acta meminisses: nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses? Sed jam stupra, et flagitia omittam: sunt quædam, quæ honeste non possum dicere: tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quæ à verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam. Ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reipublicæ

miseriis fecit, et ea, quæ quotidiæ facit, festinat animus. Quæ peto, ut quanquam multo notiora vobis, quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio. Tametsi incidamus oportet media, ne nimis sero ad extrema veniamus. Intimus erat in tribunatu Clodio: qui sua erga me beneficia commemorat. Ejus omnium incendiorum fax. Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus est. Quid dicam, ipse optime intelligit. Inde item Alexandriam contra senatus auctoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum tum obtinebat, neque erat usquam tua. Domum dico? Quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Misenum, quod cum sociis tanquam Sisaponem tenebas? Venisti è Gallia ad quæsturam petendam. Aude dicere, te prius ad parentem tuum venisse, quam ad me. Acceperam enim jam ante Cæsaris literas, ut mihi satisfieri paterer à te. Itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. Postea custoditus sum à te, tu à me observatus in petitione quæsturæ. Quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano, in foro es conatus occidere: cumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo, tamen ita prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi pro tuis in me injuriis satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem nunquam sim adhortatus. Quanquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri ma-

lebas

lebam, quam ad meam gratiam. Quæſtor es factus. Deinde continuo ſine ſenatus-conſulto, ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurriſti. Id enim unum in terris, egeſtatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium eſſe ducebas. Ibi te cum et illius largitionibus, et tuis rapinis explevisses, (ſi hoc eſt explere, quod ſtatim effundas) advolas egens ad tribunatum, ut in eo magiſtratu, ſi poſſes, viri tui ſimilis eſſes.

Accipite nunc, quæſo, non ea, quæ ipſe in ſe, atque in domeſticum dedecus impure atque intemperanter, ſed quæ in nos, fortunaſque noſtras, id eſt in univerſam rempublicam, impie ac nefarie fecerit. Ab hujus enim ſcelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam, cum L. Lentulo, C. Marcello conſulibus, Kalendis Januar. labentem et prope cadentem rempublicam fulcire cuperetis, ipſique C. Cæſari, ſi ſana mente eſſet, conſulere velletis: tum iſte venditum atque emancipatum tribunatum conſiliis veſtris oppoſuit, cervicesque ſuas ei ſubjecit ſecuri, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit ſenatus, et quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hoſtem togatum decerni eſt ſolitum more majorum. Et tu apud Patres conſcriptos contra me dicere auſus es, cum ab hoc ordine ego conſervator eſſem, tu hoſtis reipublicæ judicatus? Commemoratio illius tui ſceleris intermiſſa eſt, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen extabit, (quod quidem erit, ſi per te licuerit, ſempiternum) tua illa peſtifera interceſſio nominabitur. Quid cupide à ſenatu, quid temere fiebat, cum tu, unus adoleſcens, univerſum ordinem decernere de ſalute reipublicæ prohibuiſti? neque id ſemel, ſed ſæpius? Neque tu tecum de ſenatus auctoritate agi paſſus es?

es? quid autem agebatur, nisi ne delere et evertere rempublicam funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens senatus agendo, de vendita atque addicta sententia movere potuit? Tum illud, multis rebus ante tentatis, necessario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. Tum contra te dedit arma hic ordo consulibus, reliquisque imperiis et potestatibus: quæ non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris contulisses. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæsari, omnia perturbare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam causam dementissimi sui consilii, et facti afferebat, nisi quod intercessio neglecta, jus Tribunitium sublatum, circumscriptus à senatu esset Antonius? Omitto quam hæc falsa, quam levia: præsertim cum omnino nulla causa justa cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil Cæsari: tibi certe confitendum est, causam perniciocissimi belli in persona tua constitisse. O miserum te, si intelligis! miseriorem, si non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne posteritatem quidem omnium seculorum unquam immemorem fore, consules ex Italia excussos, cumque his Cn. Pompeium, qui imperii populi Romani decus ac lumen fuit: omnes consulares, qui per valetudinem exequi cladem illam fugamque potuissent: prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem senatus, omnem sobolem juventutis, unoque verbo rempublicam expulsam, atque exterminatam suis sedibus. Ut igitur in seminibus est causa arborum et stirpium, sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis, tres exercitus populi Romani interfectos: interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives: eos que

que eripuit vobis Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta est: afflixit Antonius. Omnia denique, quæ postea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste huic reipuplicæ causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principio similes. Omnia perfecit, quæ senatus, salva republica ne fieri possent, perfecerat. Cujus tamen scelus in scelere cognoscite restituebat multos calamitosos. In his patrui nulla mentio. Si severus, cur non in omnes? si misericors, cur non in suos? Sed omitto cæteros. Licinium Denticulam, de alea condemnatum, collusorem suum, restituit: quasi vero ludere cum condemnato non liceret: sed ut, quod ille in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano, cur eum restitui oporteret? Absentem credo in reos relatum, rem indicta causa judicatam: nullum fuisse de alea lege judicium: vi oppressum, et armis: postremo, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia judicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, et republica dignus. Nihil id quidem ad rem; ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo si ita esset, ignoscerem. Hominem omnium est vero nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ est de alea, condemnatum qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur? In eodem vero tribunatu, cum Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset: quæ fuit ejus peragratio itinerum? lustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eaque, quæ dico, dicturusque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo p-

terit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus? Vehebatur in essedo tribunus plebis: lictores laureati antecedebant: inter quos, aperta lectica, mima portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honesti, obviam necessario prodeuntes, non noto illo et mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi: rejecta mater amicam impuri filii, tanquam nurum, sequebatur. O miseræ mulieris fœcunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impressit. Reliquorum factorum ejus, Patres conscripti, difficilis est sane reprehensio, et lubrica. Versatus in bello est: saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium. Fuit felix, si potest ulla esse in scelere felicitas. Sed, quoniam veteranis cautum esse volumus, quanquam dissimilis est militum causa, et tua: illi secuti sunt: tu quæsisti ducem: tamen, ne apud illos me invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Thessalia Brundusium cum legionibus revertisti. Ibi me non occidisti. Magnum beneficium: potuisse enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere. Tanta enim est caritas patriæ, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam à me servatam esse meminissent. Sed fac id te dedisse mihi, quod non ademisti: meque à te habere vitam, quia à te non sit erepta: liceatne mihi per tuas contumelias hoc beneficium tueri, ut tuebar; præsertim cum te hæc auditurum videres? Venisti Brundusium, in sinum quidem et in complexum tuæ mimulæ. Quid est? num mentior? quam miserum

rum est id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri? Si te municipiorum non pudebat: ne veterani quidem exercitus? Quis enim miles fuit, qui Brundusii illam non viderit? quis, qui nescierit venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam sero se, quem hominem secutus esset, cognoscere? Italiæ rursus percursatio eadem comite mima: in oppida militum crudelis et misera deductio: in urbe auri, argenti, maximeque vini, fœda direptio.

Accessit, ut, Cæsare ignaro, cum ille esset Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magister equitum constitueretur. Tum existimavit se suo jure cum Hippia vivere, et equos vectigales Sergio mimo tradere. Tum sibi non hanc, quam nunc male tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? Cogebat egestas: quo se verteret non habebat. Nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turselio hæreditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus hæres successerat. Erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset. Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu vomere postridie. O rem non modo visu fœdam, sed etiam auditu! Si inter cœnam, in ipsis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu vero populi Romani, negotium publicum gerens, *magister equitum*, cui ructare turpe esset, is vomens, frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium

mium ſuum et totum tribunal implevit. Sed hoc ipſe fatetur eſſe in ſuis ſordibus: veniamus ad ſplendida. Cæſar Alexandria ſe recepit, felix, ut ſibi quidem videbatur: mea autem ſententia, ſi quis reipublicæ ſit infelix, felix eſſe non poteſt. Haſta poſita pro æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeii (miſerum me! conſumtis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerbiſſimæ ſubjecta præconis. Una in illa ſervitutis oblita civitas ingemuit, ſervientibuſque animis, cum omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Expectantibus omnibus, quiſnam eſſet tam impius, tam demens, tam Diis, hominibuſque hoſtis, qui ad illud ſcelus ſectionis auderet accedere, inventus eſt nemo, præter Antonium: præſertim cum tot eſſent circum haſtam illam, qui alia omnia auderent. Unus inventus eſt, qui id auderet, quod omnium fugiſſet et reformidaſſet audacia. Tantus igitur te ſtupor oppreſſit, vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, cum ſector ſis iſto loco natus, deinde cum Pompeii ſector, non te execrandum populo Romano, non deteſtabilem, non omnes tibi Deos, omnes homines, et eſſe inimicos, et futuros ſcias? At quam inſolenter ſtatim helluo invaſit in ejus viri fortunas; cujus virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, juſtitia carior? In ejus igitur copias cum ſe ſubito ingurgitaviſſet, exultabat gaudio, perſona de mimo, modo egens, repente dives. Sed, ut eſt apud poëtam neſcio quem, *Male parta, male dilabuntur.* Incredibile, ac ſimile portenti eſt, quonam modo illa tam multa, quam paucis, non dico menſibus, ſed paucis diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit permagnum optimi pondus argenti, pretioſa veſtis multa, et lauta ſuppellex, et magnifica multis locis, non

illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ si fuit, fuit animal unum: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum. Apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam sæpe (non enim semper ipse felix) damna aleatoria. Conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis, servorum in cellis lectos stratos videres. Quamobrem desinite mirari, hæc tam celeriter esse consumpta. Non modo unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes et regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset. At ejusdem ædes etiam, et hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium Diis penatibus os importunissimum ostendere? Quam domum aliquandiu nemo adspicere poterat, nemo sine lacrymis præterire: hac te in domo tamdiu diversari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum. An tu, illa vestibula, rostra, spolia cum adspexisti, domum tuam te introire putas? Fieri non potest. Quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es: tamen et te, et tua, et tuos nosti. Nec vero te unquam, neque vigilantem, neque in somnis credo mente posse consistere. Necesse est, quamvis sis, ut es, violentus et furens, cum tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam sæpe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum, atque tectorum. Quid enim

unquam

unquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more et sanctissima disciplina? Fuit enim ille vir, Patres conscripti, sicut scitis, cum foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quam institutis domesticis. Hujus in sedibus pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinæ sunt. Etsi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus est. Illam suam suas res sibi habere jussit ex duodecim tabulis: claves ademit, forasque exegit. Quam porro spectatus civis, quam probatus: cujus ex omni vita nihil est honestius, quam quod cum mima fecit divortium?

At quam crebro usurpat, *et consul, et Antonius?* Hoc est dicere, et consul, et impudicissimus: et consul, et homo nequissimus. Quid enim est aliud Antonius? Nam si dignitas significaretur in nomine, dixisset, credo, aliquando, avus tuus, *et consul, et Antonius.* Nunquam dixit. Dixisset etiam collega meus, patruus tuus. Nisi tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium propria, quibus tu rempublicam vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad civile bellum: quod natum, conflatum, susceptum opera tua est. Cur à bello tum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuisti. Gustaras civilem sanguinem, vel potius exsorbueras: fueras in acie Pharsalica antesignanus: L. Domitium nobilissimum et clarissimum virum, occideras: multos, qui de prælio effugerant, quos Cæsar, ut nonnullos fortasse servasset, crudelissime persecutus trucidaras. Quibus rebus tantis, talibus gestis, quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem non sequerere, cum præsertim belli pars tanta restaret? Itaque quem locum apud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? Cujus tu imperatoris quæ-

stor

ſtor fueras, dictatoris magiſter equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ ſocius, teſtamenti, ut dicebat ipſe, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro ſectione debebas. Primo reſpondiſti plane ferociter: et, ne omnia videar contra te, propemodum æqua et juſta dicebas. A me C. Cæſar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? an ille ſine me vicit? at ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis cauſam attuli: ego leges pernicioſas rogavi: ego arma contra conſules, imperatoreſque populi Romani, contra ſenatum, populumque Romanum, contra Deos patrios, araſque et focos, contra patriam tuli. Num ſibi ſoli vicit? Quorum facinus eſt commune, cur non ſit eorum præda communis? Jus poſtulabas: ſed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque, excuſſis tuis vocibus, et ad te, et ad prædes tuos milites miſit: cum repente à te præclara illa tabula prolata, qui riſus hominum de te erat? tantam eſſe tabulam, tam varias, tam multas poſſeſſiones, ex quibus, præter partem Miſeni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, poſſet ſuam dicere. Auctionis vero miſerabilis adſpectus; veſtis Pompeii non multa, eaque maculoſa: ejuſdem quædam argentea vaſa colliſa: ſordidata mancipia: ut doleremus quidquam eſſe ex illis reliquiis, quod videre poſſemus. Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubrii decreto Cæſaris prohibuerunt. Hærebat nebulo. Quo ſe verteret non habebat. Quippe in his ipſis temporibus domi Cæſaris percuſſor ab iſto miſſus, deprehenſus dicebatur eſſe cum ſica: de quo Cæſar in ſenatu, aperte in te invehens, queſtus eſt. Proficiſcitur in Hiſpaniam Cæſar, paucis tibi ad ſolvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Ne tum quidem ſequeris. Tam bonus *gladiator* rudem tam cito accepiſti? Hunc igitur quiſquam, qui in ſuis partibus, id eſt, in ſuis fortu-

tunis tam timidus fuerit, pertimescat? Profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed tuto, ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? Aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni: aut, cum suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris: nollem. Sed tamen consilium à primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu vero quis es? Cn. Pompeii liberi primum patriam repetebant. Esto: fuerit hæc partium causa communis. Repetebant præterea Deos penates patrios, aras, focos, larem suum familiarem: in quæ tu invaseras. Hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus: etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui? tamen erat æquissimum, contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare sectorem.

An tu Narbone mensas hospitum convomeres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret? Qui vero Narbone reditus? et tamen quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper, Patres conscripti, causam reditus mei. Volui, si possem, etiam ante Kalendas Januar. prodesse reipublicæ. Nam, quod quærebas, quomodo redissem: primum luce, non tenebris: deinde cum calceis et toga, nullis nec Gallicis, nec lacerna. At etiam adspicis me, et quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipsum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi. Qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, vel potius rogares, is per municipia, coloniasque Galliæ, à qua nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere

consulatum solebamus, cum Gallicis et lacerna, concurristi. At videte levitatem hominis. Cum hora diei decima fere ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum: inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus causa venerat, deducitur: eique epistolam tradit. Quam cum illa legeret flens, (erat enim amatorie scripta: caput autem literarum sibi cum illa mima posthac nihil futurum: omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) cum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit: caput aperuit; in collum invasit. O hominem nequam! Quid enim aliud dicam? magis proprie nihil possum dicere. Ergo, ut te catamitum, nec opinato cum ostendisses, præter spem mulier adspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? Et domi quidem causam amoris habuit; foris etiam turpiorem, ne L. Plancus prædes tuos venderet. Productus autem in concionem à tribuno plebis, cum respondisses, te rei tuæ causa venisse, populum etiam dicacem in te reddidisti.

Sed nimis multa de nugis. Ad majora veniamus. Cæsari ex Hispania redeunti obviam longissime processisti. Celeriter isti, et rediisti, ut cognosceret te, si minus fortem, attamen strenuum. Factus es ei rursus nescio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæsar: quem plane perditum ære alieno, egentemque, si eundem nequam hominem audacemque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat. His igitur rebus præclare commendatus, jussus es renunciari consul, et quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, illusus.

illusus. Qua in re, quanta fuerit utriusque vestrum perfidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit, ut peteret: promissum et receptum intervertit, ad seque transtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Kalendæ Januariæ: cogimur in senatum: invectus est copiosius multo in istum, et paratius Dolabella, quam nunc ego. Hic autem iratus quæ dixit, Dii boni?. Primum cum Cæsar ostendisset, se, prius quam proficisceretur, Dolabellam consulem esse jussurum: quem negant regem, qui et faceret semper ejusmodi aliquid, et diceret: sed cum Cæsar ita dixisset; tum hic bonus augur eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset, idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si augur non esses, et consul esses, minus facere potuisses? Vide ne etiam facilius. Nos enim nunciationem solum habemus; consules et reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto, hoc imperite: (nec enim est ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam. Multis ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquamne divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cœlo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges: et, si quis servavit; non habitis comitiis, sed prius quam habeantur, debet nunciare. Verum implicata inscitia impudentia est, si nec scit quod augurem, nec facit quod pudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus usque ad Idus Martias consulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversar

lectic

lecticam inferens, beneficia, quæ venderet, à collega petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies, sortitio prerogativæ. Quiescit. Renunciatur: tacet. Prima classis vocatur: renunciatur: deinde, ut assolet, suffragia. Tum secunda classis: quæ omnia citius sunt facta, quam dixi. Confecto negotio bonus augur (Lælium diceres) ALIO DIE, inquit. O impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cœlo servasse dixisti, neque hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kalendis Januariis futurum esse provideras, et tanto ante prædixeras. Ergo, hercule, magna, ut spero, tua potius, quam reipublicæ, calamitate ementitus es auspicia. Obstrinxisti religione populum Romanum. Augur augnri, consul consuli obnuntiavisti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere: quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus, cum voles, salvis auspiciis creatus. Si nihil est, cum augur iis verbis nunciat, quibus tu nunciasti: confitere te, cum, ALIO DIE, dixeris, sobrium non fuisse. Sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, augur à collega requiro.

Sed, ne forte ex multis rebus gestis M. Antonii rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dissimulat, Patres conscripti: apparet esse commotum: sudat, pallet: quidlibet, modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Minutia fecit. Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio? Cupio audire: ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus: adscendis; accedis ad sellam; (ita eras Lupercus ut te consule

consulem esse meminisse deberes) diadema ostendis. Gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum et cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plausu rejiciebat. Tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui cum auctor regni esses; eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: et idem tentares, quid populus Romanus ferre et pati posset. At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut servires? Tibi uni peteres: qui ita à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile servires: à nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius? num expectas, dum te stimulis fodiam? hæc te, si ullam partem habes sensus, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor, ne imminuam virorum summorum gloriam: dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quam vivere eum, qui imposuerit diadema, cum omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit? At etiam adscribi jussit in fastis, ad Lupercalia, C. CÆSARI, *dictatori perpetuo, M. Antonium, consulem, populi jussu regnum detulisse, Cæsarem uti noluisse.* Jam jam minime miror, te otium perturbare: non modo urbem odisse, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus et judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus: Sp. Cassius, Melius, M. Manlius, necati, ut multis post seculis à M. Antonio, quod fas non est, rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus. De quibus

bus rebus Idibus Martiis fuit in senatu Cæsar acturus; quæro tum tu quid egisses. Audiebam quidem te paratum venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna populi Romani. Num etiam tuum de auspiciis judicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, prævertendum est.

Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ? cum ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clam te domum recepisti? O mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer; quoad metueres, omnia te promissurum: simulac timere desiisses, similem te futurum tui. Itaque cum cæteri consulares irent, redirent, in sententia mansi: neque te illo die, neque postero vidi: neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, et quidem invitus, cum omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? Quanquam mihi subito inimicus extitisti, tamen me tui miseret, quod tibi invideris. Qui tu vir, Dii immortales! et quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses! Pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem. Quanquam te bonum timor faciebat, non diuturnus magister officii: improbum fecit ea, quæ, dum timor abest, à te non discedit, audacia. Etsi tum, cum optimum te putabam, me quidem dissenti[illegible] tyranni, si illud funus fuit, scelerat[illegible]

[illegible]

isti. Tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio. Tu, tu, inquam, illas faces incendisti, et eas, quibus semiustulatus ille est, et eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, et ex maxima parte, servorum, quos nos vi manuque repulimus, in nostras domos immisisti. Idem tamen, quasi fuligine absterssa, reliquis diebus in Capitolio præclara senatus-consulta fecisti, ne qua post Idus Martias immunitatis tabula, neve cujusquam beneficii figeretur. Meministi ipse de exulibus: scis, de immunitate quid dixeris. Optimum vere, quod dictaturæ nomen in perpetuum de republica sustulisti. Quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum dictatorem, tolleres metum. Constituta respublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius sui potuit esse dissimilis? Inspectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque solum singulis veniebant immunitates, sed etiam populis universis. Civitas non jam singillatim, sed provinciis totis dabatur. Itaque si hæc manent, quæ stante republica manere non possunt, provincias universas, Patres conscripti, perdidistis, neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi Romani, hujus domesticis nundinis deminutum est. Ubi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad opis, patebat? funestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen, quæ nos, si iis, quorum erat non redderentur, à tributis possent vindicare. Tu autem, quadringenties H-S quod Idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Kalendas Aprilis debere desiisti? Sunt ea quidem innumerabilia, quæ à diversis emebantur, non insciente te: sed unum egregium de rege Deiotaro

popu-

populo Romano amiciſſimo, decretum in Capitolio fixum. Quo propoſito nemo erat, qui in ipſo dolore riſum poſſet continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Deiotaro Cæſar? æque atque huic ordine, ut equeſtri, ut Maſſilienſibus, ut ominbus, quibus rempublicam populi Romani caram eſſe ſentiebat. Is igitur, à quo vivo nec præſens, nec abſens rex Deiotarus quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus eſt gratioſus. Compellarat hoſpitem præſens, computarat, pecuniam imperarat, in ejus tetrarchiam unum ex Græcis comitibus ſuis collocarat; Armeniam abſtulerat a ſenatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus. At quibus verbis? modo equum ſibi videri, modo non iniquum. Mira verborum complexio. At ille nunquam (ſemper enim abſenti affui Deiotaro) quicquam ſibi, quod nos pro illo poſtularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H-S centies per legatos, viros bonos, ſed timidos et imperitos, ſine noſtra, ſine reliquorum hoſpitum regis ſententia, facta in gynæceo: quo in loco pluriinæ res veniere, et veneunt. Qua ex ſyngrapha quid ſis acturus, meditere cenſeo. Rex enim ipſe ſua ſponte, nullis commentariis Cæſaris, ſimulatque audivit ejus interitum, ſuo Marte res ſuas recuperavit. Sciebat homo ſapiens, jus ſemper hoc fuiſſe, ut, quæ tyranni eripuiſſent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta eſſent, recuperarent. Nemo igitur jureconſultus, ne iſte quidem, qui tibi uni eſt jureconſultus, per quem hæc agis, ex iſta ſyngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante ſyngrapham recuperatæ. Non enim à te emit: ſed prius quam tu ſuum ſibi venderes, ipſe poſſedit. Ille vir fuit, nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus. Quid ergo de commentariis infinitis, quid

etiam imitatores ſunt, qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud iſtum conſtruuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quam cæca avaritia eſt! nuper fixa tabula eſt, qua civitates locupletiſſimæ Cretenſium vectigalibus liberantur: ſtatuiturque, ne poſt M. Brutum proconſulem ſit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non conſtringendus? an Cæſaris decreto Creta poſt M. Bruti deceſſum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum, Cæſare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidiſtis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exulibus legem, quam fixiſti, Cæſar tulit? Nullius inſector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum cauſam diſſimilem Cæſar judicaverit: deinde neſcio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quam tres, aut quatuor reliqui ſunt. Qui ſimili in calamitate ſint, cur tua miſericordia ſimili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluiſti: quem etiam ad cenſuram petendam impuliſti, eamque petitionem comparaſti, quæ et riſus hominum, et querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuiſti? An quia tribunus plebis ſiniſtrum fulmen nunciabat? Cum tua quid intereſt, nulla auſpicia ſint; cum tuorum, tum ſis religioſus. Quid? eundem in ſeptemviratu nonne deſtituiſti? Intervenit enim. Quid metuiſti? credo, ne ſalvo capite negare non poſſes. Omnibus eum contumeliis oneraſti, quem patris loco, ſi *ulla* pietas in te eſſet, colere debebas. Filiam ejus, ſororem tuam, ejeciſti, alia conditione quæſita, et ante perſpecta. Non eſt ſatis. Probri inſimulaſti pudiciſſimam fœminam. Quid eſt, quo

a

addi poſſit? Contentus eo non fuiſti. Frequentiſſimo ſenatu Kalendis Januar. ſedente patruo, hanc tibi eſſe cum Dolabella cauſam odii dicere auſus es, quod ab eo ſorori et uxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes. Quis interpretari poteſt, impudentiorne, qui in ſenatu: an improbior, qui in Dolabellam: an impurior, qui patre audiente: an crudelior, qui in illam miſeram tam ſpurce, tam impie dixeris? Sed ad chirographa redeamus. Quæ tua fuit cognitio? Acta enim Cæſaris pacis cauſa confirmata ſunt à ſenatu: quæ quidem Cæſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt? quo auctore proferuntur? Si ſunt falſa, cur probantur? ſi vera, cur veneunt? At ſic placuerat, ut ex Kalendis Juniis de Cæſaris actis cum conſilio cognoſceretis. Quod fuit conſilium? quem unquam advocaſti? quas Kalendas Junias expectaſti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retuliſti? O præclaram illam percurſationem tuam menſe Aprili, atque Maio, tum, cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es? Quemadmodum illinc abieris, vel potius pene non abieris, ſcimus. Cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud *pene* tollatur! at quam nobilitata eſt tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furioſam vinolentiam tuam proferam? Tua iſta detrimenta ſunt: illa noſtra. Agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus: hunc tu compranſoribus tuis, et colluſoribus dividebas. Mimos dico et mimas, Patres conſcripti, in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes, Campani et Leontini, in *populi* Romani patrimonio grandi fœnore et fructuoſa

tuosæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quasi te sanasset: rhetori duo, quasi disertum facere potuisset.

Sed ad iter, Italiamque redeamus. Deduxisti coloniam Casilinum, quo Cæsar ante deduxerat. Consuluisti me per literas de Capua tu quidem: sed idem de Casilino respondissem: possesne, ubi colonia esset, eo coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam juri deduci: colonos novos adscribi posse rescripsi. Tu autem insolentia elatus, omni auspiciorum jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, et aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pene perstrinxisti, ut florentis coloniæ territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum Cassinatem. Quo jure? quo ore? Eodem, inquies, quo in hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turselii prædia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. Et, si ab hasta. Valeat hasta, valeant tabulæ, modo Cæsaris, non tuæ: quibus debuisti, non quibus tu te lebravisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis veniisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Misisse te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæsare. Ipsum enim expectare magnum fuit. Quis vero audivit unquam (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quod si etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes: quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, quos videmus: jam intelliges, aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ, et temeritatis tuæ. Non enim te do-

minus modo illis ſedibus, ſed quivis amicus, vicinus, hoſpes, procurator arcebit. At quam multos dies in ea villa turpiſſime es perbacchatus? Ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipſa miſera, *quam diſpari domino!* quanquam quomodo iſte dominus? ſed tamen quam à diſpari tenebantur! Studiorum enim ſuorum M. Varro voluit eſſe illud, non libidinum diverſorium. Quæ in illa villa ante dicebantur? quæ cogitabantur: quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis ſapientiæ ratio, omniſque doctrina. At vero, te inquilino (non enim domino) perſonobant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimento vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis; ſcorta inter matres-familias verſabantur. Caſſino ſalutatum veniebant, Aquino, Interamna: admiſſus eſt nemo. Jure id quidem. In homine enim turpiſſimo obſolebant dignitatis inſignia. Cum inde Romam proficiſcens ad Aquinum accederet, obviam ei proceſſit (ut eſt frequens municipium) magna ſane multitudo. Ut iſte operta lectica latus eſt per oppidum, ut mortuus Stulte Aquinates: ſed tamen in via habitabant. Quid Anagnini? qui cum eſſent devii, deſcenderant, ut iſtum, tanquam ſi eſſet conſul, ſalutarent. Incredibile dictu; tamen inter omnes conſtabat, neminem eſſe reſalutatum: præſertim cum duos ſecum Anagninos haberet, Muſtelam et Laconem: quorum alter gladiatorum eſt princeps, alter poculorum. Quid ego illas iſtius minas, contumeliaſque commemorem, quibus invectus eſt in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Caſſium, quod Brutos patronos adoptaſſent? magno quidem judicio, ſtudio, benevolentia, caritate: non ut te, ut Baſilium, vi et armis, et alios veſtri ſimiles, quos clientes nemo habere velit, non modo

esse illorum cliens. Interea dum tu abes, qui dies ille collegæ tui fuit; cum illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro evertit? qua re tibi nunciata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti. Quid evenerit postea, nescio. Metum credo valuisse, et arma. Collegam quidem de cœlo detraxisti, effecistique non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certe, ut dissimilis esset sui.

Qui vero inde reditus Romam? quæ perturbatio totius urbis? Memineramus Cinnam nimis potentem; Sullam postea dominantem; modo regnantem Cæsarem videramus. Erant fortasse gladii, sed ii absconditi, nec ita multi. Ista vero quæ, et quanta barbaria est? agmine quadrato cum gladiis sequuntur milites: scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, Patres conscripti, consuetudine obduruimus. Kalendis Juniis cum in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus. At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam, et potius discessu nostro lætatus est, statimque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui causa; is leges Cæsaris, easque præclaras, ut rempublicam concutere posset, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit: Idemque, cum actorum Cæsaris defensor esse deberet, et in publicis, et in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. In publicis actis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit: alias, ut tolleret, promulgavit. Testamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeii deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæsaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? Quem

majo

majorem honorem consecutus erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? Est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius? Quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide, qui te inauguret: collegæ sumus; nemo negabit. O detestabilem hominem! sive quod tyranni sacerdos es, sive quod mortui! Quæro deinceps, num, hodiernus dies qui sit, ignores. Nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? Cur non sumus prætextati? cur honorem Cæsari tua lege datum deseri patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es; pulvinaria noluisti? Aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres, placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem. Mihi vero nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi forte vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? expecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem in dicendo. Ille nunquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc? aut omnino hiscere audebis? Ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed præterita omittamus. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur armatorum corona senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, *Ityreos*, cum sagittis deducis in forum? Præsidii *sui causa se facere dicit*.

Non

Nonne igitur millies perire est melius, quam in sua civitate sine armatorum præsidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. Caritate et benevolentia civium sceptum oportet esse, non armis. Eripiet, extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam salvis nobis! sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. Etenim ista tua minime avara conjux, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu populo Romano tertiam pensionem. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicunque terrarum sunt, ibi est omne reipublicæ præsidium, vel potius ipsa respublica, quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certe respublica adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quam volent, illi cedant, otio consulentes: tamen à republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, et ipsa res salutaris. Sed inter pacem et servitutem plurimum interest. Pax est tranquilla libertas: servitus malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam repellendum. Quod si se ipsos illi nostri liberatores è conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus: qui tum rex fuit, cum esse Romæ regem liceret. Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod, cum ipsum factum per se præclarum est, atque divinum, tum expositum ad imitandum: præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix cœlo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem

mortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiam senatûs populique Romani: confer cum nummatione tuâ tuorumque, tum intelliges, quantum inter laudem et lucrum intersit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, et sensûs stupore, suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi veræ laudis gustum non habent. Sed si te laus allicere ad recte faciendum non potest; ne metus quidem a fœdissimis factis potest avocare. Judicia non metuis? si propter innocentiam laudo: si propter vim, non intelligis ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit? Quod si non metuis viros fortes egregiosque cives, quod à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quæ est autem vita, dies et noctes timeri à suis? nisi verò aut majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quosdam habuit ex iis, a quibus est interfectus: aut tu es ullâ re cum eo comparandus? Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis reipubl. calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare est meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam leniêrat: suos præmiis, adversarios clementiæ specie devinxerat. Quid multa? Attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientiâ, consuetudinem serviendi, Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, cæteris vero rebus nullo modo es comparandus, Sed ex plurimis malis, quæ ab illo reipub. sunt inusta, hoc tamen boni est, quòd didicit jam populus Rom. quantùm cuique crederet, quibus se committeret, a quibus caveret, Hæc igitur non cogitas?

nec

nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, quam sit pulchrum, beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum occidere? An, cum illum homines non tulerint, te ferent? Certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas expectabitur. Respice, quæso, aliquando rempublicam, M. Antoni: quibus ortus sis, non quibusdam vivas, considera: mecum, ut voles, cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. Defendi rempublicam adolescens, non deseram senex: contempsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte mea libertas civitatis potest: ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod jamdiu parturit. Etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari: quanto verius nunc negabo seni? Mihi vero, Patres conscripti, jam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi. Duo modò hæc opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam; hoc mihi majus à Diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica quisque mereatur.

FINIS.

Lately printed by J. Pote.

M. T. Ciceronis Opuscula; hoc est, Cato Major, seu, de Senectute; Lælius, seu, de Amicitia; Paradoxa; Somnium Scipionis. Præfigitur Ejusdem M. T. Ciceronis Vita Litteraria nunc primùm in lucem data. Editio altera. *Eton.* 2s.

C. Julii Cæsaris de Bello Gallico, Commentariorum libri v. Accessere Index Geographicus et Galliæ Veteris, ad Cæsarem, Tabula. Edit. ad usum Juventutis accommodata. *Eton.* 1782.

Eutropii Breviarum Historiæ Romanæ, ab urbe condita ad Annum ejusdem urbis DCCCL. Accedit Sex. Aurelii Victoris de Romanis Illustribus liber. Ad usum Juventutis accommodata. *Eton.* 1785.

Compendium Historiæ Universalis ab Initio Mundi ad tempora Caroli M. a Joan. Clerico: Editio nitide impress. 2s.

De Fide et Officiis Christianorum, ex cl. Burneti et Grotii libellis, in usum Juventutis Christianæ. Editio altera. *Eton.* 1s. 6d.

Electa ex Ovidio et Tibullo in usum Regiæ Scholæ Etonensis, 2 part. Editio altera recognita, et nunc primum in gratiam Rudiorum notis aucta. *Eton* 1783. 2s. 6d.

Electa ex Ovidii Metamorph libris cum Annotatiunculis in gratiam Rudiorum Editio altera recognita et in notis aucta. *Eton.* 1780. 3s.

Elementa

Elementa Rhetorica ad Elocutionem spectantia, ex M. T Cicerone, et Quinctiliano, ut plurimum Excerpta. In usum studiosæ Juventutis Subjicitur Quinctiliani de præstantioribus cum Græcis tum Latinis Scriptoribus Judicium. *Eton.* 1s. 3d.

Ger Vossii Elementa Rhetorica, Oratoriis ejusdem Partitionibus accommodata, inque usum Scholarum emendatius edita. Editio prioribus accuratior et auctior. Accedit Appendix de Interpunctionibus Verborum; præcipue ex Vossio et J. Ward. *Eton.* 1s. 3d.
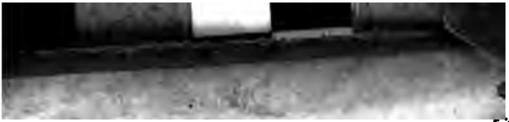
Scriptores Romani, sive Selecta ex Scriptoribus Romanis *viz.* M. T. Cicerone, T Livio, Corn. Tacito, C Plinio, et Vell. Paterculo; In usum Regiæ Scholæ Etonensis. Editio nova recognita et aucta. *Eton,* 1782. 6s.